

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

H. C. HOLCH

Af Mogens Holch

En Estrup-politikers liv og meninger.

Denne bog er udgivet med støtte fra:

Fonden til Fædrelandets Vel
Sparekassen SDS, Hillerød
Sparekassen SDS, Nykøbing F.
Nykøbing F. Kommune
Helsingør Kommune
Frederiksborg Bank A/S
Vejby-Tibirke Selskabet
VELUX FONDEN af 1981.

H. C. HOLCH

*En Estrup-politikers liv
og meninger.*

Af Mogens Holch

Tegninger ved Minna Holch.

Dansk Historisk Håndbogsforlag
København

Indholdsfortegnelse

KAPITEL 1.

1.

H. C. Holchs barndom i Landerslev og skolegang i Hillerød. Faderens forflyttelse til Ganløse i 1853. Faderens erindringer. Faderens død i 1881. 11 - 24

2.

Karen Rigels Købke, H. C. Holchs grandtante og hans hustrus oldemoder. Henrik Barnholdt Randleffs familie. »De pommerske penge«. 24 - 34

3.

H. C. Holchs slægt og forhold til »Det Etatsråd Jakobsenske Legat«. 34 - 49

4.

H. C. Holchs stamfader Eiler Holch (1702-1780). 49 - 56

KAPITEL 2.

1.

H. C. Holchs studenterår og ungdomstid. Regensianer. Medlem af »Klubben af 8. Maj«. 57 - 64

2.

H. C. Holchs forlovelse med Marie Niemann og hendes møde med Frederik Algreen-Ussing og Vilhelm Bergsøe den 1. december 1858. 64 - 76

3.

H. C. Holch bliver juridisk kandidat i 1862 og får stilling i Hjørring. Han brevvexler med Antoinette Reinhardt, Marie Niemann og hendes søster Hansine, og han får selv senere breve fra prokurator H. A. Lund, Hjørring og H. P. I. Hasselbalch, Hjørring. 76 - 95

KAPITEL 3.

1.

H. C. Holchs manddomsår og politiske liv. Giftemålet med Marie Niemann. Det første barns fødsel i 1869. Familielivet i Helsingør. Marie Holchs død i 1878. 96 - 109

2.

De hidtil upåagtede breve fra Adam Oehlenschläger vedrørende datteren Charlotte. 109 - 113

3.

Hansine Niemann. Hendes uddannelse til musiklærerinde hos Clara Schumann i Berlin i 1873. Hun optages på Det kgl. Theater, men hendes debut i »Svend Dyrings Hus« bliver en fiasko. H. C. Holch og hun gifter sig i 1879. 113 - 118

4.

H. C. Holch går ind i politik. Han bliver sognerådsformand i Helsingør. Han stiller sig som folketingskandidat i 1876. Vælgermøderne og retssagerne i Helsingør og Hillerød. 119 - 128

5.

H. C. Holchs gensvar i folketinget til Hørups »Hvad skal det nytte?« og hans tale om parlamentarismen. 128 - 136

6.

Lovforslaget om Hundested havn. 136 - 143

7.

Lovforslaget om Frederiksværkbanen. 144 - 158

8.

Loven om alderdomsunderstøttelse, herunder henvendelsen til Johs. Hage og brevet til Lars Dinesen. 158 - 176

9.

H. C. Holch ønsker ikke genvalg til folketinget. 177 - 184

KAPITEL 4.

1.

Tiden derefter. 185 - 209

H. C. Holch stiler mod landstinget. Købstadsmøderne. 185 - 191. Den ældste søns ansættelsesforhold efter embedseksamen i 1892. 191 - 195. H. C. Holchs valg til landstinget for 8 år. 196 - 198. Knud Holchs avancementsmuligheder i indenrigsministeriet. 200 - 202. H. C. Holchs afsked i 1905 og hans sidste leveår 1906. 202 - 209.

2.

Afslutningen.

H. C. Holchs død og begravelse i Hillerød. 209 - 213.

Anvendt litteratur 214

Register 215 - 224

Forord.

Hensigten med denne bog har fra første færd været at give et fyldigt billede af juristen og politikeren Hans Christian Holch (1837-1906). Jeg har haft for øje, at bogen skulle fremstå som en afhandling, der gennem citerede breve skulle give baggrunden for H. C. Holchs virke og holdninger, navnlig indenfor politiken, og her har jeg fundet det rigtigst også at gengive de taler, han holdt i Folketinget, bl.a. om loven om alderdomsunderstøttelse. Derved bliver læserne i stand til at bedømme den rolle H. C. Holch som Højres ordfører spillede ved forliget i 1891 om denne lov.

Det er mit håb, at bogen vil interessere ikke alene slægtshistorikere, men også andre, der ønsker at gøre sig bekendt med en af Estrup-politikernes virke i og udenfor Rigsdagen.

Jeg vil gerne her rette en varm tak til bidragsyderne for deres støtte, uden hvilken denne bog næppe har kunnet udgives.

Hillerød i december 1983.

Mogens Holch

Landstingsmand, borgmester Hans Christian Holch (1837-1906). Foto 1903.

KAPITEL 1

Hans Christian Holch

1.

Antoinette Reinhardt skrev den 16. august 1906, dagen efter H. C. Holchs død, til enken, Hansine Henriette Holch, f. Niemann, bl.a.:

Og jeg mindes ham, årene igennem, ligefra den første gang jeg mødte den smukke dreng på skoletrappen og blev enig med min mand om, at ham måtte vi få fat i. Og jeg så ham som ung student i Helsingør, da vi mødte Dem på banegården på bryllupsdagen, herinde, hvor han altid kom med et frisk pust, ved min mands, begravelse i Hillerød, i det kære hjem i Nykøbing – og mange, mange gange ellers, og altid den samme aaben livlig, deltagende, trofast, ja hans minde vil leve lyst og kærligt for mig og mine børn, de forstod også at holde af ham.

H. C. Holch, der var født den 12. august 1837 i Landerslev under Jægerspris, var ved sin død netop blevet 69 år, og et liv, der var fyldt med indadvendt familieliv og udadvendt politisk liv, var på grund af en tiltagende sygdom, ebbet langsomt ud.

Men hvem var så den smukke dreng, som Antoinette Reinhardt mindes så varmt ?

Der er nu gået over 77 år siden dødsfaldet, og ingen nulevende kan fortælle om hans barndom. Vi ved kun, at hans første barneår henlevedes i Landerslev, hvor faderen Hans Peter Christoffer Holch var lærer. Økonomien i det lille hjem, som kan ses den dag i dag, var ikke god. Det har faderen selv fortalt bl.a. i en af hans sikkert mange ansøgninger om forflyttelse:

... Jeg har været lærer i næsten 21 år (ansøgningen er dateret 9. februar 1853), henved 4 år som hjælpelærer og over 17 år som fast ansat lærer i Landerslev. Mit embede er et af de mindste på Frederiksborg amt, hvorfor jeg bestandig har måttet kæmpe med næringsssorger, og kun med den største besværlighed har jeg kunnet forsørge min talrige familie, bestående af kone og, foruden 3 døde, 7 endnu levende og uforsørgede børn. Med hensyn til mine børn har det altid været mit højeste formål at give dem en sådan

opdragelse, at de kunne få den dannelse, som nutiden fordrer for at kunne blive nyttige medlemmer af samfundet, men disse bestræbelser har fordret større udgifter end jeg med mine ringe embedsindtægter har kunnet udrede, hvorfor jeg befinder mig i højst trykkende omstændigheder i mit nuhavende lille embede, og kan kun tænke mig at se en noget mere sorgfri fremtid imøde ved gunstigst at måtte forundes et bedre embede, hvilket Ganløse skole er ...

Selvfølgelig lykkedes det faderen at opnå forflyttelse til Ganløse i 1853. Men denne forflyttelse til det federe embede kunne måske nok hjælpe lidt til at betale H. C. Holchs skolegang i Hillerød. Medens han var i underklasserne i Landerslev, var der selvfølgelig ikke forbundet særlige udgifter ved hans skolegang, der jo foregik i lærerboligens eneste skolestue sammen med distriktets andre børn.

I et brev af 16. januar 1955 skriver H. C. Holchs datter Marie Holch, f. 1878, og senere gift med læge P. Th. Justesen, dette: ... *Det har altid været mig en gåde, hvordan min fader kunne blive holdt i skole i Hillerød, at det kunne præsteres med de indtægter og den børneflok! Der må vel have været nogen, der hjalp ham, men jeg har aldrig hørt noget om det. Min far boede hos en urmager Jørgensen i Helsingørgade, hvor man endnu i min barndom viste en rude, hvori der var indridset navnet Holch.*

Det er senere blevet opklaret, hvem der hjalp ham. I anledning af kong Christian IX's guldbryllop i 1892 faldt der en ordensbygge over landet, og H. C. Holch var en af de mange, der blev benådet med ridderkorset af Dannebrog, og han måtte så til Ordenskapitlet indsende en levnedsbeskrivelse. Heri skriver han bl.a., at han i 1850 kom i Frederiksborg lærde skole med understøttelse bl.a. af Kong Frederik VII's chatokasse, og at han dimiteredes til universitetet 1856...

Her er altså nogen forklaring på, hvorledes læreren i Landerslev med de små indtægter kunne sende sin næstældste søn til højere undervisning i Hillerød.

Blandt Civillistens journalsager er det lykkedes Rigsarkivet at finde Hans Peter Christoffer Holchs ansøgning af 8. december 1850 til Kong Frederik den Syvende samt den særlige skrivelse, som formentlig var nødvendig for sagens fremme, til kammerherr Berling om bidrag fra chatokassen til H. C. Holchs studeringer.

Brevet til kammerherre Berling har følgende ordlyd:

Deres Højvelbårenhed !

Det vil vist være Dem i gunstig erindring, at en søn af undertegnede ved navn Hans Christian Holch ved Hendes Naades Grevinde v. Danners og Deres Højvelbårenheds forbøn hos Hans Majestæt af Allerhøjstsamme har erholdt en understøttelse for indeværende år af Rbdl. 50, for at han kunne begynde at studere. Af vedlagte afskrift af en attest fra Hr. Professor, Doctor og Rector Flemmer, som in originali er vedlagt en ansøgning til Hans Majestæt, vil Deres Højvelbårenhed erfare, at min søns opførelse og flid i skolen er ganske fortrinlig. Jeg har derfor vovet at tilstille Hans Majestæt den ovenberørte ansøgning om fremtidig understøttelse for min søn, og jeg fordrister mig underdanigst til at bønfalde om Deres Højvelbårenheds forbøn for vor allernådigste konge ved denne lejlighed. I ansøgningen har jeg tilladt mig at anføre, at jeg også havde erholdt tilsagn af et par formuende mænd om årlig understøttelse til at fremme min søns studeringer, og at han er så ulykkelig at have mistet 25 Rbdl. om året i fem år, som var ham lovet af Hr. Geheime-konferensråd Holten, ved sammes død. Deres Højvelbårenhed tager mig derfor ikke min dristighed unødigt op, men skulle det ikke være muligt ikke alene at formå Hans Majestæt til at gentage sin gave for næste år – men endogså under nærværende sørgelige omstændighed at forhøje den lidet, da mine kår er så små, at jeg ikke indser, hvorledes jeg ellers skal få bestridt de højst nødvendige udgifter for min søn.

Deres Højvelbårenhed bedes endnu engang nådigst at tilgive det dristige i min bøn og at være forvissat om, at det ikke er ubeskedenhed, men alene det umulige for mig selv at kunne udrede de ovenfor nævnte bortfaldne 25 Rbdl. fra Holten, der har kunnet bevæge mig til at fremføre den.

Landerslev skole, den 8. december 1850.

*Underdanigst
Holch.*

Højvelbårne

Hr. Kammerherre Berling

Generalkasserer for Hans Majestæt Kongens Civilliste m.m.

Ridder af Dannebrog og Dannebrogsmænd, pp.

*Selve ansøgningen til Kong Frederik den Syvende har følgende ordlyd:
Landerslev skole på Jægerspris gods den 8. december 1850.*

*Hans Peter Christopher Holch, skolelærer og kirkesanger i Landerslev,
vover allerunderdanigst at ansøge Deres Majestæt om gentagen understøt-*

telse til sin søn Hans Christian Holch til at han kan fortsætte sine studeringer.

Allernådigste Konge !

For omtrent 1½ år siden fordristede en søn af undertegnede ved navn Hans Christian Holch, sig allerunderdanigst til at fremkomme med en af ham selv forfattet ansøgning for Deres Majestæt om allernådigst at skænke ham understøttelse til at studere. Han havde den lykke at vække Deres Majestæts opmærksomhed og interesse for sig i den grad, at det behagede Deres Majestæt allernådigst, i det nævnte øjemed, at bevilge ham en understøttelse af 50 Rbdl. for indeværende år. Denne store gave gav mig håb om, at hans ønske kunne realiseres, og, da jeg selv ikke var i stand til at bidrage noget hertil, eftersom jeg sidder i et af de allermindste embeder på amtet med 6 uforsørgede børn, henvendte jeg mig til flere formuende mænd, af hvilke jeg var kendt, om understøttelse for ham, og var jeg så heldig at erholde tilsagn om nogle gaver af småsummer årligt, der tilsammen omtrent ville udgøre 60 Rbdl.

Som jeg allerunderdanigst vovede at tilmelde Deres Majestæt i september måned dette år blev min søn derefter optaget i Frederiksborg lærde skole, og som vedlagte attest af rektor, professor og doktor Flemmer udviser, er hans opførsel, flid og fremgang der så tilfredsstillende, at det ville være højst sørgeligt, hvis han skulle blive standset på studeringernes vej, men desværre må jeg befrygte dette, thi ved Hr. Gehejme-konferensråd Holtens død har han tabt en årlig understøttelse af 25 Rbdl. i 5 år, hvorom samme havde givet løfte.

Jeg vover derfor allerunderdanigst at bønfalde om min allernådigste konges nåde og understøttelse for min søn – også for den kommende tid, i det visse håb, at Deres Majestæt sikkert i tiden vil blive tilfreds med den duelighed til at blive en nyttig statsborger, som han da har erhvervet sig.

I håb om allernådigst bønhenørelse
allerunderdanigst

Hans Peter Christopher Holch.

Da supplikanten er en aldeles brav mand og udmærket dygtig skolelærer, men derhos uformuende, og da sønnen, efter hvad rektor Flemmers attest udviser, vækker de bedste forhåbninger, tillader jeg mig herved på det varmeste at anbefale denne ansøgning til allernådigste bønhenørelse.

Gerløv Præstegård, d. 8. decbr. 1850

Allerunderdanigst

J. B. Krarup.

Rektor H. M. Flemmers anbefaling lyder således:

Hans Christian Holch, søn af skolelærer Holch i Landerslev på Jægerspris Gods, blev den 1. september 1850 optaget i Frederiksborg lærde Skoles 3. klasse, og, som nyoptagen, anvist plads nederst i klassen. Ved en særdeles rosværdig flid i forbindelse med meget gode evner har han arbejdet sig således frem, at han hver måned har kunnet flyttes et par numre højere op og for tiden er nr. 4 i sin klasse. Også hans moralske forhold har bestandig i enhver henseende været rosværdigt. Skolen har således al grund til at regne ham blandt sine bedste og håbefulde elever, og at anbefale ham på bedste måde, som en brav og elskelig discipel, til enhver der måtte ville understøtte ham til hans studeringers fremme.

Frederiksborg lærde Skole d. 6. december 1850.

H. M. Flemmer

Dr. philos., Prof. og Rektor.

I en skolekalender fra 1842 beskrives Landerslev skole som bestående af 10 fag grundmuret stuehus, hvoraf 6 til skolestue og resten til beboelse for læreren, der har foruden køkken og spisekammer 4 værelser, alle med gibsloft. Udhuset består af 10 fag, mur- og bindingsværk.

Til skoledistriktet hører 23 gårde, 37 huse med og 17 huse uden jord. Hartkornets beløb er 191 tdr., 5 skp., 1 fdk. og 7/10 alb.

Middeltallet af de skolesøgende børn i de sidste 5 år er 83.

Den faste løn er:

58 Rbd. 5 Mk. 5 Skilling. Småredsel og Tienderefusion.

6 - 1 - Husmandstiende

50 - Kgl. skoleløn.

Af brændsel og fourage haves 5 favne bølgebrænde, 24½ læs tørv, 215¼ Lpd. hør og 430½ Lpd. halm. Offer og accidentser ca. 25 Rbd.

Skolelodden, som ligger 200 skridt fra skolen, er noget over 6 tdr. land, sandig jord. Der kan årlig fodres og græsses 2 køer og 6 får.

Dette var vilkårene for den lille familie i Landerslev. Ikke så underligt, at man søgte bedre græsgange og økonomisk bistand hos majestæten.

Hvordan faderen var som lærer, ved man ikke noget om udover, at han ved bispevisitatserne betegnes som en god lærer. Biskop Mynster skriver således i 1848, at han den 30. juli havde visiteret Gjerlev og Landerslev skoler. *Med Gjerlev og især Landerslev skoler havde jeg al årsag til at være tilfreds; de brave og duelige lærere anvender redelig flid, og fremgangen er, fornemmelig i den sidstnævnte skole, meget god...*

Distriktsprovst Neergaard i Gjerlev skriver den 19. juni 1849 bl.a.: *I dag ved visitatsen vidnede børnenes fremgang om lærerens duelighed og samvittighedsfuldhed, hans undervisning er grundig og vækkende og den hele tone i skolen om den smukke måde, hvorpå han behandler børnene. Hans levned er værdigt.*

Disse smukke udtalelser vidner jo om en velafbalanceret og rolig skolelærer, selvom disse vidnesbyrd ikke rigtigt kan stemme overens med det skudsmål, han fik da han i 1832 dimitteredes fra Jonstrup Seminarium. Hans karakter i opførelse var g, altså ikke særlig godt, men i en tilføjelse i eksamensprotokollen for hans fader, Eiler Christian Holch, der forlod Blågård seminarium i 1802, og som for opførelse havde karakteren: *Sædelig, men af en ikke blid karakter*, siges det: *En søn af denne mand, ved navn Hans Peter Kristoffer Holch, dimitteredes fra Jonstrup seminarium 1832, og om ham kunne man med sandhed sige det samme som om faderen: Han var af en ikke blid karakter.*

Hvorfor denne tilføjelse er gjort, kan der kun gisnes om, men han har følt sig foranlediget til at give ansøgningen om embedet i Ganløse yderligere vægt ved at anføre følgende: *At personlige forhold mellem Consistorialraad Wegener og min afdøde fader har spillet en meget betydelig rolle med hensyn til indlagte attest, skal jeg ikke her udvikle, men...* Desværre har det ikke været muligt at løfte sløret over de sikkert ikke kedelige dialoger mellem seminarieforstanderen og faderen Eiler Christian Holch, der som 20-årig var blevet optaget i Det kgl. Blaagaard-Jonstrupske Seminarium. Som født den 11. juni 1779 i Gimsing skole ved Struer har han som ægte jyde sikkert medbragt en god portion stædighed.

Denne hans ublide karakter smittede altså af på sønnen, læreren i Landerslev, men måske kun ved afgang fra seminariet. Hvorledes hans sind har været under embedstiden i Landerslev, foreligger der ikke vidnesbyrd om, men han har i 1846 i en klage til herredsfogden beklaget sig over nogle unge menneskers chikanøse opførelse overfor hans børn en aften forældrene ikke var hjemme:

I anledning af nogle kåde tumulter, upåtvivlelig udførte af Landerslev bys ungdom ved karles og pigers sammenkomst på byens gade søndag aften den 20. januar, giver jeg mig den ærbødige frihed at tilskrive Deres velbårenhed. Ovennævnte søndag aften var min kone og jeg fraværende i et besøg, efterladende os hjemme en tjenestepige og fem børn, hvoraf det ældste er en pige på 12 år og det mindste et barn i vuggen. Tjenestepigen havde af det

ældste barn udbedt sig tilladelse til at følge en hende besøgende pige på vej. Under hendes fraværelse hører børnene en stor tummel i min gård, forårsaget ved at rage op i noget brænde, der lå umiddelbart op til stuehusets væg under vinduerne. Dette i forening med en udenfor værende lille hunds stærke gøen, satte naturligvis børnene i den heftigste skræk for tyve eller noget sådant. Imidlertid havde dog en 10-årig dreng såmeget besindighed, at han lukker et vindue op og spørger, hvem der er, men får intet svar; derimod, efter at han havde lukket vinduet og vendt sig derfra, bliver en rude udvendig fra med megen kraft, som med et stykke brænde eller noget lignende, indslaget. Børnene betages af en til fortvivlelse grænsende skræk og flygter alle forladende det i vuggen liggende barn, ud af den modsatte side på huset, og får tilkaldt husmand Ole Larsen og hans kone, efter hvis forklaring man havde den største grund til at befrygte et krampetilfælde eller noget lignende hos en dreng på 7 år, der er af en noget svagere konstitution end hans andre søskende. Efter en kort tids forløb gik bemeldte Ole Larsen i forening med min ældste søn, 10 år gammel, uden for, for at se, om ingen kunne opdages, men man så kun en person gå på gaden forbi huset, imellem hvilket og gaden der er et stengærde og blev ved denne lejlighed modtaget med et stenkast, uden at kunne opdage fra hvem det kom. Ole Larsen gik da en genvej for om muligt at opdage hvor den forbi gående person blev af, og traf da få skridt fra huset den forsamlede ungdom bag mit havegærde, blandt hvilken han holder sig overbevist om, at den forbigående har stukket sig ind. Da Ole Larsen ikke fandt det rådeligt at indlade sig med den forsamlede ungdom, såmeget mere som han ingen enkelt kunne beskyjde, begav han sig igen ind i mit hus for at trøste de forskrækkede børn, han var der så sysselsat med at stille den mest forskrækkede dreng tilfreds, at han ikke engang, som de mere fattede børn, bemærkede en gentagen banken på den yderste dør, for endyderligere at forskrække dem. I forening med tanken om, hvilke skadelige virkninger en sådan kåd spøg kunne have ført, anser jeg den tillige for så lovløs og fredforstyrrende, at jeg føler mig forpligtet til at melde den for stedets høje politiovrighed med bøn om, at den ville foretage, hvad den i den nævnte anledning finder hensigtsmæssigt.

Landerslev den 21. september 1846.

Allerærbødigst

Holch

Skolelærer.

Velbårne

Hr. justitsråd, By- og Herredsfoged Hertz.

Der er ikke noget at sige til, at forældrene føler sig ramt af byens ungdom, og måske også af den ungdom, som stadig gik i skolen. Holch var på episodens tidspunkt endnu ung, 37 år. Havde han været hjemme, ville han nok have forstået at forsvare sine børn. Han var jo af en ikke blid karakter. Nu medførte klagen kun, at sogneforstanderskabet, som af Hertz havde fået klagen tilsendt, henlagte sagen, da ingen af sogneforstanderne vidste at angive dem der havde foranlediget samme...

Den ældste søn, Eiler Christian Holch, 10 år, var den modigste. Han turde gå med Ole Larsen ud af huset. Den yngste søn, Gustav Theodor Holch, 7 år, var den mest medtagne. Den mellemste søn, Hans Christian Holch, 9 år, udviste ikke så tydelige tegn, hverken på mod eller på skræk, at det burde fremhæves i klagen. Han var måske på det tidspunkt den stille og velafbalancerede dreng, som senere af Antoinette Reinhardt karakteriseredes som »altid den samme, åben, livlig, deltagende og trofast«. Om H. C. Holch kunne man måske sige, at *han* var af en blid karakter.

Der synes ikke at være flere oplysninger om lærerfamilien i Landerslev bortset fra, at det vides, at Eiler Christian Holch og Gustav Theodor Holch begge kom i købmandslære, den første i København og den sidste i Frederikssund, medens den mellemste Hans Christian Holch som 13 årig i 1850 blev indmeldt i Frederiksborg lærde skole, hvorfra han blev student i 1856.

3 år før fik hans fader så det bedre embede ved Ganløse skole. Her befinder han sig godt i den rummelige rytterskole, som findes den dag i dag. Han tager sammen med sin kone, Dianora Louise Sophie Fich, f. 28. november 1815 i Skenkelsø skole, til København, hvor de morer sig i Tivoli. Han påtager sig ved siden af sin skolegerning arbejdet som sekretær for sognerådet, men jo ældre han bliver jo mere utilfreds bliver han. Det kan man se af et brev, han har skrevet til H. C. Holch i 1872:

... Her har vi det som sædvanlig, er temmelig raske efter alderen, man må jo nemlig ikke forlange at være som i 30 eller 40 års alderen. Jeg er kun ked af skolen, thi min tunghørighed er i denne tid meget slem, og så er her så mange nye forstyrrende ting for gamle folk, med bibellæsning samt foreninger og aftenskolehold med en fremmed lærer, som agerer huslærer hos en hellig bonde i Knardrup. Han har begyndt der og kommer naturligvis

Hans Peter Christoffer Holch (1809-81) og hustru Dianora Louise Sophie, f. Fich (1815-89) fotograferet i anledning af deres sølvbryllup i 1858, fem år efter hans overtagelse af embedet i Ganløse.

også her, men man skal jo finde sig deri. Havde jeg blot min afsked, forudsat, at man kan leve af de 500 Rdl. pension, hvilket jeg dog sikkert antager, thi jeg er træt af den hele, nu snart 40 år lange gerning. En forestående ubehagelighed er også den, at kapellanen til maj skal bo lige overfor mine vinduer. Jeg har dog hidtildags været fri for at bo side om side med præsten, vel nærer han megen agtelse for os, tør jeg nok sige, men vi passer dog ikke sammen, han er næppe 30 år, jeg er 63, jeg interesserer mig efter et besværligt liv for fred og rolighed, han interesserer sig for folkehøjskoler, folkemøder, Nordens ånd og Peder Syvs ordsprog, og ganske vist også i høj grad for sin præstelige virksomhed, men vi passer dog ikke sammen, vi er børn af hver sin tid.

Ved at læse, hvad jeg har skrevet, falder du måske på, at jeg er nedtrykt, ingenlunde! Jeg lader mig ikke let forknytte af andet i verden end ufred, og den er jeg gudskelov fri for, men derfor kan man nok være gal i hovedet, fordi tidsånden ikke mere passer til én, eller man ikke passer til den, om du synes bedre om den sidste udtryksmåde. Moder er rask, men hun er gnaven, for

hun står igen i dag og kerner uden at få smør af fløden, og det er en sand plage, når man ingen penge har at købe det manglende smør for; men også dette skal man finde sig i, ligeså fuldt som i, at man ikke har kunnet trække sig i et par syvmilestøvler for at følge tidens stormskridt. Hvad skal det blive til med Frankrig ? Ødelægges det aldeles, så tager Rusland Tyrkiet og engelsk Ostindien, så er det nederdrægtige England nul; men lever du så længe nok, så ser du bagefter, at Rusland tager Sverige og Norge, og Prøjsen vort kære elskede Danmark, hvis ikke Vorherreforstyrrer det, men inden det sker, er jeg død. ...

*Din fader
Holch.*

Faderen omtaler sin tunghørighed, en lidelse, som også har vist sig i hans efterslægt, foreløbig i tre led.

Faderen døde den 14. februar 1881 i Søsum skole, og i en nekrolog i Frederiksborg Amtstidende for den 25. februar 1881 hedder det:

I tirsdags jordedes på Ganløse kirkegård under megen stor deltagelse, fhv. lærer i Ganløse Hans Peter Christoffer Holch. Den afdøde beskikkedes i året 1853 til lærer i Ganløse, hvilket embede han beklædte til april 1880, da han i en alder af 72 år søgte sin afsked, hvorefter han tog ophold hos sin svigersøn, lærer Jensen i Søsum. En tiltagende tunghørighed besværliggjorde ham i de senere år at bestride sin meget stærkt besøgte skole og nødte ham omsider til at antage hjælpelærere. Den tid han herved fik tilovers gav han en rig anvendelse, idet han som sekretær for sognerådet i en række af 9 år ofrede sine evner på udførelsen af de dette påhvilende forretninger, en virksomhed, hvortil hans store punktlighed og tænkksomhed gjorde ham i høj grad skikket, og som i så mange måder er kommet hans sognekommune til gode. Den nidkærhed, hvormed han varetog såvel dette hverv som sin lærergerning, forskaffede ham i rigt mål sine sognebeboeres agtelse, hvilket gav sig udtryk deri, at disse på hans grav har rejst ham et minde med følgende indskrift:

*H. P. C. Holch
mindes med tak for hans virksomhed
som lærer i Ganløse
af
skoledistriktets beboere.*

Den afdøde ville om kort tid være blevet hædret med Dannebrogskorset, men han opnåede ikke denne anerkendelse af hans lange nidkære embeds-

Hans Peter Christoffer Holch (1809-1881 skrev, at han elskede fred og fordragelighed. 40 år før havde Jonstrup Seminarium givet ham det skudsmål, at han – ligesom faderen – var af en ikke blid karakter.

virksomhed, idet hans pludselige død hindrede virkeliggørelsen af denne tanke.

Det er rigtigt, at dette dødsfald kom pludseligt. Han har nok vidst lidt om dannebrogskorset, for han gav sig til at skrive sine livserindringer, som indledes med følgende ord: *Forsøg til en fremstilling af en højest ubetydelig persons livsførelse med meget ufuldstændig angivelse af familieforhold.* Efter at have omtalt sine første barneår, som på grund af moderens død efter hans fødsel blev tilbragt hos bedsteforældrene på Langeland, og nogle enkelte oplevelser han tydeligt kunne huske, standser han med ordene: *Jeg kan uagtet den tidlige alder huske ...* Det er nu ca. 100 år siden dette blev skrevet, og vi kan måske takke udsigten til en kongelig belønning for et langt livs arbejde i det offentlige tjeneste for, at han i det hele taget fik begyndt på sin fremstilling, men man må samtidig begræde, at han ikke nåede at fortælle os mere om sine tidligste år. Det han nåede at fortælle om sin barndom, bør nok citeres her:

Hened de fem første år af mit liv havde jeg ophold hos mine bedsteforældre på Langeland.... Min bedstefader var teologisk kandidat, bachelors og degn i Fodslette på Langeland, han hed Hans Peter Ørbæk. Hans hustru, min bedstemoder, har jeg kun hørt benævne som Maren Ørbæk. Såvidt jeg ved, var hun en datter af formanden i det store Fodslette degnekald, vist et af de største, der nogensinde har været her i landet; fremdeles har jeg forstået det således, at hun var født Købke Hvorledes eller hvornår jeg blev ført derover, kan jeg ikke mindes nogensinde at have hørt omtale af mine forældre, ei heller har hørt noget af dem om mit ophold der, men jeg kan endskønt jeg var næppe fem år gammel, da jeg kom derfra, dog erindre adskilligt derom, som siden skal blive bemærket.

Jeg fik dog noget at vide om rejsen derover på en meget tilfældig måde i nogle og fyrretyve års alderen. Jeg stod nemlig en dag i en købmandsbutik i Frederikssund, hvor jeg skulle købe adskillige varer og samtidig befandt sig i butikken en gammel bondekone, som jeg senere hørte var jordemoder, hun blev uafbrudt ved at stirre på mig, og jeg så tydeligt, at hun gerne ville tale til mig, men dog nok undså sig ved at tiltale den købstadklædte, fremmede mand. Tilfældet ville, at vi på samme tid forlod butikken, og jeg spurgte hende da, om hun troede at kende mig, medens vi stod derinde. Hun sagde da: »Ja, hvis Deres navn er Hans Peter Kristoffer Holch, så har jeg kendt Dem, og kender Dem nu igen efter mere end fyrretyve års forløb.« Til at hendes mening om navnet var rigtig måtte jeg jo svare ja. Hun fortalte da, at

hun tjente hos mine forældre, da jeg blev født, og da min moder døde, samt at hun, da jeg var et par måneder gammel, sejlede med mig til Langeland til mine bedsteforældre, hvor jeg så som nævnt fik ophold i henved fem år. På mit spørgsmål om, hvorledes hun kunne kende mig efter så mange års forløb, svarede hun, at ligheden med min afdøde moder, hvem jeg hørte hun havde holdt meget af, var så stor, at hvem der havde kendt hende måtte kunne se, at jeg var hendes søn. Jeg hørte ved samme lejlighed lidt om min moders sidste dage, som ikke hører her hen.

Om Hans Peter Christoffer Holch senere har besøgt bedsteforældrene på Langeland, ved man ikke, men Hans Peter Ørbæk døde først i 1827, altså ca. 13 år efter at barnebarnet var rejst tilbage til Sjælland. Han beskriver bedstefaderen med få ord: ... *men jeg kan dog huske, at min bedstefader var en høj, sværbygget, men mager mand.* Om bedstemoderen siger han: *Til min bedstemoder knytter sig færre erindringer, dog synes jeg, at et tåget billede i min sjæl viser hende som en lille før kone.*

Bedstefaderen var ikke som anført i levnedbeskrivelsen teologisk kandidat. Det vides, at han var student fra Odense, og at han havde taget den filosofiske eksamen ved Københavns universitet. Et halvt års længere studium kunne have givet ham den teologiske embedseksamen. Hans fader Christen Ørbæk derimod var teologisk kandidat og residerende kapellan ved Sankt Knuds kirke i Odense fra 1751 til sin død den 14. juli 1767.

Hans Peter Ørbæk var født i Odense og døbt den 28. december 1754. Han var altså 55 år, da Hans Peter Christoffer Holch begyndte sit femårige ophold på Langeland, og bedstemoderen Maren Ørbæk ligeledes 55 år. Hun var født den 10. marts 1754 i Lindelse som datter af læreren der, Gøde Laurentius Købke (1727-1807) og hustru Kirstine Sofie Holst, (1733-1799). Hun døde allerede den 27. februar 1821, medens Hans Peter Ørbæk døde den 13. januar 1827.

Foruden en søn Christen Ørbæk, efterfølgeren i Fodsletteembedet, havde bedsteforældrene to døtre, nemlig Kirstine Sofie Ørbæk, født den 11. juli 1778 og Christiane Johanne Ørbæk, født den 10. juni 1793. Disse to fik på hver sin måde stærk indflydelse i den holchske slægt, idet den første blev gift med faderens hjælper lærer Eiler Christian Holch, hvorved hun blev moder til Hans Peter Christoffer Holch. Dette ægteskab endte tragisk, idet hun som nævnt døde en måned efter sønnens fødsel i 1809. Hun blev begravet fra Nr. Herløv kirke samme dag som sønnen blev døbt med hendes faders to fornavne Hans Peter.

Den anden datter blev i 1811 gift med en halvfætter, senere møller i Sønder Longelse Henrik Barnholdt Zinn, senere navneforandring til Randlev. Han var født den 17. januar 1790 i Vor Frue sogn i København. Mølleriet på Langeland gik dårligt. Danmarks økonomiske fallit i 1813 har sikkert været medvirkende til, at han opgav og flyttede til Sjælland. Hun blev moder til Karen Henriette Vilhelmine Randlev, som i sit ægteskab med bageren Hans Heinrich Niemann fik en søn Georg Niemann og to døtre, Marie Christine og Hansine Henriette, der begge blev gift med H. C. Holch, men herom senere.

2.

Karen Riegels Købke

Forinden vi går videre med H. C. Holchs historie, bør Karen Riegels Købke omtales. Hun blev døbt den 3. oktober 1768 i Helligåndskirken i København som datter af hofretsbud i Vimmelskaftet Marcus Barnholdt Købke. I kirkebogen er hendes navn først blevet skrevet Karen Reyelz, men derefter rettet til Karen Riegels. Også faderens navn er blevet rettet. Moderens navn var Gertrud Kjær.

Når hun skal have en særlig omtale, skyldes det, at hun gennem sine mange ægteskaber har skabt forvirring hos efterslægten.

Hendes fader var en ældre broder til Maren Ørbæks fader, læreren i Lindelse, Gøde Laurentius Købke.

Hun blev gift den 25. januar 1784 i Gentofte præstegård, efter kongebrev af 20. januar 1784, med garvermester Carl Henrik Zinn. Den 17. januar 1790 fødes i ægteskabet en søn, der i dåben den 14. februar 1790 i Vor Frue Kirke får navnet Henrik Barnholdt Zinn. Han blev i 1811 gift med Hans Peter Ørbæks yngste datter Christiane Johanne Ørbæk. Carl Henrik Zinn bliver imidlertid hurtigt udskiftet, idet ægtefællerne bliver skilt ved kgl. bevilling af 26. august 1793. Den 2. oktober 1798 mister Karen Riegels Købke imidlertid sin fader Marcus Barnholdt Købke, og hun er eneste arving, idet hendes moder Gertrud Kjær døde som 31 årig af blodstyrning allerede i 1774.

Ved faderens død i 1798 nævnes hun som gift med overkrigskommissær Randleff, hvis fulde navn var Hans Nansen Randlev. Han var født den 20.

januar 1761 i Søby i Randers amt som søn af birkedommer Nansen. Karen Riegels Købke fik den 9. september 1796 bevilling til at indgå nyt ægteskab, og dette blev så indgået den 21. september 1796 i Holmens kirke. Dette ægteskab varede imidlertid kun 11 år, idet Hans Nansen Randlev døde i 1807. Der var ingen børn i ægteskabet, men Karen Riegels Købke medbragte sine to børn fra sit ægteskab med Carl Henrik Zinn, nemlig Lovise Charlotte, født den 28. marts 1788 i Nicolai sogn, København og Henrik Barnholdt, der som tidligere nævnt blev født den 17. januar 1790. Det kan her nævnes, at Carl Henrik Zinn efter skilsmissen giftede sig påny, denne gang med en afdød thehandlers datter Anna Christina Wegner. Vielsen fandt sted i Petri kirke den 30. juni 1813, men allerede i 1817 afgang han ved døden af brystsyge efter et års hospitalsophold. Han efterlod sig enke og to børn.

Hans to børn med Karen Riegels Købke bliver medtaget i hendes nye ægteskab med Hans Nansen Randleff og får derefter familienavnet Randlev (Randleff). Lovise Charlotte blev gift med kancelliråd, herredsfoged i Elbo m.fl. herreder Hans Hofman Buhl, (1784-1826). Som enke havde hun fast bopæl på Aggershvile ved Vedbæk. Hun døde 28. april 1840 på Frederiks Hospital. Henrik Barnholdt Randlev blev gift med Christiane Johanne Ørbæk, der som det vil erindres var hans halvkusine, eller næstsøskendebarn.

Efter Hans Nansen Randleffs død i 1807 giftede enken sig med kancelliråd Paasche, en godsbesidder af format, og han efterlod sin enke bl.a. godset Damgaard ved Fredericia. Hun giftede sig til sidst med en oberst Brammer.

Karen Riegels Købke havde altså 5 navne: Købke, Zinn, Randlev, Paasche og Brammer.

Hun sad som ejerinde af Damgaard, da hendes søn Henrik Barnholdt Randlev blev forlovet med Christiane Johanne Ørbæk i 1811. Der er bevaret nogle breve angående denne forlovelse. Disse breve er gået i arv fra det første barn Karen Henriette Vilhelmine Randlev, som blev gift med bageren Hans Heinrich Niemann, til hendes søn Georg Niemann og derefter til hans datter Augusta Oline Petronelle Niemann, (1871-1961).

Det første brev er skrevet i Fredericia den 14. april 1811 og udenpå brevet står:

*À Mademoiselle Ørbek
til
Damgaard
ved Frederitz.*

Det lyder således:

Gud velsigne dig min Jane som min tilkommende svigerdatter! Henrik har i dag sagt mig du vil gøre ham lykkelig. Jeg har længe gættet det ville blive således, jeg længes nu meget efter at sige dig det mundtlig på torsdag håber jeg at komme på Damgaard og på fredag vil vi vaske. Vil du se at have et par kar og så kunne du lade tømme den rene tønde med flæsk og i alle disse kar at samle vand ved rullen, vel rensat i forvejen. Vognen måtte gerne komme betids ind på torsdag, at jeg først kunne koge sæbe og siden bruge luden på fredag. Henrik har opskriften på æsken til at sætte lud og hvormeget vand dertil – lad den nu endelig blive sat endnu i aften efter opskriften – og nu lev vel du gode, stedse er jeg din dig hengivne veninde og tro moder

Paasche.

For ret at kunne forstå det næste brev, som indeholder visse hentydninger til brevskriverens og modtagerens ungdom, bør det påny anføres, at Hans Peter Ørbæk i Fodslette på Langeland er gift med en kusine til »Paasche«, og at hans datter Christiane er i huset hos kancellirådinde på Damgaard ved Fredericia.

Udenpå brevet:

Højædle, velbyrdige

Fru kancellirådinde Paasche

til Damgaard i Jydland

pr. Snoghøj. Betalt til Odense.

Fodslette 26. april 1811.

Min dyrebare, stedse ærede og elskede velgørerinde og søster.

Du har mageløse veninde således betalt mig ondt med godt og herved samlet så mange gloende kul på mit hoved, så alt mit hår (hvoraf jeg endnu har en herrens velsignelse, skønt de fleste her under min alder er skaldede) næsten rent er afsviet. – Dog, alvorligen talt. Hvorledes skal jeg udtrykke hvad jeg føler for den ædle sjældne tænke måde, dit blide, næstekærlige hjerte, den lykke, du tildeler mit barn, og den glæde, du skaber os gamle! Kort: Du synes afhimlen bestemt til at udbrede lyksalighed omkring dig – og denne blive i tid og evighed din og dines del!!! Dette ske! og dette er: et erkendeligt og trofast hjertes ønske, tak og velsignelse. – Tilgiv så forresten at jeg ikke før nu har skrevet, at jeg nødig skriver (så gerne jeg i mine yngre år skrev) at jeg først nu skriver og endda dennegang meget kort:

Først i tirsdags aftes fik jeg dit brev – det var altså en umulighed at besvare samme før netop i dag, og i dag har vi fået general, grev Ahlefeldt og amtsprovst Saxdorph på skolesyn i Fodsløtte, hvorfra jeg fulgte dem til Tryggelev og kom sildig hjem. Jeg lå affeberen i går og er i dag meget mat, så du i alle henseender må tilgive dette brev. Bedste veninde ! Tro dog, at både min kone og Voldborg (som ved mig sender de kærligste hilsener og måske i aften, i det mindste den sidste, skriver selv) ser alle med længsel – inderlig hjertelængsel – det glade øjeblik imøde, da vi skal omfavne så mange kære og blandt disse den elskede stifterinde af vores fælles glæde. – O kom, kom dog vist og snart, og lad vores lille og upyntede landlige hytte behage dig, eller rettere: tag til takke med samme; thi i den bor ukunstlet oprigtighed. Og nu, bedste, evig elskede Karen ! (her må jeg glemme fru, og tænke mere levende på veninden) Hvo skulle for 33 år siden sagt, at du og jeg engang fik børn sammen. Et par ord til disse vil du kærligst låne hus i dette brev fra din til døden mest forbundne oprigtige

H. Ørbæk.

Ædle, gode hr. Randløv ! Kære tilkommende svigersøn og ven !

Aldrig så jeg Dem, men at Deres kærlighed til min Christiane er bevis på den uegennyttigste tilbøjelighed og altså et ædelt hjertes frieste valg; derom er jeg overbevist og derfor takker jeg Dem og Deres gode moder, som ved sit bifald og velsignelse billiger dette bånd. Ven ! modtag altså min datter, og (tillad mig denne bøn) bedrøv hende aldrig. Også af hendes moders hånd, velvillig rakt, ville du modtage et elsket barn, og begge hjerters bønner forenet med de bedste velsignelser ledsage ethvert af Deres trin! Gud spare Dem for hende, og hende for Dem til fælles varig lyksalighed !!!

Elskede Christiane !

Det er tungt at være fader, ej blot i bedrøvelsens men selv i glædens øjeblik. Jeg føler nu for meget ved at skrive. Dog disse få ord: Du var en god pige, bliv en god kone. Tak gud – føl din lykke – bliv aldrig forfængelig. Vær en trofast ægtemage og en kærlig datter mod din i så mange henseender uforglemmelige anden moder ! og nu kæreste børn ! Himlens evige velsignelse hvile over Dem begge ! Det ønsker en trofast fader.

H. Ørbæk

De unge mennesker blev gift den 30. maj 1811 i Fodslette kirke efter forlovet kongebrev af 29. maj. Forlovere var kaptajn Madsen og degnen Ørbæk.

Kaptajn Madsen må have hørt til Karen Paasches omgangskreds. Han blev udnævnt til kaptajn i 1801. Han var kammerråd, og han ejede Hjortholm, nogle få kilometer fra Fodslette, og på Hjortholm boede Karen Paasche i dagene omkring brylluppet. Kammerråd Chr. Madsen brugte i sine velmagtsdage hundredekronesedler som fidibusser, og da herligheden var forbi (1822), var han glad i sit husmandshus, når naboen bød på en pandekage. Han havde i 1822 en gæld på over 200.000 Rbdl., hvoraf 120.000 var prioritetsgæld. Ved tvangsauktionen i 1824 blev gården solgt for 85.000 Rbdl. Sammen med kammerråd Madsen gik hans søn på Søvertorp fallit.

På bryllupsdagen fik Karen Paasche tid til at sende en hilsen til brudeparret: Foran på brevet står:

Til Hr. H. B. Randleff og Jomfrue C. Ørbek.

Og indeni:

Hjortholm den 30. maj 1811.

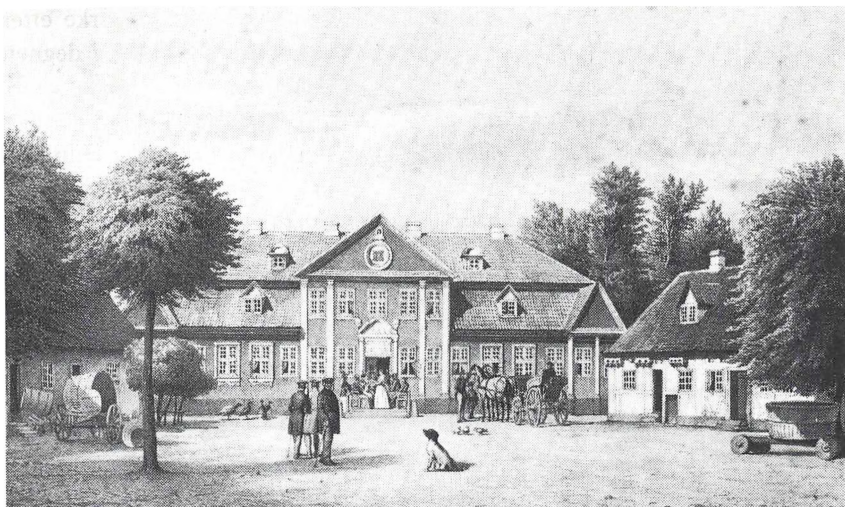
God morgen kæreste, dyrebareste børn !

Gud give at denne for Eder så vigtige dag må over mange mange år blive Eder ligeså glædelig som denne. Den Almægtige hører mine bønner for Eder. Og den vil da blive det når I tillige vedbliver at elske hverandre – bærer fælles byrder og glæde med hverandre og den inderligste fortrolighed hersker mellem Eder lad dette være Eder helligt, at den ene aldrig foretager noget uden i forvejen at overlægge det bedste mellem hverandre. Og vedblive at være virksomme. Da vil Herrens velsignelse være med Eder, og alle goder, agtelse blive Eders deel. Og – bliv bestandig ved at elske Eders tro

*Moder
Paasche.*

Det første barn i dette nye ægteskab blev en pige, der blev født den 14. december 1811 og efter hjemmedåb med navnet Karen Henriette Wilhelmine Randlev fremstillet i Erridsø kirke ved Fredericia den 29. februar 1812.

Faderen førte en mere eller mindre velskrevet fortegnelse over de barne-

Hjortholm i Fodslette sogn på Langeland, hvor Karen Paasche boede, da hendes søn Henrik Barnholdt Randlev i 1811 blev viet i Fodslette kirke til degnens datter Christiane Johanne Ørbæk. Til højre ses »hytten«, hvor den fallerede kammerråd Chr. Madsen boede, da hans gyldne tider var omme. (Foto udlånt af kontreadmiral F. H. Kjølsten).

fødsler, der fandt sted i begge hans ægteskaber. Denne fortegnelse, der fortsat findes i original, lyder således (omskrevet til nutidsdansk):

På Damgård i Jylland blev Karen Hendrikjete Wilhelmine født den 14. december om eftermiddagen kl. 3 1811.

I Sønder Longelse mølle på Langeland blev Hansine Charlotte født den 8. marts om morgenen kl. 4 anno 1814.

Ditto, ditto blev Maren Sophie født den 9. december om middagen. Den 12. blev hun døbt, og var i kirke hendes faders fødselsdag den 17. januar 1816.

Stine Sophie født i Sønder Longelse mølle på Langeland den 16. januari 1817.

Moderen til ovennævnte børn, som endnu til dato lever, undtagen Maren Sophie, som døde den 7. marts 1816, altså 12 uger gammel, er nu også død. Født Christiane Johanne Ørbæk og begrædes nu af hendes efterlevende 3 børn og mand i Sønder Longelse mølle. Hun lå i 13 dage og døde den 18. september 1817 og blev begravet den 23. samme måned. Hendes alder blev

kun 24 år og 3 måneder og 8 dage. Hendes mand Henrich Barnholdt Randleff, min alder var, da min Sl. Kone Christ. J. døde, 27 år 8 måneder, een dag.

I Sønder Longelse mølle på Langeland avlede jeg ved min anden kone en lille dreng ved navn Frederik Wilhelm, født den 17. juni 1819 om aftenen kl. 11½.

I huset i Utterslev i Sjælland blev Hans Nansen født den 10. marts 1821 om morgenen kl. 11¼, og døbt i Runde kirke den 13. maj 1821.

I Birkerød ved Hirsholm blev Carl Henrich født den 11. april 1822 om morgenen kl. 4. Var i kirke søndag den 13. juli 1823. Madam Gram bar det. Jomfru R. Borregaard fruentimmerfadder, og onkel Carl, skovfoged Hansen, møller Nielsen mandfolkefaddere.

I Kokkegaden ved Nyboder no. 444, stuen til højre blev Susanne Riegels født den 20. september 1825 om morgenen kl. 12½. Blev døbt i Runde kirke søndagen den 25. juni 1826. Moderen bar hende. Jeg hendes fader og onkel Carl Randleff var mandfolkefaddere. Vi gik til kirken.

I Kokkegade ved Nyboder no. 444 i stuen til højre blev Christiane Johanne født den 26. januar 1828 om middagen kl. 12, blev døbt i Runde kirke af pastor Them den 22. januar 1828. Moderen bar det. Jeg hendes fader og Carl Randleff var faddere. Vi alle tilligemed jordemoderen kørte til og fra kirken. Alle 3 drenge: F. H. C. kørte med fra kirken.

I Rosengaarden ved Nyboder nr. 445 i stuen til venstre blev født en lille pige torsdag morgen kl. 6¾ den 28. januar 1830, som er vores nuværende Kong Frederik den 6tes fødselsdag. Var i kirke den 23. maj, blev døbt af pastor Them. Moderen holdt hende over dåben. Jordemoderen og jeg, barnets fader, var faddere. Hans Carl og Susanne kørte med os fra kirken. Frederik kunne ikke komme med, han havde feberen. Barnet blev døbt Margrethe Julliane efter madam Haae på Sludegaard ved Nyborg, Fyn, hvor min kone er opdraget.

I Borgergaden nr. 150 på første sal til gaden blev den 16. december 1832 en lille dreng født om eftermiddagen kl. 4. var i kirke den 14. april 1833, blev døbt i Runde kirke om eftermiddagen kl. 3½. Efter at hans ældste broder Frederik Vilhelm om formiddagen blev konfirmeret og så om eftermiddagen stod fadder til sin broder, som blev kaldt Peter Bonde efter min sl. svoger som døde som skolelærer på Fyn. Fru justitsrådinde Blom bar drengen. Hansine holdt huen. Karen, Hjordt, Krag, Ortvid, Hansen, N. Helnes var mandfaddere. Vi dansede hele natten.

Ved denne barnedåb var faderen Henrik Barnholdt Randlev 42 år gammel. Med økonomien gik det formentlig fortsat dårligt. Han endte med at være fast mand ved toldboden i København, og han døde den 22. april 1847 på Toldbodvej 286, senere nr. 20 C.

Datteren Karen Henriette Vilhelmine Randlev havde, inden hun i 1837 blev gift med bageren på Store Kongensgade nr. 50, Hans Heinrich Niemann, ophold hos sin farmor Karen Riegels Købke, som nu hed oberstinde Brammer. Det fortælles, at oberstinden syntes det var synd som de behandlede hendes ældste barnebarn. Hun havde jo dengang fået stedmoder og en mængde mindre søskende. Måske har de økonomiske forhold i hjemmet været medvirkende til, at de ældste børn så hurtigt som muligt måtte klare sig selv. Håbet om *de pommerske penge*, ca. 400.000 preussiske dalere, har nok sat sindene i bevægelse i den gren af familien, og måske også i den holchske gren.

Lærer Eiler Christian Holch i Annisse, hvis svigermoder var Maren Købke, omtaler disse pommerske penge i et brev til sin søn lærer Hans Peter Christoffer Holch i Landerslev, og denne nævner samme penge i sin levnedsskildring fra ca. 1880. Selvom der erfaringsmæssigt kun er grund til at betragte sådanne familietraditioner med skepsis, er det formentlig ikke helt ved siden af i en slægtsfortælling at citere, hvad de gamle har skrevet herom.

Eiler Christian Holchs brev er skrevet den 13. november 1844 i Annisse:
Min gode, kære søn !

Dit brev, hvori du meddelte mig den glædelige begivenhed, at min gode svigerdatter Nora var lykkeligt forløst med den 7ende kom os noget sildig, da vejen over Frederiksborg vel ikke er så lang, men meget sen. Gerne ville vi besøgt dig og dine, især Nora under disse omstændigheder, men I ville undskylde os i den skrækkelige tid, hvor vejr og veje er mageløse, da det ikke alene regner hver dag men øser vande ned. Jorden har det været vanskeligt at få drevet, imidlertid har jeg dog været så heldig at blive færdig og det netop i dag har jeg fået pløjet min eng, som for en del er mærglet og derefter overdænget med gødning, hvoraf jeg har alt for overflødig i år. Min hvede har jeg sået til Mikkelsdag og den står godt, mine kartofler fik jeg godt og temmelig tørre op, men får ikke over 8 fold, min gode jord vil ikke give nogen betydelig afgrøde deraf, heller ikke sæden giver gode fold så det ser just ikke brillant ud i år. Eiler (f. 27/12 1830 i Annisse) er kommet hjem og har begyndt at gå til præsten. Esches Mærri går også og i den anledning kører, efter Esches tilbud, Eiler med hende endnu. Jeg rejste til København den 6te

og kom hjem den 8de med Esche, jeg var derfor at give mægler Bachegaard i kommission at skaffe plads til Eiler til foråret hos en silke- og klædekræmmer; gid det nu må lykkes, da Eiler synes at have lyst dertil. Jeg var hos Niemanns, Randleffs og Købkes, fra alle disse skal jeg hilse dig. Hos Købkes lod det til, at det skulle blive til noget med de pommerske penge, men det lød som de bildte sig ind, at de alene skulle have dem, især deres filosofiske, åndelig naragtige datter Ida mente, det kunne ikke være anderledes, og jeg mente det samme, indtil pengene var at få, så ville flere have en anden mening. Imidlertid var de meget venskabelige, men de er vist meget fattige. Vi venter at se dig til den 27de. Du kan komme om ikke flere af dine.

Du og din gode kone og børn hilses på det hjerteligste fra os alle her

Din fader

E. K. Holch.

Annisse den 13. november 1844.

S. T.

Hr. skolelærer og kirkesanger Holch.

På forsiden af brevet står:

S. T. Hr. skolelærer og kirkesanger Holch i Landerslev

Addr. Hr. Kjøbmand Elsass

Frederikssund.

I Hans Peter Christoffer Holchs levnedbeskrivelse hører man også noget om de pommerske penge. Efter at have omtalt sin bedstemoder på Langeland Maren Ørbæk, der var født Købke, skriver han følgende:

fremdeles har jeg forstået det således, at hun var født Købke, søster til en af dødt institutbestyrer Købke i København og til en meget rig klokker ved Roskilde domkirke af samme navn. Hvis jeg i en ganske ung alder ikke har misforstået hørte udtalelser af flere fjernt beslægtede familiemedlemmer, så havde min bedstemoder endnu en tredje broder, der ligesom broderen i Roskilde altid havde levet ugift og var major i preussisk tjeneste. Han skal ved sin død have efterladt sig 400.000 preussiske dalere, hvilken store sum familien her skulle have arvet, men på grund af Lindelse kirkes ministerialbog på Langeland var brændt, kunne der ikke for de preussiske autoriteter føres fyldestgørende bevis for slægtskabet, og den preussiske statskasse tog pengene. Således har jeg i al fald forstået denne historie.

Som nævnt er der ingen grund til at beskæftige sig nærmere med denne historie, men da det flere gange er nævnt, at maleren Christen Schiellerup Købke nedstammer fra en fra Pommeren indvandret slægt, vil det være omsonst at søge at konstatere nogen forbindelse med denne slægt, navnlig da Maren Købkes farfar, Christen Købke, lærer i Lindelse, var født i Assens den 28. april 1675 og student fra Assens, og hans fader igen Peter Købke, skrædder i Assens, født ca. 1650. Det er et tilfælde, at det netop var pommerske penge.

Selvom det ikke står helt klart, hvor Karen Riegels Købke havde sit mellemnavn Riegels fra, så ved vi, at postmester C. L. Fibiger, som var fadder ved hendes narnebarn Karen Henriette Vilhelmine Randlevs dåb i 1811, ejede Snoghøj Færgegård, som han i 1834 solgte til en kammerherre H. Chr. Riegels, død i 1861. Der synes her at være en forbindelse med en slægt Riegels.

Man ved derimod mere om det mellemnavn Barnholdt, som Karen Riegels Købke (Zinn) tillagde sin søn Henrik Barnholdt Randlev. Karen Riegels Købkes fader hed Marcus Barnholdt Købke (1718-98), og hans fader igen var Christen Købke (1675-1748), som var gift med Johanne Elisabeth Marcusdatter Barnholdt, altså Henrik Barnholdt Randlevs oldemoder på mødrene side. Denne oldemoder blev efter Christen Købkes død gift med en Anders Hvid i Odense. Hun var datter af Marcus Andersen Barnholdt, der var født den 6. oktober 1661 i Skien i Norge. Hun var selv født den 4. december 1687 i Gjerpen. Hendes moder var Anne Bertelsdatter Bruun. Marcus Andersen Barnholdt var en søn af Anders Pedersen Nordby og Dorthe Blasiidatter Barnholdt, som var født i 1639. Blasius Barnholdt var født i Flensborg 1621 som søn af Marcus Barnholdt, som var født omkring 1570.

Der kunne fortælles betydelig mere om Barnholdtsslægten, hvis register med stor nøjagtighed er ført af nuv. bankdirektør i Stockholm H. Barnholdt. Han har bl.a. anført, at fra Blasius' broder Caspar og dennes eneste søn nedstammer de agnatiske slægtsgrene Barnholdt - Bärnholdt - Bärenholdt - Bærenholdt i Norge, Danmark, Sverige, England og U. S. A., de ligeledes agnatiske familier Skar og Englekor i Norge, ligesom nogle kognatiske grene i Norge, Danmark og U. S. A. som har anlagt slægtsnavnet i forskellige former. Henrik Barnholdt Randlevs efterkommere i Danmark er mange, men her skal vi kun holde os til en, nemlig den ældste datter Karen Henriette Vilhelmine Randlev, som den 4. november 1837 blev gift med bageren Hans Heinrich Niemann.

Ved bryllupsfesten blev der på melodien: *Samlet her i en fortrolig klynge* afsunget en af Henrik Barnholdt Randlev forfattet sang, eller måske er det en standardsang på 7 vers, hvor navnene kan indsættes i to af versene:

Ædle Heinrich! Ønsket Du modtage:
Nyd Dit held i Henriettes favn !
Gid hun vorde dig en trofast mage,
Sildig Du begræde hendes savn !

Ædle Jette ! Gode skyldfri pige !
Fromme bønner hæve sig for Dig:
Skab Din Heinrich jordens himmerige
Kun hans lykke gør Dig lykkelig !

Hans Heinrich Niemann var født den 22. august 1808 i Althagen. Han fik borgerskab i København den 21. okt. 1837, og det giftede de sig på.

3.

Eiler Christian Holch.

Som det vil erindres, fortalte Eiler Christian Holch i sit brev fra Annisse af 13. november 1844 til sin søn Hans Peter Christoffer Holch i Landerslev, at han havde været i København, hvor han havde aflagt visitter hos Niemanns, Randleffs og Købkes. Når man tager i betragtning, at hans første hustru Kirstine Sophie Ørbæk døde allerede i 1809, og at han var gift påny, synes det prisværdigt, at han opretholder forbindelsen med sin tidligere svigerfamilie. Men det giver os også indtryk af en bonus pater familias. Hvem var så denne Eiler Christian Holch ?

Han var født den 11. juni 1779 i lærerboligen i Trudsø ved Struer, hvor faderen Hans Holck (1738-1795) var lærer. Moderen Anne Christensdatter Traberg (1737-1819), en gårdmandsdatter fra Gudum sogn. Der vides ikke i dag stort meget om faderen, bortset fra, at Hans Peter Christoffer Holch i sin levnedsbeskrivelse fortæller, at Hans Holck havde skrevet en bog om en

Almanak

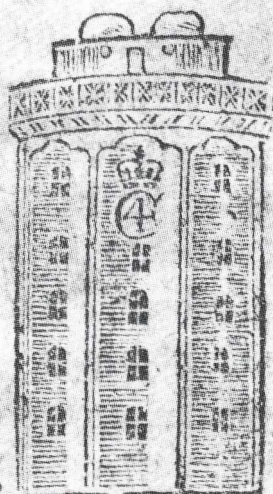
over det Aar efter
Christi Fødsel 1779.

som er det tredje Aar efter Skud-Aar.

Beregnet og
til Kiøben-
Hønde
40 Minuter.

Af
Thomas

Mathem. & Astr.

sammenfrevet
havns Poli-
55 Grader
56 Secunder.

Birgge.

Prof. Publ. Ord.

Kiøbenhavn,
trykt hos Directeur N. C. Hopffner, Hans Kongel.
Majestæts og Universitets Bogtrykker,
og findes hos hannem tilkiøbs.

Til erindring om Eiler Christian Holchs fødsel gemte faderen, Hans Holch (1739-1795), almanakken fra 1779, hvori fødselsdatoen er afkrydset. Almanakken oplyser videre, at det var 330 år siden begyndelsen af den oldenborgske stammes regering og 262 år siden reformationen. Disse ting måtte heller ikke glemmes.

mængde både mulige og umulige råd for adskillige sygdomme. Denne håndskrevne bog har, som vi senere skal se, nok eksisteret, men er bortkommet. Derimod eksisterer en anden håndskreven bog, nemlig en regnebog med følgende påskrift på første blad:

I

Jesu navn

haver jeg underskrevne begyndt at cifrere og

regne Søren Mathiassens Regne Bog.

Gimsing Skoele d: 17. Octbr. Ao 1788.

Eiler Christian Hanssøn Holch.

Omnia in Gloriam Dei.

Flere steder i bogen har han skrevet sit navn, men flest gange i 1795, der blev et afgørende år for ham. Han var da omkring 16 år, da først hans farbror, degnen i Vejrum Laurids Holch (1735-1795), derefter med få måneders mellemrum, hans fader og tilsidst i juli 1795 hans faster Anne Holch (1747-1795) døde. Både farbroderen og fasteren var barnløse, og det bevirkede, at først hans far og dernæst han selv sammen med sin moder og sin søster arvede så mange penge, at han kunne tænke på at søge sig en uddannelse, og hvad var mere naturligt end at uddanne sig til lærer som hans farfar, far og farbror havde været. I 1790 åbnedes det første seminarium her i landet. Det var Blågård Seminarium på Nørrebro i København. Det skulle stå åbent for elever både fra land og by og give gratis undervisning. Spisemesteren skulle for hver elev have 52 Rdl. årlig for kost og vask, men for ikke at holde uformuende borte, nedsatte man elevernes betaling til 40 Rdl. Resten betalte seminariet.

Den 18. maj 1799 kom Eiler Christian Holch til Blågård Seminarium for at deltage i undervisningen, og den 23. april 1802 var han færdig med uddannelsen. Han underviste første gang i seminariets skole den 8. juni 1801. Han forlod seminariet den 24. april 1802 og rejste til Langeland, hvor han ventede befordring. Han har sikkert, trods sin ikke blide karakter, skaffet sig venner på seminariet, og forklaringen på, at han fra seminariet netop rejser til Langeland skal formentlig findes deri, at en af hans venner, Christen Ørbæk, søn af lærer H. P. Ørbæk i Fodslette, blev færdig samme dag. Han har formentlig kunnet fortælle Eiler Christian Holch om et ledigt job hos faderen. Han selv blev lærer i Lindelse.

Opholdet på Langeland blev relativt kort. Han er ret tidligt kommet til Meløse skole i Lille Lyngby sogn i Frederiksborg amt, for allerede den 3. februar 1803 sender han en ansøgning ind til Frederiksborg amts skoledirektion om et bedre embede end det i Lille Lyngby. Han får intet svar, og den 9. maj 1803 sender han en rykker afsted:

Underdanigst Ansøgning.

I håb om bedre kår dristede jeg mig underdanigst den 3. februar dette år gennem hans excellence, Hr. geheime-konferensråd og amtmand von Levetzow at ansøge om forflyttelse til den ledige skole i Rørbæk by, Snodstrup sogn, her på amtet. Hidintil ubønhørt må jeg i mit såre lille skolebrød for Lyndbye menighed, hvilket næppe blandt halvfjerdsindstve disciple udgør halvfemsindstve rigsdaler årlig, kæmpe som enlig menneske mod økonomiens trang, under jordarbejde på en skarp, forhen yderligere udpint lod, næsten en fjerdedel mil borte fra skolen, hvilket ej indbringer brødet til mine måltider. Rolig under mine pligters opfyldelse har jeg ventet på en heldigere udsigt, og da denne nu tilbyder sig i Fredslev bye i Herløv sogn under Frederiksborg amt, hvor skolen nu er så godt som færdig, og den forhenværende ekstra skolelærer Aage Nielsen død, så vover jeg underdanigst at ansøge Deres Højærværdighed om, at det måtte falde i min lod, der at blive ansat som kirkesanger og skolelærer med de forbedrede vilkår.

Den ædle Hr. provst Jensens yndest tør jeg beråbe mig på, ja måske glæde mig ved hans allerede gjorte forslag med hensyn til mig og den der i sognet forbedrede skoleplans indførelse.

Min superior, Hr. provst Ussings påtegnelse fremlægges med underdanigste frihed under den altid oplivende tanke, at Deres Højærværdighed ville værdige mig en blidere skæbne og nådigt bifalde min ansøgning.

Meeløse Skole den 9. maj 1803

Underdanigst

Eilert Kristian Holch.

Til

Deres Højærværdighed

Hr. Biskop Balle.

I den tid skolelærer Holch har været ved Meløse skole har han rygtet embedet vel og opført sig anstændigt, hvorfor jeg vil have ham på det bedste recommanderet.

Ll. Lyndbye d. 9. maj 1803

H. Ussing.

At Eiler Christian Holch blev bøn hørt efter denne meget ydmyge ansøgning ved vi i dag. Ansøgningen synes at være et skoleeksempel på underordnede tjenestemænds ærbødighed overfor overordnede, men på den anden side var embedet i Meløse efter det oplyste så dårligt, at blot en antydning af embedets ringe kvalitet, måtte være tilstrækkelig til ved hjælp af en forflyttelse at redde et menneske fra undergang. Ansøgningen gav altså resultat, og en ny og bedre tid oprandt for Eiler Christian Holch. Han flyttede til Freerslev, og han hentede sin kone, Kirstine Sophie Ørbæk, med hvem han indgik ægteskab den 10. september 1803 i Fodslette kirke, over til sig. Hun fødte ham fire børn, først en pige ved navn Maren Sophie Holch, født den 28. oktober 1804, så to dødfødte drengebørn, og til sidst Hans Peter Christoffer Holch, født den 10. januar 1809. Denne fødsel kostede moderen livet, og hun blev begravet samme dag som den nyfødte søn blev døbt, den 19. februar 1809. Alt dette fik Hans Peter Christoffer Holch fortalt af familiens tjenestepige, som han tilfældigt traf i en butik i Frederikssund ca. 40 år senere.

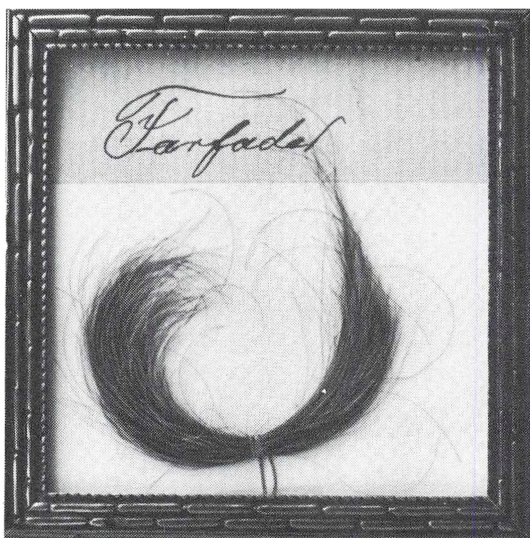
I 1818 søgte Eiler Christian Holch et nyt embede, nemlig i Annisse, og hele familien flyttede ind i en skole, hvis bindingsværksbygning først blev nedrevet i begyndelsen af 1970'erne. Holch havde giftet sig på ny, denne gang med en 19 årig pige, Kristiane Sofie Kirstine Feldt, født den 27. november 1791 i Hillerød som datter af advokat Peter Johan Conrad Feldt, der var født i Øster Tørslev den 14. december 1775. Med hende fik han 4 børn, den sidste, født den 27. december 1830, blev kaldt Eiler Holch. Han var købmand i Præstø en kort tid, og udvandrede derefter til Amerika, hvor han giftede sig i 1866 med Gotha Saxtorph. Han døde i Brooklyn den 3. februar 1902 kl. 2,30 morgen.

Eiler Christian Holch dør den 3. juli 1846, og enken den 19. december 1866. Begge er begravet på Annisse kirkegård i et nu fredet gravsted tæt ved kapellet. Dødsfaldet i 1846 blev bekendtgjort i Berlingske Tidendes Tillæg for onsdag den 15. juli 1846 således:

At min mand skolelærer og kirkesanger Eiler Christian Holch af Annisse, 67 år gl., blev mig ved døden berøvet den 3die dennes, efter 37 års lykkeligt ægteskab, efterladende sig 6 børn, bekendtgøres herved for fraværende slægt og venner af hans dybtsørgende enke.

*Annisse den 10. juli 1846
Christiane Holch, f. Feldt.*

Eiler Christian Holch døde den 3. juli 1846, og på dødslejret afklippede man en lok af hans hår. Et barnebarns barnebarn, Else Egenæs, f. Søgaard, opbevarer hårløken. Fot. Eyvind Egenæs.

Den yngste søn, Eiler Holch (1830-1902) var altså 16 år, da faderen døde. Han kom i købmandslære, og senere tog han hyre på det sejlskib, som Georg Niemann med støtte af H. C. Holch havde købt. Han giftede sig i New York med Gotha Saxtorph.

Hans Peter Christoffer Holchs yngste søster Marie Louise Holch, der var født 1817 i Freerslev, giftede sig i 1851 med læreren i Aagerup i Ramløse sogn Eskild Besoni Eskildsen (1820-1903). En anden søster, Johanne Conradine Holch, f. 1812, giftede sig i 1849 i Torup kirke med læreren i Kikhavn Hans Frederik Sørensen (1821-1894), der var født på Fuirendal og altså 9 år yngre end sin brud. I 1886, da H. C. Holchs ældste søn Knud Ørbæk Holch var blevet student fra Frederiksborg lærde skole, besøgte han sammen med sin 3 år yngre broder Hans Niemann Holch lærerfamilien i Kikhavn. Netop i de dage fik skolen besøg af en omrejsende fotograf, som fotograferede lærerparret og skolens børneflokk foran skolen, og på dette billede kom de to gæster Knud og Hans Holch med. Den 22. juli 1886 skriver Knud Holch til sine forældre fra ferieopholdet hos tante Hanne bl.a.:

.... I dag har vi altså været her en uge, og det har været en travl uge for tante Hanne. Da vi kom i torsdags kom foruden os også fru Gotha og tante Eskildsen og søndag den 18. endvidere fru Saxtorph (hendes moder) og mr. Brandt, som er en rigtig rar gammel mand (han er 79 år), men fru Saxtorph

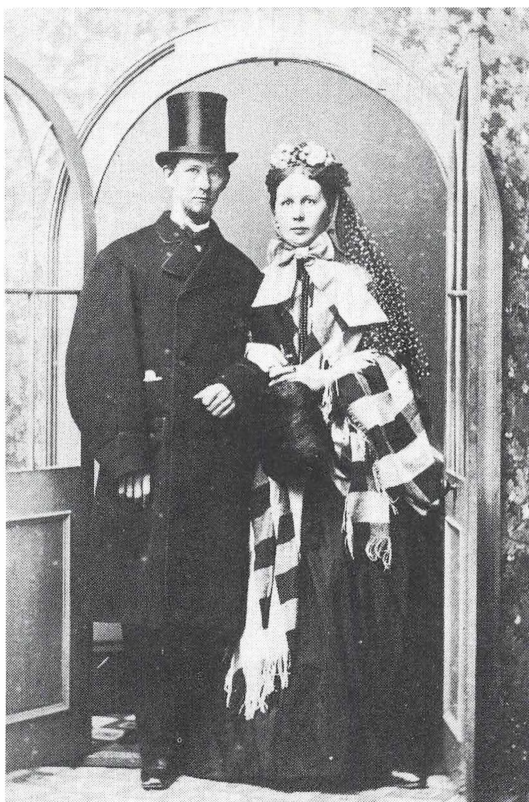

Kikhavn skole ved Hundested i 1886. Stående bag skolens samtlige elever ses fra højre lærer Hans Frederik Sørensen (1821-1894), hans 9 år ældre kone Johanne Conradine, f. Holch, (1812-1889), Knud Ørbæk Holch (1869-1941), Hans Niemann Holch (1872-1924) og skolens lærerinde.

er en underlig affekteret størrelse med et uopslideligt snakketøj, for resten gør hun ikke en kat fortræd, men har tværtimod forkælet Sørensens kat i en overordentlig grad. Dem blev vi da af med tirsdag den 20., thi de rejste alle til Agerup, hvorfra de fremmede tog til København.

Vi fulgte dem til Frederiksværk og havde en munter tur i et helt stadseligt optog med tvende vogne; i den første sad Sørensen, Hans, Gotha, tante Hanne og jeg foruden kusken, i den anden ligeledes en kusk endvidere tante Louise, fru Saxtorph og mr. Brandt. Når man nu betænker, at mr. Brandt sad alene hos kusken, så sad altså på vejen fra Værket til Agerup tante Louise, Gotha og fru Saxtorph på bagsædet, og de har vist ikke haft for rigelig plads. På hotellet i Frederiksværk spiste vi middag, men vi fik forresten noget skrækkelig dårlig mad, kyllinger, som næsten ikke var andet end ben uden en pille kød, og kalvekoteletter, som så at sige ikke var tyggelige, derovenpå kaffe og det for ca 2 kr. kuverten! Så var Sørensen, mr. Brandt, Hans og jeg inde at se støberiet i Frederiksværk, hvad jeg, der aldrig har set noget sådant, naturligvis måtte finde overordentlig interessant. ...

Eiler Holch (1830-1902) blev født i Annisse og drog efter endt læretid til Amerika, hvor han økonomisk drev det betydelig videre end han havde kunnet det i Nordsjælland. Billedet viser ham som brudgom sammen med Gotha Saxtorph.

Damerne gik ud at spadserere efter bordet, men herrerne blev og hørte mr. Brandt fortælle om sine rejser. Han har været over Atlanterhavet 10 gange, og dog har han været bosiddende i New York i 40 år ... Forresten må jeg sige, at de kom meget til ulejlighed, thi vi skulle have været hos Rørbechs på Tøpholm og vi var ganske færdige til at drage afsted, da de ankom, og således blev der ikke noget af turen for de andres vedkommende, men Hans og jeg gik derned, og vi traf der bl.a. Henningsen, min gamle klassekammerat. Han var der med sin grandtante, fru Hellemann, endvidere var der fru Værnberg, Brammer, pastor Brasks (hans søster og søn), Lehms, Hans Jørgensen fra Hald, hvilke jeg alle skal hilse fra ...

Eiler Holch og Gotha Saxtorph boede som nævnt i Amerika, hvor de efterlod sig flere børn, blandt andet en søn ved navn Viggo Holch og en datter

Agnes Holch, som helt op til den anden verdenskrig opretholdt forbindelsen med slægten i Danmark, herunder navnlig med lærer Eskildsens adoptivdatter Johanne Eskildsen. Viggo Holch efterlod sig kun en datter Ethel O. Holch, der blev født den 10. maj 1900 i New York City.

Navnet Saxtorph forekommer, som det vil erindres, i det brev, som læreren i Fodslette H. P. Ørbæk den 11. april 1811 skriver til kancellirådinde Paasche. Han oplyser, at han *i dag har fået general, grev Ahlefeldt og amtsprovst Saxtorph på skolesyn i Fodslette ...* Denne Saxtorph er identisk med Preben Saxtorph, der var sognepræst i Magleby i Langeland sønder herred. Skolesynet gjorde H. P. Ørbæk så træt, at han ikke kunne samle sig sammen til at skrive til sin *dyrebare, stedse ærede og elskede velgørerinde*. Stemningen derhjemme i Fodslette lærerbolig har sikkert ikke været god, og det fortæller Hans Peter Christoffer Holch om i et afsnit af sin levnedsbekrivelse. Der er sikkert mange, der kan erindre begivenheder af mere end almindelig karakter helt tilbage til deres tidligste barneår, og kunne Hans Peter Christoffer Holch også det, således som han selv siger det, er det netop det samme skolesyn han omtaler. Han var i april 1811 godt 2 år gammel.

De gamle have selvfølgelig dæget for mig, og jeg har sikkert havt det meget godt; dog kan jeg også erindre, at tidens ånd, hvis ris jeg fra andre tider og steder ved, havde sin plads bag spejlet, også gjorde sin ret gældende. Sagen desangående forholder sig således: Der havde været en ualmindelig forsamling eller gudstjeneste i kirken, måske en bispevisitats eller andet højpræsteligt foretagende, i hvilken anledning de, måske ikke mange, i degnegården værende stole var bragt op i kirken med undtagelse af de tvende, som af bedsteforældrene selv skulle benyttes, da de efter endt kirkefærd skulle spise deres middagsmad. Jeg var selvfølgelig vant til at have min stol ved bordet at sidde på og ville også have samme den dag, men der var ingen, hvorfor jeg jo nok har ment, at det dog var mere tåleligt, når jeg i det mindste sad og ikke stod selvom det kun var på en skammel. Jeg satte mig derfor på den, rækkede med skeen op over hovedet for at søbe af tallerkenen, der stod på bordet og spildte nødvendigvis maden ned over mit ansigt og klæder. Jeg husker nu meget tydeligt, at min bagdel blev stillet blot, og ved min bedstefader blev påvirket af det uhyre, der havde sin plads bag spejlet. Jeg kan jo ikke vide, hvilken stemning min bedstefader kan have været i; jeg har hørt ham omtale som en begavet mand, og degnen kan jo muligvis have følt sig generet i kirken, hvis der har været en visitats af en bisp

med fløjlsmave og een eller flere præster, om hvem han kan have vidst, at deres indhold i sammenligning med hans kan have været tvivlsom nok.

Denne historie er det sidste han skriver i sin levnedbeskrivelse fra ca 1881. De allersidste ord lyder således: *Jeg kan uagtet den tidlige alder huske ...*. Desværre får han ikke skrevet mere, og man kan forestille sig, at han er blevet træt eller syg. Hans søn H. C. Holch har imidlertid i et lille omslag gemt faderens to sidste breve, der viser hvilke bekymringer han og hans kone Dianora var plaget af. Det må erindres, at Hans Peter Christoffer Holch efter sin afsked fra Ganløse skole havde taget ophold sammen med sin kone hos sin datter Hedevig Mathilde Holch (1851-1907) og svigersøn lærer Knud Jensen Søgaard (1855-1889) i Søsุม skole. Her skriver han det næstsidste brev den 23. januar 1881 og det sidste den 8. februar 1881. Hans Peter Christoffer Holch døde 6 dage senere, den 14. februar 1881. I brevene omtales lærer og kirkesanger i Hjørunde Jens Christian Kofod. Han var ligesom lærer Knud Jensen Søgaard i Søsุม Hans Peter Christoffer Holchs svigersøn, idet han var gift med Hedevig's ældre søster, Christine Sophie Holch, f. 1839. Jens Christian Kofod var født den 17. april 1840 i Brandsgård ved Åker på Bornholm. Christine døde den 20. september 1881 og Kofod den 9. oktober 1883. De havde 11 børn, hvoraf 4 levede i 1914. Forældrenes gravsted på Hjørunde kirkegård eksisterede i al fald i 1939. Denne korte omtale af familien Kofod i Hjørunde vil gøre forståelsen af Hans Peter Christoffer Holchs 2 sidste breve lettere for læseren:

Søsุม d. 23/1 1881.

Kære Kristian !

Sent i aften kom Jensen fra Hjørunde, han forklarede, at Kofod var listet op; men den engang stærke mand har tabt modet og er afkræftet på sjæl og legeme. Det af lungesyge liggende barn troede han nu ville leve, siden det ikke allerede var dødt. Kristine har nok begyndt at vende tanken bort fra jordelivet, hun sagde sig nu at være træt af alle de lidelser, hendes liv har ført med sig. Så snart det rygtedes, at Kofod var listet oven senge, så kom fra præsten en lille kasse med 25 fine cigarer i, under hvilke der lå 251 kr., som en gave fra beboerne til støtte for manden i denne forfærdelige trængselstid. Ja ! Kun få mennesker er i stand til således at gøre sig agtet og elsket af sine omgivelser som denne kærlige og retsindige korsdrager. Eiler gik imorges herfra til Hjørunde, men han troede ikke at komme til at tale med dig, da

han ville hjem i aften; derfor skriver jeg, hvad jeg sidst har hørt.

Kærlig hilsen til dig, Hansine og børnene, samt øvrige familiemedlemmer fra os alle her. Moder er fremdeles i Hjørlande og holder sig dog tapper. Jeg håber da, at din sygdom er noget forbigående.

*Din fader
Holch.*

Hans Peter Christoffer Holchs sidste brev til sin søn H. C. Holch synes endnu sørgeligere:

Tirsdag den 8/2 1881.

Kære Kristian !

Jeg ved, at du har været i Hjørlande og ville have været her, men opgav det på grund af de forværrede omstændigheder. Vi har haft en streng tid her; thi den mindste, prægtige, kraftfulde dreng havde både strubehoste og lungebetændelse, og Holger havde nu 3die gang sidstnævnte sygdom, som jeg dog tror ikke i nogen høj grad. Vi tror nu, at de har overstået onderne og er rekonvalescenter, som kan være vanskelige nok nu at behandle på den rette måde. Her måtte våges to steder, thi lægen forbød straks, at Holger lå i samme værelse som den lille dreng, af frygt for smitte af hosten. Hedevig har nu stået sin prøve som dygtig moder ved at kunne passe og pleje dem begge, naturligvis med den nødvendige hjælp. Vi har hver dag måttet have to vogne til Slangerup for at hente og hjemkøre lægen.

I Hjørlande er alt ved det samme. Lægen sagde her sidst, at han kom derfra og havde stukket hul på Kristines ben. Han mente dog, at hendes ulykkelige liv snart ville udslukkes. Man synes jo så, at det var godt om det stakkels syge barn måtte følge hende, at hun ikke skal komme til at leve som krøbling, thi hendes ryggrad er allerede bøjet af den hæftige lungebetændelse, og barnet er fremdeles meget sygt.

Moder er endnu nogenlunde rask, men jeg er bange for, at hun bliver syg, når hun kommer hjem og er ude af spændingen.

Tak for al ulejlighed med dannebrogskorset. Nu må det vel gå, da alt er gået regulært til fra underautoriteternes side. Hils nu Hansine og hele familien kærligt fra os alle. Hansine er vel endnu rask.

*Din fader
Holch.*

Som nævnt døde Hans Peter Christoffer Holch 6 dage efter at han havde skrevet dette brev, og da postbesørgelsen mellem Søsum og Helsingø nok kunne tage et par dage eller mere, har H. C. Holch måske modtaget brevet samtidig med en telegrafisk meddelelse om dødsfaldet.

At Hans Peter Christoffer Holch vidste, at man forsøgte at udvirke en dekoration, ser man af brevets sidste afsnit, og at hele sognet vidste det, ser man af Frederiksborg Amtstidendes omtale af begravelsen. Trist var det imidlertid, at han ikke selv kunne opleve denne anerkendelse, men godt for hans efterslægt, at han var i så god tid med den levnedbeskrivelse, han i givet fald skulle indsende til ordenskapitlet.

Besyderligt nok har denne levnedbeskrivelse været gemt hen i nogle år. Ingen har taget sig af den i tiden efter Hans Peter Christoffer Holchs død i Søsum skole, hvor der har været nok at tage sig af, når man også skulle hjælpe med at passe de syge i Kofod-familien i Hjørunde. Dianora Holch flyttede ind i det såkaldte enkesæde i Stenløse, hvor hun døde en månedstid efter, den 16. november 1889. I samme år, allerede den 25. marts 1889 var Hans Peter Christoffer Holchs svigersøn, lærer Knud Jensen Søgaard pludselig død, kun 33 år gammel.

En hel del korrespondance mellem H. C. Holch og en broder til lærer Kofod i Hjørunde, Jens Kofod på Bornholm kunne være sparet. Den begyndte i 1882 og omhandlede et legat, det såkaldte Etatsråd Jakobsens legat. Man skulle være i slægt med efterkommere efter en Elisabeth Sofie Holck, f. 1693. Hendes moder, Ingeborg Dorothea Vind, var da i ægteskab med den første baron på Holkenhavn Eiler Holck (1627-1696), som lod sig separere fra hende på grund af fødselen af dette barn, som han ikke var fader til. Det viste sig ret snart, at der ikke var nogen forbindelse mellem H. C. Holchs slægt og den legatberettigede slægt, som altså slet ikke kunne bære slægtsnavnet Holck. Iøvrigt brugtes navnet som mellemnavn i slægten Marcher, der var Elisabeth Sofie Holcks efterslægt.

Hans Peter Christoffer Holchs levnedbeskrivelse fra 1881 begynder naturligt nok med, at han redegør for sine forfædre:

Jeg er født i Freerslev skole ved Frederiksborg den 10. januar 1809 og samme dag hjemmedøbt af min fader ved navnet Hans Peter Kristoffer Holch. Den første søndag i fasten næstefter, publiceredes min dåb i Herløv kirke, såvidt jeg ved min moders begravelsesdag, thi min fødsel kostede hende livet, hun hed Kristine Sofie, født Ørbæk. Mærkeligt nok overlevede hun 3 tidligere fødsler, nemlig af en datter, som levede og opnåede en alder af

henved 70 år, og efter hende af to dødfødte drengbørn, hvilke trende fødsler var, efter senere af andre hendes samtidiges beskrivelse, over al måde hårde og kunne kun finde sted ved den højeste grad af anstrengt lægehjælp, hvorimod jeg, hvis fødsel kostede hende livet, kom til verden ved den sædvanlige kvindelige hjælp alene.

Jeg har forøvrigt af min fader kun hørt min moder meget lidt omtalt, men andre mennesker, der har kendt hende, har omtalt hende som en meget takkelig kvinde af et stille og sagtomt gemyt. Jeg kan heller ikke mindes, at hendes grav nogensinde er blevet mig vist. Hvorvidt hendes ægteskab har været lykkeligt, har jeg ingen forestilling om, og det hører i hvert fald heller ikke her hen.

Mine forfædre kender jeg meget lidt til. Hvad min faders slægt angår, da ved jeg kun, at min oldefader var degn et sted i Jylland og hed Eiler Holck. Han var såvidt jeg har forstået en nu afdød provst Krarup, en forfalden student, af hvilket dårlige stof en stor mængde af datidens degne blev tagne. Min bedstefader var skolelærer i Gimsing i nærheden af Limfjorden og hed Hans Eilersen Holck, om han var student eller seminarist eller rimeligt ingen af delene ved jeg ikke. Min fader var seminarist fra Blågård seminarium, hed Eiler Kristian Holck og døde den 3. juli 1846 som lærer i Annisse skole, Ramløse-Annisse pastorat, Holbo herred, Frederiksborg amt. Han var anden gang gift med min retskafne stedmoder Kristiane Sofie Kirstine, født Feldt, af hendes børn har jeg endnu tre søstre og en broder levende. Dette er såre lidet om min faders slægt, men jeg ved ikke mere. Jeg har altid, gud ved hvorfor? haft en dunkel anelse om, at vi er en afstamning fra den her i landet højere stillede familie af samme navn; dette synes ikke så urimeligt, når henses til den forannævnte oldefader, der som forfalden student kan være kommet så fuldstændig på afveje, at han derved er blevet ganske afskåren fra sin øvrige slægt. Dernæst tyder en gammel af min bedstefader meget zirligt håndskreven bog hen derpå (Den er nu 99 år gammel og indeholder en mængde både mulige og umulige råd for adskillige sygdomme), idet man deraf ser, at det er min fader, der har forandret stavemåden af vort navn fra ck til ch. Nå! Denne sag er vel ligegyldig, da jeg ikke ser mig i stand til at gøre min ret gældende til noget af familiegodserne, ellers gjorde jeg det ganske vist, thi jeg føler mig fortrinlig vel anlagt til at drikke god vin, køre med fire o.s.v., o.s.v.

Oplysningen om, at hans bedstefader meget sirligt havde håndskrevet en bog om alle mulige råd for adskillige sygdomme er utvivlsomt rigtig, idet han nok har siddet med den foran sig og kunnet se, at den *nu er 99 år gammel*, men at hans bedstefader selv havde forfattet den, er mindre sandsynligt. Hvis Hans Peter Christoffer Holch havde vidst, at der samtidig med hans bedstefader Hans Holck levede en anden Hans Holck, som netop havde udgivet *Den kloge Mands Haandbog*, indeholdende adskillige husråd og lægemidler netop for den del af befolkningen, som bor på landet, langt fra læger og apoteker, så havde Hans Peter Christoffer Holch naturligvis skrevet, at hans bedstefader med meget sirlig hånd havde afskrevet den pågældende bog, som netop udkom i andet oplag i 1777.

Hans Holcks navnebroder var den kendte agent Hans Holck (1726-1783), filantrop, journalist og forfatter. Han var søn af Peter Nielsen Dyrhauge og Margrethe, f. Bolt, der boede i en lokalitet ved Holkenhavn, Dyrehaven. Han tog til København, hvor han virkede på mange områder af forskellig art. I sin filantropiske iver fremkaldte agent Hans Holck der nu havde antaget dette familienavn, en række godgørende institutioner. I 1765 oprettede han en sygekasse og 1769 en bespisningskasse for at skaffe fattigfolk varm mad om vinteren. Han udgav aviser med byrygter og senere *Aftenposten*, hvori han skrev digte ved familiebegivenheder og versificerede taksigelser for indkomne gaver til sine filantropiske foretagender. Disse poetiske udgydelser udmærkede sig næsten alle ved en komisk naivitet og en yderst ubehjælpelig form, der gjorde ham til skive for samtidens vittighed. Almindelig kendt er Joh. Herman Wessels vers om *Agent Holck, de fattiges tolk, sygekassens patriark*. Herved fik Holck et skær af latterlighed over sin person. – Vel fik han som folkeskribent ingen blivende betydning, men hans dygtighed som journalist i forening med den menneskelige iver, hvormed han søgte at hjælpe syge og fattige og modarbejde råhed og uvidenhed, har gjort ham fortjent til et hæderligt eftermæle, skrev Joakim Larsen omkring hundrede år efter Holcks død i 1783.

Samtidig med at Hans Holck sad i Gimsing skole og afskrev navnebroderens bog, begyndte hans søn Eiler Christian Holch som nævnt at afskrive Søren Mathiassens regnebog den 17. oktober 1788. Den enes iver har smittet af på den anden. Faderens afskrift har som man ser givet anledning til visse misforståelser m.h.t. stavningen af slægtsnavnet.

Hans Holck i Gimsing fik ved dåben i 1738 den 30. januar slægtsnavnet Holck, hvorimod sønnens, Eiler Christian Holchs navn blev stavet med ch.

Den
Kloge Mand's
Haand=Bog,

som indbefatter

adskillige

Huusraad og Lægemedler,

samt

Sundhedsregler

for

Aarets tolv Maaneder,

item

om frugtsommelige Koner
og om Ammer.

Samlet

ved

Hans Holck.

Andet meget sørgøet og forbedret Oplag.

Kisbenhavs 1777.

Fundus siffris paa Krite-Contoist i Wieningstafest
No. 162.

Titelbladet til agent Hans Holcks bog om husråd og lægemidler. »Den kloge mands håndbog bør først og fremmest tilegnes dem, som bor på landet, og de kan ikke undvære en lægebog. Den er for dem det samme som ankeret er for skipperen«, skrev agent Hans Holck i forordet. Skoleholder Hans Holck i Gimsing fik fat i bogen, som han skrev af med sirlig håndskrift, og afskriften gav 99 år senere anledning til forkerte antagelser. Om afskriften var korrekt, ved man ikke, men givet er det, at både afskriveren og hans broder og hans søster afgik ved døden i første halvdel af 1795.

Skoleholder Hans Holck var gift med Anne Christensdatter Traberg, om hvem man ved, at hun ved ægtefællens død i 1795 lod bygge 4 fag til skolehuset til bolig til resten af hendes levetid. Man ved også, at hun blev konfirmeret i 1754 i Gudum sogn, og at hun havde en broder Gregers Christensen Traberg, Hedegård i Hover sogn. Han var i 1795 over 60 år, med hvilken motivering han afslog at være værge for sin søster, da Hans Holck døde i 1795.

Om Hans Holcks fader, degnen Eiler Holch i Vejrum, ved man noget mere.

4.

Eiler Holch

I sin levnedsbetegnelse skrev Hans Peter Christoffer Holch, at han havde forstået en nu afdød provst Krarup, at degnen Eiler Holch var en forfalden student o.s.v. Denne provst Krarup er identisk med Janus Balthasar Krarup (1774-1852), der var præst i Gerlev-Dråby pastorat fra 1830 til 1852, altså medens Hans Peter Christoffer Holch var lærer i Landerslev under samme pastorat. Janus B. Krarup var født i 1774 i Vejrum, hvor faderen, Niels Bygum Christiansen Krarup (1727-1798) fra 1773 til sin død i 1798. Degnen i Vejrum Eiler Holch døde i december 1780, så Janus Balthasar Krarup, der da var 6 år gl., har kendt Eiler Holch, i alt fald har han hørt ham omtalt af faderen, som på en måde var i familie med Eiler Holch.

Eiler Holch var først gift (7/12 1732) med Kirstine Marie Højer (1711-1751), og da hun døde den 21. juli 1751, kort efter en barnefødsel, giftede han sig med Anne Bolette Schouboe, der som Eiler Holch var født i 1702. Hun blev døbt den 22. januar 1703 i Gråbrødre kirke i Viborg, og hun var en søster til præsten i Bøvling-Flynder pastorat Jens Nikolai Jespersen Schouboe, hvis datter Johanne Schouboe, f. 1746, blev gift med præsten i Ølby-Asp-Fousing pastorat Christen Krarup. Niels Bygum Krarup i Vejrum, (hans broder) blev gift med Johanne Schouboes søster, Sofie Dorothea Schouboe. Altså, Eiler Holchs anden kone var faster til de to Krarup-koner. Intet under, at Hans Peter Christoffer Holchs provst, Janus Balthasar Krarup, hvis moder var den ene af disse to, kunne udtale sig med en vis vægt om Eiler Holchsandel i degneembedet i Vejrum.

Provst Krarup i Gerlev-Dråby antyder altså, at Eiler Holch i Vejrum var en forfalden student. At han var student, vides med sikkerhed, men om han var forfalden som student, ved man ikke. Eiler Holch blev dimitteret fra Odense Gymnasium den 19. juli 1727, og det er da anført, at han er 24 år gammel. Det skulle pege på en fødsel i 1703, men da han døde den 21. december 1780 blev det oplyst, at han, der var degn over 50 år, da var 78 år og nogle måneder gammel, og det peger på en fødsel i sensommeren eller efteråret 1702.

Eiler Holch blev immatrikuleret ved Københavns universitet, og den 27. maj 1729 tog han filosofisk eksamen. Om han ville fortsætte studierne for nogle måneder senere at tage teologisk embedseksamen, ved man ikke, men i 1730 tiltrådte han en stilling som degn i Vejrum. Den foregående degn, Hans Bugge, var død den 3. juni 1730, og formentlig umiddelbart derefter påbegyndte Eiler Holch sin livsstilling, som han nogle år senere var lige ved at miste. Det ville nok have været bedre, om han havde taget sin teologiske embedseksamen, for et præsteembede ville have givet ham større økonomisk sikkerhed end de indtægter, der på mere eller mindre usikker måde skulle tilfalde degnen. Han havde ganske vist tjenestebolig i degneboligen, men den har formentlig ej heller været bekvem. Han boede dog i den indtil sin død i 1780, og efter ham boede hans søn Laurids Holch i den sammen med sin stedmoder Anne Bolette Schouboe, der først døde i 1787, og sin søster, Anne Holch, der var hans husbestyrerinde. Da Laurids Holch døde i januar 1795 blev hans dødsbo registreret til den gejstlige skifteprotokol, og derfra ved man så nogenlunde, hvorledes boligen var indrettet, og fra et pantebrev, som Laurids Holch ved faderens død i 1780 måtte oprette for at sikre søsterens arvepart, ved man, hvilket indbo Eiler Holch efterlod sin enke og sine tre børn. Ikke store sager! Og man kan vel ej heller forvente andet, når man betænker, at en mand i den stilling og det sted ikke har haft mulighed for at lægge tilside. Man behøver blot at studere Joakim Larsens *Bidrag til den danske Folkeundervisnings og Folkeskoles Historie 1536-1784* for at forstå, hvilke dårlige kår datidens degne levede under.

Eiler Holchs første hustru måtte igennem 13 fødseler inden hun døde i 1751 sammen med et dødfødt barn.

Eiler Holch selv måtte igennem en meget vanskelig periode. Joakim Larsen skriver, at der langt ned i det 18. århundrede træffes drikfældige degne, og han henviser til forskellige ulykkelige tilfælde. Om Eiler Holch var hjemmebrænder, ved man ikke, men i en pakke dokumenter vedrørende organisatio-

nen af skolevæsenet på landet 1734-45 i Ribe bispearkiv, findes der en skrivelse af 26. maj 1739 fra sognepræsten i Vejrum, hvori det hedder:

Deغن her på stedet angående, da kan han efter mine tanker være bekvem nok til at holde skole for sognets ungdom, dersom han ville hade og lade sin onde tilbøjelighed til det vederstyggelige drikkevæsen hvortil jeg adskillige gange har formanet ham. Det ville derfor gunstigt behage Deres Velædelhed at lade ham kalde for sig for ydermere at foreholde ham sligt og hvad slutning på en forargelig opførsel ville blive, da jeg håber det vil frugte, det jeg ej alene for hans egen skyld men også for hans kones og mange små børns skyld fornemmelig ville ønske. Thi er gud mit vidne til, at så gerne som jeg ser et beskemmeligt og forargeligt levned afskaffet, så nødig ser jeg nogen at komme i fortræd som ringeste årsag dertil.

Det var ikke noget smukt vidnesbyrd vores gode degn der fik. Han blev imidlertid ansat under det nye skolevæsen og blev der til sine dages ende, selvom han allerede i 1743 kom ud for en ny påtale af alvorligere art. Det var ved en begravelse, hvor han opførte sig så dårligt, at han måtte møde for provsteretten og gøre afbigt. Selvom datoen for denne begravelse tydeligt er anført i provsterettens protokol, har det ikke været muligt for Landsarkivet i Viborg at finde frem til, hvem der den pågældende dag blev begravet, men derfor behøver historien om degnens slette positur jo ikke at være forkert, navnlig ikke da man ved, at han ikke kunne lade det afskyelige drikkeri være. I Kong Frederik IV's tid havde man glade dage, men da han døde, førte Christian VI landet ind i en meget streng pietisme, og de, der ikke ønskede sig bundet af fromhed på hænder og fødder, havde lettere ved at hengive sig til de private forlystelser på samme måde som Holbergs Per Degn.

Det ville være forkert at forlade dette emne, som over hundrede år senere diskuteres af en sønnesøns søn og dennes foresatte uden at fortælle historien som den er, selvom der er en tidsmæssig fejl i det officielle dokument:

Dernæst for Retten fremkom Hr. Svend Christian Heide saavel som og Deignen, begge i Veirum, Eiler Holk, af Aarsag, at Deignen d. 26. Martij sidst afvigte havde i Veirum Kirke sig høylig forseet og forgreben ved een Liigbegiængelse, særdeles imod Sognepræsten, hvorfor Præsten dog paa Øvrighedens formodendes naadige Approbation havde ladet sin Prætention ophæve paa Vilkaar af bemeldte Eiler Holkes skriftlige Afbedelse og Forpligt af 3die April 1743 herefter blev holden og efterkommet, hvilken forpligt i Retten blev i Deignens Paahør oplæst og lyder Ord for andet, som følger:

Jeg Eiler Holk tilstaar herved, at jeg ved Liigbegiængelse i Veirum den 26de Martij sidst afvigte formedelst min grove og formastelige Opførsel udi Druckenskab imod min Sognepræst Velærværdige Hr. Svend Christian Heide med u-beqvems og nærgaaende Skjældsord samt anden u-blue Omgjænge imod Embedet og Kirkens Myndighed saa og givne Forargelse til alle, som da saa og hørte min store Daarlighed, har fortient uden ringeste Condolence over mig at afsættes og removeres fra det mig allernaadigst forundte Deigne-Embede. Men som denne min onde og formastelige Opførsel i min Druckenskab, der fører aldrig godt, men ondt med sig, af Hiertet angreer og fortryder mig, saa begiærer jeg herved, indstændig og vemodelig, at Velærværdige og Vellærde Hr. Svend Christian Heide for de u-beqvems Ord og Gebærder, jeg angreb ham med (som jeg aldrig har haft mindste Føye eller Aarsag til og derfor destomeere beder om Forladelse for) vild lade mig blive fri for denne Gang for hans Tiltale; dend givne forargelse vild jeg giærne bede icke allene den store Gud, men og alle, som da saa og hørte mig, om Forladelse for, forsikrende, at jeg ved Guds Bistand og Naade hverken i Kirken eller uden Kirken, hverken i mit eget Huus eller udenfor nogen Tid skal sees eller findes i Druckenskab, men leve christelig og skickelig, som mit Embede og Christendom anstaar, og skulle jeg nogentid efterdags sees eller findes i Druckenskab enten i Kirken eller uden Kirken, enten i mit eget Huus eller andetsteds (som Gud naadelig forbyde!) erbyder jeg mig til ey alleene derfor at lide efter Loven, men og for denne min grove Forseelse og formastelige Opførsel, som jeg øvede ovenmeldte 26de Martij, det skal da staa i aaben sag tilligemed og være u-afgiort. Om dette mit Løfte og Forsikring har jeg venlig ombedet disse efterskrevne Dannemænd, alle boende i Vejrums Sogn, som saae og hørte min slette Positur ovenskrevne Tid, at de med mig til Vitterlighed ville underskrive.

Veirum Deignebolig den 3die April 1743

Eiler Holk.

Christen Christensen Roenborg. Christen Pedersøn Nør Qvistgaard. Peder Christensøn Søjberg. Offer Christensøn Damgaard. Erik Christensøn Moesgaard. Christen Lauridsøn Villemose.

Hvilken Forpligt Deignen for Retten tilstod og lovede u-brødelig at efterleve, og af Medlidenhed med ham, Hustrue og Børn Prousten bifalder samme Forlig paa dend Maade, at hand ville ifølge af Loven og Forordningen andrage det for Stift-Amptmanden og Biskoppen til deres forventede gunstigste Approbation imod, at Deignen Eiler Holk efter hans slette

Tilstand giver til Veirum Sogns Skole-kassa 2 mark, og denne Forligs Indhold bliver Meenigheden af Sognepræsten bekendtgiort til dend Forargelses Forsoning, som skeede. Blev saa retten denne Sinde ophævet.

*Hierm Præstegaard d: 6te Maij 1743.
T. Jermiin. S. Stauning. Sv. Seemann.*

Det må formentlig anses for en given sag, at Eiler Holch herefter har lagt denne last på hylden, for som nævnt bliver det udtrykkelig i kirkebogen ved hans død i 1780 noteret, at han var degn over 50 år. Efter den håndfæstning var der næppe mulighed for blot at have en flaske i den lille degnebolig.

Da Hans Peter Christoffer Holch i sin levnedbeskrivelse fra 1881 er inde på spørgsmålet om stavemåden af slægens familienavn, og da man i det foran citerede protokollat kan se navnet stavet Holck, vil det være naturligt i denne forbindelse at anføre, hvad der i dag kan siges herom.

I Odense Gymnasiums legatkvitteringsbog ses det, at Eiler Holch kalder sig Eiler Lausøn, selvom skolen har skrevet hans navn som Eiler Holch. I 1725 kvitterer han selv med navnet E. Holch. I 1726 kvitterer han med Eiler Holch og i 1727, den 23/6, da han modtager et års legat og rejsepenge med det latiniserede navn for Eiler: Hilarius Holch. Intet sted bruger han ck, og intet sted k alene. Protokollatet er som man ser kun en afskrift. Det originale dokument, som blev underskrevet i Veirum degnebolig den 3. april 1743 findes ikke mere. Sognepræsten Svend Heide, som personlig har ført ministerialbogen, skriver slægtsnavnet Holck allerede i 1732 den 7. december, da Eiler Holch og Kirstine Marie Højer blev viede i Vejrum kirke, og den samme stavemåde bruger han ved noteringen af de mange barnefødsler i degneboligen, men i 1779, da Eiler Christian Holch blev født og døbt, skriver præsten, at Eiler Holchs søn Hans Holck netop hed Holck med ck. Derved kom Eiler Christian jo også til at hedde navnet med ck., men han har altid skrevet navnet med ch. Men ligegyldigt hvorledes man staver navnet, er det jo dog det samme navn.

Lad os f. eks. tage en familie, der kalder sig v. Holck og hvortil afdøde kontorchef i Statsministeriet Harald Holck (1880-1958) hørte. Denne har forsket og skrevet meget om de forskellige slægter Holck, Holch og Holk, men han skriver om sin stamfader Oluf Holck: ... *i gravskriften over ham kaldes han Oluf de Holk, ligeledes på hans søn kaptajn Iacob Elias de Holks gravfane, hvor maleren dog har glemt et c i faderens efternavn. I en samtidig,*

ret unøjagtig, trykt gengivelse af fanens indskrift er navnet stavet Holch, hvilken form – ligesom Holk – af og til bruges om ham af fremmede ... Gravfanen findes affotograferet og gengivet i Danmarks Adels Årbog for 1925, og Harald Holcks omtale findes i et skrift fra 1949 om Ole Holck.

Man lægger mærke til, at Harald Holck mener, at det er maleren, der har glemt c i navnet. Helt sikker på, at det er glemsomhed, skal man nu ikke være. Navnet blev i visse perioder netop skrevet på denne danske façon, altså Holk. Således som f. eks. på et kobberstik af baron Eiler Holck til Holkenhavn, hvor der under portrættet står Eiler Holk, Baron &, og på den på samme billede viste buste af Henrik Holck står Henric Holk, Comte. (P. B. C. Westergaards beskrivelse nr. 1213). Dette kobberstik skulle være udfærdiget i 1740erne.

På den anden side skrives baron Eiler Holcks navn som Hilarius Holch på hans våbenskjold, som er ophængt blandt storkorsriddernes skjolde på Frederiksborg slot, og samme stavemåde anvendes på titelbladet til *Dori Erindring ...*, trykt i Academ. Bogtr. Aar 1666. Endvidere findes på Frederiksborg musæet to miniaturer af børn fra 1620 med slægtsnavnet Holch, og endelig kan det som et kuriosum nævnes, at slægtsnavnet Holch første gang ses i 1295 i Københavns Diplomatarium, I, side 32, i et brev af 25. marts 1295 fra biskop Johan Krag i Roskilde til Københavns Rådmænd. En af dem var borgeren Michel Holch.

Altså, man kan ikke slutte af stavemåden af slægtsnavnet, til hvilken slægt man hører eller ikke hører.

Ved navneloven af 1904 blev der åbnet mulighed for at få et slægtsnavn beskyttet, og Knud Holch ordnede dette for H. C. Holchs efterslægt.

Eiler Holchs første hustru, Kirstine Marie Højer, måtte som nævnt igennem 13 fødsler inden hun døde i 1751 sammen med et dødfødt barn. Kun 3 overlevede, og mærkeligt nok døde disse tre nogenlunde samtidigt, nemlig i første halvår af 1795. Den ældste, Laurids, var født 4. december 1735. Han var ugift og blev faderens efterfølger i degneembedet. Den næste var Hans, der var født den 20. januar 1738. Han var gift, var lærer i Gimsing ved Struer og efterlod sig to børn, nemlig Eiler Christian Holch, som er fyldigt omtalt foran, og Kirstine Marie Holch, der var den ældste og som blev gift med Jens Tinggaard, der blev lærer i Gimsing efter Hans Holcks død. Hendes efterslægt er velkendt. Den yngste af de tre Anne Eilersdatter Holch, var døbt i Vejrum kirke den 22. februar 1747. Hun, der var husbestyrerinde for den ugifte broder, blev således kun 48 år gammel. Hun var ugift. I registreringsfortegnelsen, der blev optaget i hendes dødsbo fandtes en lille æske med en

snustobaksdåse. Denne dåse, der i bunden har et spejlmonogram A H, arvedes af Eiler Christian Holch, og gennem hans datter Louise Eskildsen i Ågerup kom den til viceinspektør Poul Søgaard, der i 1932 lod den gå tilbage til Holcherne. Den vil i fremtiden gå i arv til Hans Christian Knud Holch og derefter til dennes søn Eiler Christian Holch IV, født 27. maj 1978 i Thisted, altså næsten 200 år efter Eiler Christian Holch II's fødsel i 1779 i Gimsing. I den forbindelse kan det nævnes, at Eiler Christian Holck I var født 1658 på Vester Hindsels, og at Eiler Christian Holch III var født 1836 i Landerslev. Han var H. C. Holchs ældre broder, og han døde i 1905.

Ifølge datidens navneskik skulle den førstfødte dreng opkaldes med barnets farfars fornavn, og den første pige med mormoderens fornavn. Eiler Holch i Vejrum opkalder imidlertid sin førstfødte søn Mathias, f. 27. august 1733, efter morfaderen, sognepræst i Idum Mathias Højer (-1731). Mathias Holch dør imidlertid som 10 årig i 1743, og navnet Mathias fastholdes ved navngivelsen af et drengbarn, der fødes i 1749 og dør samme år, og ved navngivelsen af endnu et drengbarn, der fødes 1750 men dør 1752. Dette brud på navneskikken taler stærkt for, at Eiler Holch så sent som i 1750, altså før han gifter sig påny, ikke har været fuldt klar over sin afstamning. Det er han formentlig først blevet, da Eiler Christian Holch II bliver døbt i 1779. Han skulle i virkeligheden kun have heddet Eiler Holch efter sin farfar, men da denne efter navneskikken skulle have taget navn efter sin formodede fader Eiler Christian Holck (I), fordi denne var død få måneder før Eiler Holchs fødsel i eftersommeren 1702, får Eiler Christian Holch II netop disse to fornavne. Det kan her indskydes, at der hos Hans Holch i Gimsing i 1776 den 15. december blev født et ikke længe levedygtigt drengbarn, der i sin meget korte levetid bar navnet Eiler Christian Holch, og som i virkeligheden skulle have været nr. II, men i nummereringen betragtes han som ikke født.

Altså, det ældste drengbarn opkaldes her efter morfaderen. Det næste drengbarn, for hvem der foreligger en dødsattest, i følge hvilken en Hans Holck blev begravet den 19. september 1734, og det efterfølgende Laurids Holck, født den 4. december 1735, navngives begge formentlig med plejeforældrenes fornavne Laurids og (Johannis, Johanne) Hans.

Disse plejeforældre var Laurids Nørsøller og Johanne Olufsdatter, boende i Nørsøller syd for Vejrum. Plejeforholdet kan ikke dokumenteres men sandsynliggøres ved en konstateret forbindelse mellem Johanne Olufsdatter og Eiler Christian Holck (I) fra Vester Hindsels på Thyholm. Denne Holck døde 28. april 1702, hvorefter hans enke, Margrethe Juel, i 1705 gifter sig

med Johanne Olufsdatters broder Valentin Olufsen Ølby. Ved de endnu ikke afsluttede undersøgelser er man gået ud fra, at Eiler Holch i Vejrum er søn af Eiler Christian Holck (I) og Margrethe Juel. Han blev som tidligere nævnt født i efteråret 1702, altså nogle måneder efter Eiler Christian Holcks død. Valentin Olufsen Ølbys ankomst til Vester Hindsels har formentlig været årsagen til, at Eiler Holch blev anbragt hos Valentins søster og svoger i Vejrum, der for kort tid siden havde mistet en søn.

Margrethe Juel og Valentin havde ikke børn sammen. Skiftet efter ham i 1730 nævner kun hans to søstre i Vejrum som arvinger, men at Margrethe Juel havde børn, som altså ikke var arvinger efter Valentin, anføres udtrykkelig i dette skifte. Et af disse børn skulle så være Eiler Holch i Vejrum.

Degnens første hustru Kirstine Marie Højer fødte som nævnt 14 børn, og heraf var kun et barn en pige, nemlig Anne Holch, der ikke synes opkaldt efter nogen.

De 13 drengébørn døde alle ugifte enten før eller efter ægteskabsalderen bortset fra Hans Holck, hvis eneste søn var Eiler Christian Holch II. Han er vor forbindelse bagud, og han levede længe nok til at se sine børnebørn vokse til, heriblandt H. C. Holch, der var 9 år, da Eiler Christian Holch II døde i 1846.

KAPITEL 2

H. C. Holchs studenterår og ungdomstid.

1.

Hans Christian Holch var lige fyldt 13 år, da han blev optaget i Frederiksborg lærde Skole i Hillerød og da var det, Antoinette Reinhardt *første gang mødte den smukke dreng på skoletrappen* og blev enig med sin mand om, *at ham måtte vi få fat i*. Hun var gift med overlærer Johan Clemens Tode Reinhardt og hendes fulde navn var Antoinette Hedevig Kirstine Reinhardt f. Bentzon. Som man så i det brev, hun i 1906 skrev til H. C. Holchs enke, nærede de begge stærke følelser for H. C. Holch og hans familie senere hen.

Om H. C. Holchs skoletid i Hillerød ved man ikke meget. Han var endnu ikke konfirmeret, da han blev optaget i skolens tredje klasse i 1850. Denne konfirmation fandt sted den 5. oktober 1851 i Frederiksborg slotskirke.

I 1856 forlader han skolen, efter at have bestået studentereksamen med første karakter. Eksamensbeviset, som den 22. juli 1856 er underskrevet af rektor H. M. Flemmer, siges det bl.a.: *Ifølge ovennævnte aflagte prøver afgår han nu fra skolen, der herved meddeler ham sit vidnesbyrd om, at han er i besiddelse af den almindelige dannelse og åndelige modenhed, som udfordres til at kunne benytte den akademiske undervisning*. Han fik ug i geografi, mg i dansk, tysk, fransk, latin både mundtlig og skriftlig latin, græsk, religion og naturhistorie og g i historie, aritmetik, geometri og naturlære. Disse karakterer var en god ballast for ham, der nu valgte det juridiske studium ved Københavns Universitet. Han tog sin juridiske embedseksamen i 1862, men forinden var der gået nogle hektiske studenterår og en forlovelse.

Da H. C. Holch i 1887 var blevet 50, lod han sig fotografere og bag på fotografiet skrev han bl.a.: ... *På Regentsen 1856-60 som privilegeret fra Frederiksborg lærde skole ... Ældste søn Regentsianer 1887*. Men hvad ligger der gemt bag ordet *privilegeret* ?

I anledning af Frederiksborg Statsskoles 300 års jubilæum i 1930 udgav Bjørn Kornerup *Frederiksborg Statsskoles Historie*, og deri gives der følgende oplysning:

Da H. C. Holch var blevet student, lod han sig fotografere. Som ydre tegn på den nye værdighed anlagde man høj hat. Studenterhue fandtes ikke dengang.

I forbindelse med omtalen af skolens økonomi under Christian IV må også nævnes det vigtige privilegium, som den erhvervede 1642 i form af et kongebrev, dateret den 16. juni og stilet til *Københavns højlærde*, d.v.s. universitetets professorer. Da dets ordlyd er lige så kort som karakteristisk, hidsættes brevet her:

Vor synderlig gunst tilforn. Vider, eftersom Vi gerne ser, at skolen udi Hillerød ved Vort slot Frederiksborg dagligen måtte tiltage og forbedres, da beder Vi eder og nådigst begærer, at I den anordning ville gøre, at årligen tvende af de bedste ingeniis, som fra forbemeldte skole til Academiet bliver promoveret og ringeste middel til deres ophold haver, må straksen udi Kommunitetet vorde annammet og deres frie kost lige ved andre der sammesteds bekomme.

Datum Rendsborghus den 16. juni 1642.

Dette brev er det såkaldte Regensprivilegium, der hvert år hjemler to studenter fra Frederiksborg Statsskole ret til at få tildelt plads på Regensen med tilhørende kommunitetsunderstøttelse. ... trods flere forsøg på at få det afskaffet, først i 1818 og siden i vore dage, har det stået ved magt siden den dag kongebrevet blev udstedt, og så sent som i 1930, er det lykkedes skolen at erhverve en ny kongelig stadfæstelse på denne forret, om end med den ændring, at det ikke mere er umiddelbart efter studentereksamen, men først på et senere tidspunkt i deres studier, at de pågældende Frederiksborgensere kan komme i betragtning ...

H. C. Holch tog således ophold på Regensen i eftersommeren 1856. Længere end 4 år kunne han ikke nyde godt af kommunitetet, men i de 4 år fik han gode venner for livet.

H. Wulff udgav i 1882: *Den Danske Rigsdag*, Politiske portrætter af samtlige Rigsdagens Medlemmer 1879-1881, og heri skriver han om H. C. Holch bl.a.: *Holch er student fra 1856 og juridisk kandidat fra 1862. I sine studenterår hørte han en tidlang til den suite af unge begavede mænd, som Frederik Ussing samlede om sig ...*

Disse unge begavede mænd havde sluttet sig sammen i en klub, som de kaldte *Klubben af 8. maj*. Om denne klubs stiftelse skriver Vilhelm Bergsøe i: *Studenterleben og Studieliv* (1905) følgende:

Da jeg nogle dage efter passerede Vimmelskaftet, standsedes jeg af en ung mand med de ord: Højstærede Sir! De skulle vel ikke have lyst til at vorde medlem af »Klubben af ottende Maj?«

Jeg så på den mærkelige skikkelse, der stod foran mig, en ung, elegant klædt mand med spillende brune øjne, opstrøget, ravnsort hår og et halvt sarkastisk, halvt godmodigt smil om den velformede mund, og sagde: Ja, det kan jeg ikke svare på, jeg ved jo ikke engang, hvad det er for en klub.

Ærede Sir, fortsatte han, til minde om den sorgens dag, da jeg til forskrækkelse for menneskeheden kom til verden, er denne klub blevet stiftet. Dens formål er at modvirke idiotismens udbredelse i Danmark og fremme tilvirkningen af små knækbeinere og stive arrakstoddyer, hvorfor dens nachspiel gerne holdes hos Schucani, Pedrin, á Porta eller et andet afsides hyggeligt sted, hvor en lille basseralle ikke vækker Bræstrups opmærksomhed.

Da jeg endnu forbavset stirrede på ham, vedblev han: Kender mig måske ikke, bedste Sir? Som søn af mit ophav, den gamle frihedsmand Ussing - nuv. konferensråd - blev jeg født til drengestreger og døbt med bindestreg som Frederik Algreen-Ussing, også kaldet Flotin eller »sorte Ussing« i modsætning til min broder »hin hvide«, skønt han i enkelte af sine hjertekroge dog er temmelig sort. Bopæl på hjørnet af Amagertorv og Israelsstræde øverst oppe på kvisten, hvor intet navn står på døren. Beder Dem anskaffe en portnøgle for kommende tilfældes skyld samt tage Dem i vare for at møde min Gamle på trappen, der under uns gesagt som forhenværende liberal ikke ynder klubbens formål.

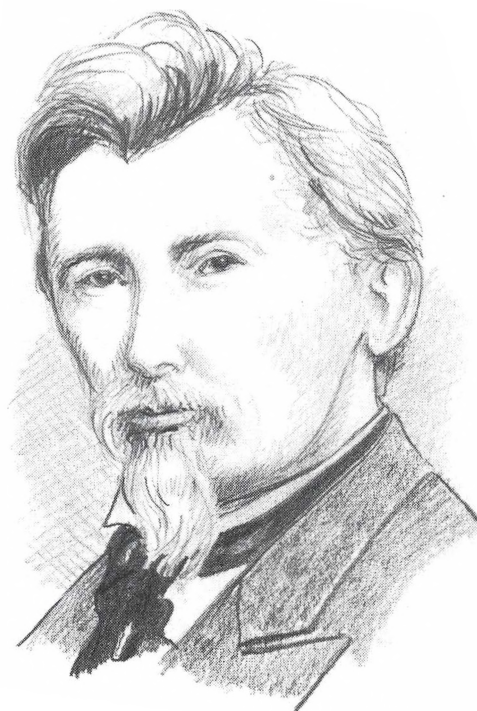
Vilhelm Bergsøe fortæller videre om klubben og siger, at det der egentlig udgjorde glanspunktet ved disse sammenkomster var det gilde, der fulgte efter mødet, og hvor Ussing som humoristisk taler udfoldede et talent, der var ganske enestående.

Han fortæller videre, at klubben ikke havde ret mange medlemmer, da disse efter formandens mening kun bragte vrøvl i papirerne.

Elisa Bøgh har i en bog: *Frederik Bøgh. En Levnedsskildring* oplyst navnene på medlemmerne af Klubben af ottende Maj:

Klubbens medlemmer, Bøgh og Frederik Ussing fraregnede, var: Charles Abrahams, nu arkitekt, H. C. Bandtholtz, dengang cancellist i det holstenske ministerium, Carl Carstensen, nu redaktør af Dagens Nyheder, H. C. Holch, nu byskriver i Hillerød, Poul Løvenørn, nu ministerresident i Washington, C. Scavenius, nu ejer af Klintholm på Møen, I. F. Scavenius, nu kultusminister, C. A. Schönheyder, og Victor Quistgaard, ejer af en herregård i Skelskør-egnen. Kort tid efter indtrådte Carl Dreboldt nu kontorchef i generalskattedirektoratet, noget senere Vilhelm Bergsøe og i

Vilhelm Bergsøe (1835-1911), som H. C. Holch lærte at kende i »Klubben af 8. Maj«. Han var medforfatter til festskriftet i anledning af H. C. Holchs forlovelse den 1. december 1858.

M.H.

klubbens sidste leveår Ingvar Hjerrild, den gang medarbejder ved Dagbladet, død 1864.

Om de enkelte medlemmer skriver Vilhelm Bergsøe videre, at han i Frederik Bøgh, der var født den 4. november 1836 i Skamstrup præstegård, fandt en stille lyriker, begejstret for kunst og poesi og med et roligt, vindende væsen. Om Carl Dreboldt og Carl Carstensen, som allerede dengang skrev journalistiske artikler, fortæller Vilhelm Bergsøe videre, at de også studerede jura, og således var dette element stærkt fremtrædende uden dog at give sig noget særligt udslag i den produktion, som klubben udfoldede. *Jeg selv svømmede som en underlig forvildet ål om mellem disse talrige jurister, og Frederik Bøghs første udtalelse om mig var den, at jeg vist nok var en underlig fisk.*

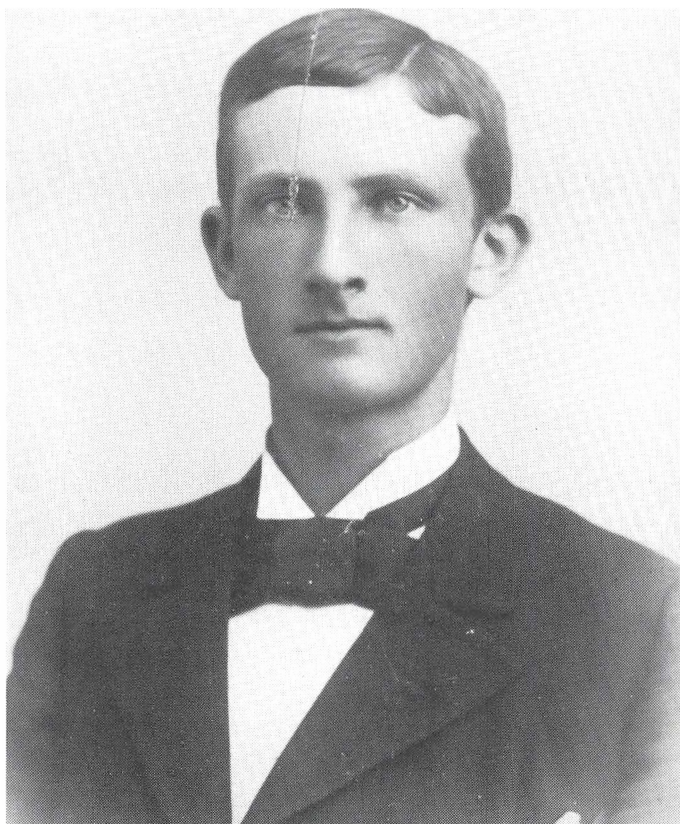

H. C. Holchs datter Marie Justesen, f. Holch 1878.

Under H. C. Holchs ophold på Regensen fik han lejlighed til at aflægge familien i København besøg. Hos bageren i St. Kongensgade Heinrich Niemann og hans hustru Karen Henriette Vilhelmine, f. Randlev, som jo var H. C. Holchs grandtante, var der to kønne døtre, nemlig Marie og Hansine Niemann, født henholdsvis 1843 og 1848, og H. C. Holch har nok følt sig ligeså meget tiltrukket af deres selskab som af selskabet med medlemmerne af Klubben af ottende Maj.

Det endte med forlovelse !

Og da H. C. Holch fortalte medlemmerne af klubben, at han havde forlovet sig med Marie Niemann, der da kun var 15 år gammel, arrangerede de et forlovelsesgilde af en speciel studentikos karakter.

Erik Nellemann Holch, H. C. Holchs næstældste søn, der som 17-årig i 1892 forlovede sig med den 14 årige Laura Ursuline Holst. Hans teologiske studium trak ud, men han imponerede familien og den gejstlige verden ved at få et laudabilis et quidem egregie i Det ny Testaments exegese. Han døde i 1947 som lektor emer. ved Statens og Hovedstadskommunernes Studenterkursus.

I 1954 skriver H. C. Holchs datter, Marie Justesen (1878-1962) om denne forlovelse:

En 10 års forlovelse kan jo nok tage noget af friskheden af et forhold, og en enkelt udtalelse af min far kunne tyde på, at han ikke var slet så begejstret, da de 10 år var gået, som da han forlovede sig med den 15 årige.

H. C. Holch blev cand. jur i 1862, og efter visse fuldmægtigstillinger etablerede han sig i 1867 som procurator i Helsingør, og først derefter kunne ægteskabet indgås.

Marie Justesen gør i sit brev den bemærkning til Marie Niemanns unge alder, at H. C. Holch græd som et barn over meddelelsen om, at hans søn Erik (1874-1947) i 1891 havde forlovet sig med Laura Ursulina, f. Holst (1877-1944). Han var da kun 17 år og hun 14 år. Derved blev deres forlovelsestid 12 år, idet de først giftede sig i 1903.

2.

H. C. Holchs og Marie Niemanns forlovelse blev som nævnt fejret af klubkammeraterne. Der blev udfærdiget et festskrift i rødt bind, indeholdende håndskrevne afhandlinger om forlovelse set under forskellige synsvinkler. Dette festskrift og forskellige andre ting fra festen blev i 1968 afleveret til Det kgl. Biblioteks håndskriftsamling.

På festskriftets forside står trykt med guldbogstaver:

Til festen

for

HOLCH

1. december 1858.

Festskriftets første side har denne indledning:

Nærværende program udsendes som indbydelsesskrift til festen i anledning af H. C. Holchs forlovelse. Festen er berammet til at afholdes onsdagen den 1. december kl. 8 aften i Soldenitetssalen hos F. Algreen-Ussing. De til festen bestemte sange afsynges af de studerende. Rector magnificus Frederik Bøgh holder talen og creerer derefter Carl Dreboldt Magister bibendi.

Hans Christian Holch og hans venner indbydes til i forening med rector, embedsmænd og studerende, at bidrage ved deres nærværelse til festens forskønnelse.

Kjøbenhavn, den 30. november 1858.

De følgende mange sider indeholder så de enkelte afhandlinger, håndskrevne af forfatterne. Under hensyn til afhandlingernes bredde, synes det

ikke rimeligt at gå ud fra, at der er produceret mere end eet eksemplar, nemlig det som de nyforlovede fik med sig hjem, og som nu er i sikker forvaring og selvfølgelig tilgængeligt i Det kgl. Bibliotek i København.

Den første afhandling er skrevet af Vilhelm Bergsøe, som har kaldt den: *Om forlovelser, seete fra et videnskabeligt zoologisk standpunkt.*

Det vil føre for vidt at citere afhandlingen i dens helhed, men her skal kun gives en smagsprøve på det studentikose anstrøg afhandlingerne har givet forlovelsesfesten.

Mine Herrer !

Allerede fra Aristoteles vil det være Dem bekendt, at vi, når vi tager et rejeben, da vil vi finde dette lokomotionsorgan sammensat af to på hinanden stående, til hinanden svarende og ind i hinanden gribende halvdele, uden hvilke ikke det sig i sin helhed som reieben konstituerende, og i sine ydre virkninger som sådan manifesterende extremitet kunne eksistere; men tillige ville vi finde, at det indre i disse to halvdele til grund liggende, organiserende princip udadtil for et uhildet men dog med det oberhäusersk mikroskop forsynet øje, fjerner sig fra den absolutte congruens mere jo mere man beskuer det og nærmer sig den mest antipolariserende excentricitet.

— — —

Forlovelsen, antekonnubialtilstanden, er en, alle andre regler i dyreriget under fødder trædende, sig selv som den absolutte exception konstituerende, og stærkt til den alvorlige nonsens konvergerende i fantasiens regelløse åndespil sig hengivende, ja fortabende abstraktion.

— — —

Som en følge heraf, kommer Cuviers diagnose på dyret – homo sapiens – til at lide en forandring, og kunne i sin nye form passende utrykkes således:

Mennesket – homo sapiens Linné – er et på to ben gående, ved lunger åndende, med fødder på bagbenene og med hænder på forbenene udstyret hvirveldyr, som har en antekonnubialtilstand, hvorefter den føder levende unger, som det giver die.

V. B.

Vilhelm Bergsøe var født i 1835 i København og altså nogenlunde jævnaldrende med H. C. Holch. Han var zoolog og tog i 1864 doktorgraden for en afhandling om sværdfiskens parasit. I 1866 udgav han romanen *Fra Piazza del Popolo*, en nøgleroman, hvori Frederik Algreen-Ussing kaldes Brandt, Frederik Bøgh har navnet From og Carl Dreboldt navnet Boldt.

Frederik Algreen-Ussilng (1838-1869), stifteren af »Klubben af 8. Maj« til minde om hans egen fødselsdag 8. maj 1838. Han var en sjælden rigt udstyret person. Juridisk kandidat. Hans livsvæld var udtømmeligt, han var vittig og lunerig, men hans gemyt beherskedes altid af hans rastløst arbejdende, skarpe forstand. Han døde efter få dages sygeleje af skørbug 6. januar 1869. Mange rige løfter blev brudt ved hans tidlige død.

I romanens andet afsnit lader Vilhelm Bergsøe Frederik From sige:
Brandt er en djævel ..., hvorefter Boldt siger:

Ja, Brandt er noget vild i den senere tid, men det går nok over, når han kommer fra Mønten. Det er et satans menneske ! Man kan ikke lade være med at le, når han lukker munden op. Du skulle have hørt ham den onsdag aften, da han holdt sin tale om reieben og forlovelse. Det var til at le sig fordærvet over; han er dog uhyre grinagtig !

Man lægger her mærke til, at det var en onsdag Brandt holdt sin tale. Den 1. december 1858, da man fejrede H. C. Holchs forlovelse, var netop en onsdag,

og endvidere var det ikke Brandt eller Frederik Algreen-Ussing, der holdt talen, men Vilhelm Bergsøe selv.

Frederik Algreen-Ussing kaldte sin afhandling for:

Forlovelsen historisk betragtet.

En afhandling af F. Algreen-Ussing.

Der kan ikke være nogen grundet tvivl om, at forlovelsen qva institut er overordentlig gammel. Vel finder vi ingen positive argumenter for, at Adam og Eva var forlovede – og hvorfor skulle de også have været det? Men det er almindeligt bekendt, og bekræftet ved rhapsodiske fortællinger, som cirkulerer mellem de ældste folk her i byen, at i oldtiden, eller som kammerherre Berregaard med en hellig respekt for gamle bedrifter kaldte dem, i Svend Estridsens tid, da det var ganske almindeligt, at enhver ægteskabelig forening havde en såkaldt forlovelse til forløber.

Denne forlovelsestilstand og dens historiske udvikling skal vi betragte noget nøjere.

Lige fra Arons tid, som det alt citerede historie forhen kaldte det, følte man her i Norden, at det ikke er godt, at mennesket er alene – en sætning, hvis anerkendelse byerne, klubberne og ægteskaberne skylder deres oprindelse. Ægteskaberne var i og for sig gode nok, man løb sammen og byggede et hus og lavede nogen børn, eller også byggede man intet hus og lavede ingen børn, men det gør ikke noget til sagen. Det gale ved ægteskaberne var, at man fik det altsammen på een gang, man kendte ikke den tilstand, hvori – som den udødelige Clemens Petersen siger – uendeligheden går og tager et ironisk sigte på endeligheden, hvor man kysser hinanden i entreen men ikke i dagligstuen. Plato gik og fittede med sit væren og ikke væren og fik også lavet noget, som han kaldte for sit mellemværende. Dette mellemværende – Herren glæde den gamle glade sveder i hans grav! – han fik det aldrig opgjort i levende live – mellemværende var erotisk set ikke andet end forlovelsen.

Denne afhandling af Frederik Algreen-Ussing er i sin helhed fyldt med så mange barokke indfald, at det måske ville have været mere rimeligt, om Vilhelm Bergsøe i »Piazza del Popolo« havde omtalt denne afhandling om forlovelse historisk set i stedet for Bergsøes egen afhandling om forlovelse zoologisk set. I visse artikler og bøger om Vilhelm Bergsøe og Frederik Algreen-Ussing antydes et spændt forhold mellem de to, og det er måske

årsagen til ombytningen, som givet er villet. Men ingen har læst Vilhelm Bergsøes afhandling i sin helhed, og gør man det, vil man måske finde dem begge lige egnede til karakteristikken i romanen.

Den tredje afhandling er af Carl Dreboldt:

Forlovelsen, juridisk betragtet.

En videnskabelig afhandling af Extra-Professor C. Dreboldt.

Da det er en efter omstændighederne sørgelig eller glædelig sandhed, at juraen griber så underfundigt ind i alle livsforhold, at man ikke kan foretage de aller almindeligste daglige beskæftigelser – ikke kan fødes, døbes, gifte sig eller dø – uden at støde på love eller dog i det ringeste politiplacater, da som ovenfor bemærket juraen skal have sin næse allevegne – cf Placat 5. januar 1814 om natterenovationen på Amager – har man i sin visdom betænkt, at det ville være et ingenlunde upassende emne for det i anledning af Holcks – menneskets og juristens – indtrædelse i de forlovedes rækker forfattede program om der blev givet en kortfattet, men dog grundig udvikling af forlovelsens retlige betydning, betragtet fra de to mere modsatte end congruente standpunkter – den naturlige og den positive rets – især da dette lige så vigtige som interessante spørgsmål endnu ikke er behandlet af andre retslærde. ...

Også denne afhandling er ordrig og fyldt med humoristiske henvisninger til gamle forordninger og love, men det må være litteraturkritikkernes opgave at give disse tre afhandlinger den litterære vurdering, de fortjener. Men at H. C. Holch og hans unge forlovede har følt sig bæret over den hyldest, der blev dem til del af deres tre kammerater, som i 1858 var knap så landskendte som de er i dag, er der vist ingen tvivl om.

Der blev selvfølgelig også afsunget lejlighedssange til festen. Disse håndskrevne sange befinder sig også i Det kgl. Biblioteks håndskriftsamling, og herunder også det digt, som Vilhelm Bergsøe havde skrevet til Holch.

Dette digt, der aldrig har været offentliggjort, vidner om det dybe venskab, der bestod mellem Vilhelm Bergsøe og H. C. Holch i studenterårene, og digtet bør naturligvis citeres i sin helhed:

Til Holck !

Mel: Stille og eensom, rolig er vor Bolig.

Har du ei tidt, naar Aften sine Skygger
 Sænked, Tyst
Mærket en Længsel, veemodsfuld, som bygger
 Dybt i vort Bryst ?
Har du ei ofte lyttet til dens Tale
Under Bøgeløvet i den tause Kvæld ?

Bævende den toner, ei om Guld og Skatte
 Lyder dens Røst.
Drømmende den klinger, først da ret vi fatte
 Kjærligheds Lyst.
Hvo gav ei det Guld, som Jordens Bjergkrands bærer
Blot for hendes Haandtryk, for et venligt Nik.
 Himmelrummets Sphærer
 Blot for et Blik ?

Hvo der vil modstaae denne stærke Stemme
 Mægtig, skjøndt mild,
Lad ham først prøve, om han kan forglemme
 Solstraalens Ild.
Selv Guds Sønner kunde Himlen ei forlehne
Salighed de steg til Jordens fagre Ø,
 Fandt den hos den rene
 Jordiske Mø.

Du som alt vandt af Kvinden iblandt Kvinder
 Kjærligheds Ord !
Du som alt fandt det Baand, der fast forbinder
 Himmel med Jord !
Du som har naaet det Maal, hvorpaa vi tænke
Ved den lyse Daggry, i den sene Kvæld
 Dig vil Guden skjænke
 Lykke og Held.

V/B

Vilhelm Bergsøe, der var født i 1835, døde i 1911. Hans søn kemikeren Paul Bergsøe, der var født i 1872, fik lejlighed til at studere afskrifter af festskriftet i 1962, og den 25. januar 1963 takkede han for tilsendelsen således. Han var da netop blevet 90 år:

Tak for Deres tilsendelse af det meget interessante manuskript angående Deres bedstefars forlovelse. Undskyld mit sene svar. Jeg har ikke været rask nok til at svare på alle de breve, jeg har fået.

Den afskrift, som var mig fuldstændig ukendt, har vakt stor interesse for mig. Som tidsbillede er den overordentlig interessant og viser med hvilken alvor man tog sig »den slags småting« nær. For mig rummer det et nyt bekendtskab af min fars erindringer og bør have sin plads i familiearkivet, hvis De ikke har noget imod det, ellers – hvis De ønsker det – sender jeg Dem det tilbage med tak fordi De viste mig det.

Herregud! Kun hundrede år! Hvor er der dog løbet meget vand i stranden siden dengang. Det er næsten ikke til at kunne forstå. Her har vi dem alle lyslevende. Den runde Boldt, Fromheden Frederik og så den forfærdelige solderist Brandt, der fik sig sådan en hård medfart i »Piazza del Popolo.« Endnu en gang Tak.

*Hilsen fra
Paul Bergsøe.*

Solderisten Brandt, alias Frederik Algreen-Ussing, var født i 1838 som søn af den juridiske professor Tage Algreen Ussing, som også havde litterære interesser. Tage Algreen Ussings litterære debut var et angreb på Oehlen-schläger o.a., et angreb, der prægedes af ungdommelig hensynsløshed og overmod. En del af faderens stridbare temperament havde han taget i arv. Og hvem var så hans fader andre end den provst Henrik Ussing, som den 9. maj 1803 forsynede Eiler Christian Holch II's ansøgning om lærerembedet i Freerslev med sin anbefaling.

Frederik Algreen-Ussing døde imidlertid efter få dages sygeleje af skørbug den 6. januar 1869, kun 31 år gammel. Godt et år før, den 9. november 1867, sendte han et brev til H. C. Holch, der netop havde nedsat sig som prokurator i Helsingø:

Kære Holch!

..... Det har glædet mig at høre fra dig, men brevet har ialt glædet mig, fordi det er såre længe siden, at jeg har set »den glade Holch« fra halvtredserne så tilfreds og forhåbningsfuld som ved denne lejlighed...

Tage Algreen Ussing (1797-1872), juridisk professor og fader til Frederik, kl. Flotin. Han boede på hjørnet af Amager-torv og Israelsstræde øverst oppe på kvisten. Ham skulle studenterne helst ikke møde på trappen. Han yndede ikke »Klubben af 8. Maj«s formål.

Enfin, jeg længes meget ofte på mine fodture at gæste dig i Helsingø, og jeg har allerede på mit budget opført den besparelse, som det vil være at tage ind hos dig istedet for i min ven Rundins forrige hotel.

Hvad forretninger angår, anser jeg det for en selvfølge, at det beløb, hvormed jeg engang var så hurtig i en snæver vending at kunne hjælpe dig, skal tilbagebetales, men også, at det først sker, når du kan gøre det sans gøene. Jeg engagerer altså dig til min consulent i denne sag, og jeg stoler på, at du på bedste måde vil varetage din clients tarv.....

Lev vel, kære ven, slå dig op, gift dig og lad mig høre fra dig imellem.

Din hengivne

Fred. Algreen-Ussing.

Et par måneder efter sønnens død sendte Tage Algreen Ussing et brev til H. C. Holch i Helsingø:

Kjøbenhavn den 24. april 1869.

Velb. Hr. procurator H. C. Holch, p.p.

Helsingø.

Idet jeg erkender modtagelsen af Deres ærede skrift af 20. ds. betræffende afgørelsen til forestående juni termin af det lille gældsforhold, hvori De har stået til min søn Frederik, ville De tillade mig at udtrykke for Dem, hvor meget den deltagelse, De udtaler i anledning af hans så tidlige og for mig og min familie så smertelige bortgang, har rørt mig.

Deres ganske ærbødige

Algreen Ussing.

Som man kan forstå af de oplysninger, der foran er givet om H. C. Holchs, hans forældres og bedsteforældres økonomiske forhold, var det ikke muligt for H. C. Holch at give det store parti, og var han kommet i en øjeblikkelig vanskelig økonomisk situation, måtte han som så mange andre forsøge sig hos sine venner, og det lykkedes ham at opnå et vennelån hos Frederik Algreen-Ussing, et lån, hvis løbetid ikke synes at have være aftalt men som for H. C. Holch betragtedes som en æresgæld, der skulle betales og som også blev betalt. I det år, 1869, hvor denne gæld bragtes ud af verdenen, påtog H. C. Holch sig en kautionsforpligtelse, idet han sammen med sin sikkert uformuende svigermøder, Karen Henriette Vilhelmine Niemann, f. Randlev, der hensad som enke efter bageren på Store Kongensgade Heinrich Niemann, kautionerede for et lån på 8.000 rigsdaler Rigs Mønt, som H. C. Holchs svoger Georg Niemann iflg. et gældsbevis af 11. november 1869 havde påtaget sig i anledning af købet af en brig »Fintze Senior«. Georg Niemann passede sine ydelser, og kautionisterne slap skadesløse ud af denne måske lidt dristige forpligtelse.

Da H. C. Holch og Marie Niemann havde overstået forlovelsesfestlighederne, blev der tid til at underrette familie og venner. Blandt disse sidste var overlærer Reinhardt og hans hustru Antoinette Reinhardt i Hillerød, hvem han betragtede som sine plejeforældre fra skolegangen i Frederiksborg lærde Skole. Der var nu gået godt 2 år, siden H. C. Holch var blevet student, han var 21. år, og midt i sine juridiske studier.

H. C. Holchs svigermoder i dobbelt forstand, Karen Henriette Wilhelmine Niemann, f. Randlev. Han var først gift 10 år med den ene datter og som enkemand giftede han sig med den anden. Foruden at være svigermoder var hun også H. C. Holchs grandtante, idet hendes moder var en søster til H. C. Holchs farmor.

I Antoinette Reinhardts brev synes han at blive trøstet, hvis han har næret tvivl om, hvorvidt han burde forlove sig med en kun 15 årig pige, og overlæreren støtter ham i ønsket om, at hans forlovede må ud i den store verden. Det går imidlertid anderledes. Marie Niemann bliver den hjemmegående forlovede, hverken H. C. Holch eller hendes forældre kan sende hende ud.

De Reinhardtske breve lyder således:

Frederiksborg d. 19. december 1858.

Allerførst, kjære Holch! vil jeg ret af Hjertet ønske Dem til Lykke! Det er den største Fryd Jorden eier, at være to, der af Hjertet elske hinanden, og det er nok værd at glæde sig med den af sine Venner, der finder Kjærlighed og Gjenkjærlighed. Og derfor vil jeg glæde mig med Dem, og bede Gud lægge sin Velsignelse i den Pagt, De har sluttet. Hvad Deres unge Brud angaar, da vil jeg bede Dem bringe hende en rigtig hjertelig Hilsen og Lykønskning; Hun har efter min Mening naaet en stor Lykke, den i sin fulde, friske Ungdom at finde Den, hun kan give sit, hele, fulde Hjerte til; jeg kjender det af egen Erfaring - jeg var ikke synderlig ældre end 16 Aar, da jeg blev

Marie Christiane Niemann (1843-1878), forlovet som 15-årig med H. C. Holch, der da var 21. De var forlovede i 10 år, og ægteskabet blev af samme varighed, idet hun døde i barselseng 1878.

forlovet – og jeg troer, det er en Lykke for et Fruentimmer at blive tidligt forlovet, naturligviis naar hun veed, hvad hun gjør, og vil holde fast derved i Medgang og Modgang. Angaaende det: »om en Student bør forlove sig« da mener jeg, at den Ting kan snart afgjøres. Saadanne udvortes Ting som Embedsexamen osv kunne jo naturligvis Intet have dermed at gjøre. Føler et Menneske med sig selv, at han har naaet aandelig Myndighedsalder, saa han forstaar sig paa sig selv og sine Følelser og sin Villie, og dernæst føler, at han elsker hende for hendes hele Væsens Skyld indvortes og udvortes; ikke fordi han beklæder hende med nogle selvlavede ideale Farver, som snart ville forsvinde, men fordi hun er den, hun er; og naar de saa begge føle, at de forstaae hinandens inderste Væsen og Attraa og Stræben, og kunne dele det med hinanden, og at de ville vandre med hinanden mod det samme Maal – da lad dem med freidigt Mod række hinanden Haanden, lad dem takke Gud for den store og fuldkomne Gave, han har skjænket dem, og lad dem for hans Aasyn frimodig betræde Veien sammen, fast besluttet paa at bevare deres

Kjærlighed reen og varm som deres bedste Skat – ja, sandelig er det saaledes; da ligemeget med de ydre Omstændigheder, Alder, Stilling, osv. osv.

Jeg havde egentlig havt Lyst til at tale mere med Dem om disse Sager, men deels er Tiden knap, og Reinhardt vil ogsaa skrive, deels haaber jeg at see Dem og Deres Kjæreste i Julen; see at indrette det saaledes, at vi kunne see Dem lidt i Ro, saa gjemmer jeg den videre Tale til den Tid. Levvel da for denne Gang !

Deres Antoinette Reinhardt.

Saa gratulerer jeg da, kjære Holch ! og ønsker afganske Hjerte til Lykke ! mig kom det ganske uventet, det tilstaaer jeg aabenbart, min Kone siger, at hun havde en svag Anelse, men det gjør ligemeget, derfor glæder jeg mig dog og leer ogsaa, for hvorfor skulle man ikke lee, naar man erfarer noget Glædeligt ? Vel følger det af sig selv, at den Masse af Livserfaring, som jeg i Løbet af Tiderne har indsamlet, hvidsker mig mange overordentlig dybsindige Betænkninger, mange mageløs vise Orakelsvar i begge Øren; men jeg svarer som saa: jeg har tidt og mange Gange erfaret, hvad han og han og hun og hun ikke skulde have gjort, men hvad han og han og hun og hun skal gjøre, see det erfares aldrig. Derfor lader jeg mig ikke forstyrre, vil heller ikke forstyrre Dem, men kun ønske, at Gud vil holde sin Haand over Dem og Den, De har kjær, idet jeg nærer den Overbevisning, at nogle Aar meer eller mindre gjør grumme lidt til Sagen. Og det har man ogsaa erfaret tidt nok, naar vi endelig skal være vise. Bring Deres Kjæreste min varme Hilsen ! Hende har jeg rigtignok aldrig seet, og dog maa jeg sige, at jeg lider hende godt, meget bedre end mange, jeg har seet; thi jeg kjender Dem, jeg er derfor forvisset om, at Den, De har faaet kjær, er Kjærlighed værd. Imidlertid – kunde De lægge Veien over vort Huus til Kjøb., vilde det jo unægtelig være meget tilfredsstillende for mig. Hvad angaar, at De gjerne vil have Deres Kone ud i Verden, da er det uden Tvivl meget fornuftigt; heller ikke vil De komme til at fortryde det, thi nu i vor Tid, da en Kone ikke er et Stykke Meubel, som man kjøber og stiller op til Pynt i sit Huus, ligesaa lidt som en Huusholderske, man fæster for Kost og Klæder, men bør og skal være en jævnbyrdig Ledsagerinde, som kan støtte og styrke os, og gaae Haand i Haand med os i Seir og Nederlag, nu er det godt og gavnligt, at hun til en Tid forlader det fædrene Huus og med egne Øine seer og prøver Menneskenes Færd i Verden, den ædle og sande, saavel som den slette og falske. Og nu far

vel! Jeg har skrevet i min Kones Brev, men da jeg ikke har læst hendes Ord til Dem, saa er det meget muligt, at der findes Ting, som er sagte to Gange, det maa De finde Dem i!

*Deres
J. Reinhardt.*

3.

H. C. Holch tog sin juridiske embedseksamen den 1. februar 1862 og fik derefter ansættelse på by- og herredsfogedkontoret i Ringsted men kun for en kort tid. Den 1. oktober 1862 rejste han til Hjørring, hvor han fik en stilling som amtsfuldmægtig på Hjørring amtskontor, og her blev han til september 1864. Der kan måske være delte meninger om, hvorledes han har haft det i Hjørring, men ved afrejsen skriver amtmanden en sålydende anbefaling:

Cand. jur. Holch har som andenfuldmægtig ved Hjørring amtscontoir i 1½ år deltaget i contoirets forretninger og udvist særdeles dygtighed i forbindelse med vedholdende flid, hvorved han væsentlig ved sine gode kundskaber har virket heldigt i sin stilling og erhvervet min anerkendelse og påskønnelse. Da øjemedet for ham ved at modtage ansættelse på amtscontoiret, at erhverve routine i de ved samme forefaldende forretninger, er opnået, forlader han sin nuværende stilling, efterat han ved sin karakter og personlighed har vundet her almindelig agtelse og velvillie.

Hjørring den 10. marts 1864.

*J. Esbensen
Amtmand.*

H. C. Holchs datter, Marie Justesen (1878-1962) har i sit tidligere omtalte erindringsbrev bl.a. skrevet følgende om faderens ophold i Hjørring:

Min far var en tid fuldmægtig eller sådan noget i Hjørring. Da min broder Hans Niemann Holch som lægecandidate var på sygehuset i Hjørring blev han alvorligt syg, og min far rejste derop for at se til ham. Mor Hansine viste mig et brev, som far skrev deroppe fra, hvori der stod: - Her, hvor jeg engang gik med døden i hjertet. - Dengang har han altså følt sig meget svag.

Men forinden der gås nærmere ind på H. C. Holchs svagelighed eller eventuelle sygdom, som plagede ham periodevis gennem årene og måske navnlig under hans politiske virksomhed, skal vi blive lidt ved hans Hjørringperiode 1862-1864.

Det var nu snart 4 år siden han forlovede sig med den 15 årige Marie Niemann, (som vil blive benævnt Mor Marie til forskel for søsteren, der efter sit ægteskab med H. C. Holch i 1879 blev benævnt Mor Hansine.)

Der synes ikke i de breve, der er bevaret fra hans ophold i Hjørring at være noget om, at han var syg, men af en korrespondance mellem H. C. Holch og Antoinette Reinhardt fra hans ophold i Ringsted hos byfoged Harhoff fremgår det utvetydigt, at H. C. Holch på det tidspunkt ikke var helt i sit Es. Harhoff skriver i sin anbefaling i september 1862 bl.a., at H. C. Holch skulle være forblevet på hans kontor, dersom der ikke åbnede sig adgang for ham til at erholde ansættelse, der efter hans konstitution er bedre passende for ham, og et brev af 28. august 1862, altså ca. 14 dage før, fra Antoinette Reinhardt har bl.a. følgende indhold:

...og jeg ville foreslå Dem, at hver gang De følte Dem beklemt og kunne have lyst til at udtale Dem for et andet menneske, De da satte Dem ned og skrev det til mig, jeg skal ikke blive ked af Dem og jeg kan naturligvis ganske anderledes tåle at se enhver ængstelse end Deres kæreste og de andre nærmeste.

Jeg havde naturligvis ligesom De selv håbet, at når eksamen var forbi, og De kom ud i frisk luft, skulle Deres helbred blive bedre, og det var mig en hjertesorg at modtage Deres efterretninger om, hvor svag De endnu bestandig er. Gud ved, mit hjerte bløder, når jeg tænker på Dem i denne tid, mere end De måske tror. Jeg har tænkt og følt, hvor tungt det må være for Dem, der som De er så ung og livsfrisk og livsglad, udrustet med så mange evner til at vilnde lykken, som allerede ejer den bedste gave, et trofast hjerte, og derved just en dobbelt grund til at ønske at kunne stride livets kamp med fulde kræfter, – for en sådan at se sig standset og hemmet ved ethvert skridt, og foruden det, som den bestandige følelse af svagelighed medfører at se ethvert mål ligge så usikkert og fjernt ! Ja, i sandhed, det er et tungt kors at bære, det har jeg følt, hvergang jeg tænkte på Dem !

Det er nok sandsynligt, at H. C. Holch ikke var i besiddelse af alle sine kræfter, da han overtog stillingen i Hjørring, men det synes som om luften i det

Bagermesterfamilien fra Store Kongensgade 50. Siddende fra højre Heinrich Niemann, hans hustru Karen Henriette Wilhelmine Niemann, f. Randlev og sønnen Georg Niemann. Stående fra venstre Marie Niemann, f. 1843 og Hansine Niemann, f. 1848, begge gift med H. C. Holch. Fot. 1855. *Daguerreotypi*.

nordlige Danmark havde en god indflydelse på ham, bortset fra det tilfælde, han selv har omtalt i et brev til Mor Hansine.

Mor Marie, som endnu i nogle år var hans forlovede, skriver til ham den 10/12 1862:

H. C. Holch som 25 årig, ny-ansat amtsfuldmægtig i Hjørring, hvor han efter overstået embedseksamen og hektisk studentertilv genvandt sit huld. Vesterhavsluften og provinslivet i Vendsyssel gjorde underværker.

Min egen søde lille Christian !

.....

Hvem skal du spille komedie sammen med, du må ikke tro, at jeg er ængstelig for det, du kender mig da nok til at vide, hvor rolig jeg ville kunne være ved at se dig spille den frygste elsker, det vil sige – du må ikke have så travlt dermed, at du glemmer mig, og glemmer at skrive snarere hyppigere end sjældnere til, fordi du har travlt med at læse på rollen, men det bliver vel anset for en meget vigtig sag derovre kan jeg tænke, når så store mænd tager sig af det. Skriv snart lille Christian og lad mig ikke vente. Mange hilsener fra Hansine.

Din Marie.

H. C. Holchs datter Marie Justesen (1878-1962), hvis fødsel kostede Mor Marie livet, skriver videre i sit brev af 16. januar 1955 angående forlovelsen i 1858:

Der fandtes mellem de gamle breve en konvolut indeholdende en stor mørkeblond hårlok. Min broder Erik havde udenpå konvolutten skrevet: Lok af moders hår, sandsynligvis ved hendes død.

Da der ikke var nogen autentisk oplysning om tidspunktet, har jeg ikke opbevaret denne lok. Jeg mindes nemlig engang, da Mor Hansine ryddede op i chiffonieren, at hun fandt en hårlok, som hun viste min far. »Ja, sagde han, »hun var jo ellers meget tilbageholdende, men den dag forløb hun sig sgu.« Det må have været før forlovelsen.

Jeg tror ikke forlovelsestiden var lykkelig. De var begge meget syge. Mor Marie havde stærk gigt, og min anden mor (Mor Hansine) har fortalt mig, at hun som kur mod gigten blev rullet ind i hamp, hvorefter »blodet slog sig løs«, som Mor Hansine udtrykte det, det vil sige, min mor fik en uterusblødning, som de nok havde meget svært ved at få standset. Der blev bedt for hende i kirken, fortalte Mor Hansine, »og tænk, så holdt blødningen op, var det dog ikke mærkeligt!« – Jeg, som var lidt skeptisk anlagt, tænkte i mit stille sind, at det var underligt, at de fromme blev så forbavsede, når de blev bønørt.

Min far har engang fortalt mig, hvor sørgeligt det var, at Mor Marie i 18 års alderen fik trukket alle sine tænder ud, og fik ødelagt sin skønne mund...

Min far skal en vinter på en køretur i åben vogn have erhvervet sig en bronchitis, som han aldrig slap af med...

At det var galt med Mor Maries tænder, ved man også fra det brev hun sendte til H. C. Holch den 10/12 1862, idet hun som grund til et forsinket svarbrev bl.a. anfører:

... og igår aftes ville jeg have skrevet, men så fik jeg et af disse heftige anfald af tandpine, og jeg har heller ikke været fri idag. Det er den tand, som doktoren ville have ud dengang, thi han sagde, jeg ville ikke blive fri for smerter. Georg er nu blevet en ivrig tilhænger af sukkerdoktoren og henviser alle til ham, så han løb op idag til ham og fortalte, at Jansen havde sagt, det var en byld på roden, om han kunne give mig noget derfor, jeg fik nogle ganske små sukkerkugler, hvoraf jeg skal opløse seks i et glas vand, og deraf tage 2 skefulde 4 gange daglig. Tror du vel der er noget at risikere derved? Jeg skal tillige holde meget streng diæt.

Det var naturligvis trist for en ung forlovet pige at skulle være plaget af smerter først i tænderne og også i leddene. Mor Hansines drastiske beskrivelse af gigtuddrivelsen er sikkert rigtig, men et år før forlovelsestiden udløb,

skriver Mor Marie i et brev af 24. august 1867 til sin moder og Hansine bl.a.:
...Jeg har det rigtig godt, der har ikke været spor af næseblod..... I onsdags kørte Enock til Slagelse og jeg fulgte med, for at tale med Lunddahl, jeg sagde ham, jeg syntes ikke elektriseringen havde hjulpet noget på det led, som er mest stift, hvortil han svarede, at det hjalp ikke at elektrisere de led, som var stive, thi de kunne kun få bevægelighed ved sæbevand og ved at jeg stedse brækkede og vrikkede på dem, men elektriciteten skulle give muskelkraft i de led, som var bevægelige, det synes jeg er kun liden trøst, thi kan jeg først bevæge hånden, så, ved at bruge den, får jeg nok kræfter i den; der er ikke nogen lamhed i den, det er kun stivheden, der gør den ubrugelig, men nu vil jeg dog vedblive med at bruge maskinen, nu da jeg har den og ikke forsømmer noget derved. ...

Livet i Hjørring gik imidlertid videre for H. C. Holch, men han glemte ikke sin forlovede i København og ej heller hendes søster Hansine, som han sendte hilsener til. Der er ikke bevaret breve fra H. C. Holch til Marie, men derimod har Mor Hansine gemt de breve, som han sendte til hende. Hun, der var 14 år, da H. C. Holch rejste til Hjørring, har nok været en smule forelsket i sin svoger, som hun jo også var beslægtet med, idet hendes moder Karen Henriette Vilhelmine Randlev gennem søstrene Ørbæk fra Langeland var en kusine til H. C. Holchs fader, Hans Peter Christoffer Holch. Dette slægtskab gjorde det naturligvis lettere for Hansine i sit stille sind at føle noget for sin svoger, som på sin side i de efterfølgende breve synes at lægge op til en dybere omsorg for sin 14 årige svigerinde.

De tre bevarede breve, der næppe var tænkt skrevet for en videre kreds, bør medtages i denne slægtshistorie idet de rummer udtryk for følelser af speciel natur, og fordi de indeholder meget smukt formulerede formaninger overfor den mindreårige svigerinde, som på sin side gerne ville modtage disse, og som også har opbevaret brevene som et kært minde om en måske forbudt forelskelse.

Hjørring, den 9. november 1862.

Min kære og højt beundrede kusine.

(Og endnu, desværre, tilkommende svigerinde.)

Ja, min pige, just nu som jeg ret tilfreds og oplagt skulle skrive dig et muntret brev til, får jeg atter brev fra den stakkels Gustav, som kræver øjeblikkeligt svar og forvolder mig sorg, men nu må du vente og får næppe det muntre brev.

d. 16. november.

Jeg beklager ret meget, at hint øjeblik gik fra mig, da jeg nok tror, naturligvis kun tilnærmelsesvis, på en passende og værdig måde at have kunnet besvare frøkenens for mig ligeså smigrende som kærkommende nedladende henvendelse i form af et sødt henrykkende lille yndigt delikat brev, hva' beha'r! Det glæder mig meget, at Københavns gader ikke længere skulle så regelmæssigt befares af slig stor skoletøs! og det glæder mig endnu mere, at du har forladt skolen med grædende tårer og med et så godt skudsmål, det er forresten underligt nok, for jeg synes egentlig, at du til sine tider har været temmelig doven, hva' behager! Synes du ikke også det? Men ved du, hvad jeg tror? Jeg tror, at du har et forbandet godt hoved. Er du ikke osse enig med mig heri? Du er, så sandt jeg hedder Christian, familiens lys; der er nu Georg – hvor vil du hen, og Marie, mellem os sagt – hun er kanskesens nok til sine tider lidt dum, hva' behager! Der er altså kun dig tilbage. – Du står altså som en til alle tider lysende stjerne, hvis blændende glans fordunkler alle sig nærmende gestalter.

Se så, min glut, nu er du trådt ud af skolen og skal til at begynde det alvorlige liv med forlovelse, giftermål og øvrige småting, hvad der kan falde for. Nu er du dame, – du er, siger jeg – ingen flæben om morgenen, ingen uarticulerede brøl, ingen sparken til døre, ingen tossestreger, – Anstand und Würde überall. Men det er jo sandt, vi har jo ikke fået dig konfirmeret! ja, ja, det kommer nok, skønt det jo ikke gør nogen væsentlig forskel; thi du er dame alligevel! Så synes jeg du i denne fatale ventetid skulle moderere din flothed en lille smule. Skulle der imens vise sig gode tilbud, da må du naturligvis på den ene side ikke straks slå til, men på den anden side heller ikke vise Dig knipsk, for, betænk kære barn, sådan noget hænder ikke hver dag, de vokser såmænd ikke på træerne – dog dem, der har de lange udsigter kan du ganske rolig lade gå med den besked, at du inte har tid, for du skal læse på lektierne til præsten, så kan de jo komme igen en anden gang.

For at tale alvor, så vil jeg da håbe, at du nu gør noget for alvor ved musikken, og at du virkelig ret benytter undervisningen i sprog, thi det er altid en stor behagelighed at kunne noget til fuldkommenhed, og du vil senere få lejlighed til at glæde dig over den tid, du nu anvender derpå. Jeg kan ikke nægte, at jeg også for min egen skyld sætter pris på, at du skulle foruden din medfødte elskværdighed, være i besiddelse af megen dannelse og kundskab; thi jeg tænker mig nu bestandigt, hvor vakkert, når du med din munterhed kommer for at besøge Marie og mig, hvorledes du da skal

fortrylle hele byen, hvad det nu måtte blive for en. Jeg skal da invitere byens unge, kønne karle, og de skulle stå forbavsede af forundring over din elskværdighed, og da skal en eller anden uden lange udsigter, som hæver sig over de andre ved sin skønhed, dygtighed og rigdom, knælende bede om din hånd – og jeg kunne sige: det var dog min skyld. – Imidlertid gør det jo endda ikke noget, om du spiser nogle småkager først for de penge, du kan erhverve ved dine informationer.

Nu et ord for alvor; Marie skriver, at hun er i dårligt humør; lad mig se du muntrer hende, når hun finder på sådant noget; men du må ikke gøre hende fortræd, hører du.

Skulle du nu være misfornøjet med, at mit brev er holdt i denne tone, behøver du blot at lade mig det vide, så skal du straks få et andet.

*Din for evigt kære
Christian.*

På bagsiden af dette brev står navnet: »Hansine«.

Det næste brev er skrevet på brevpapir, der øverst på forsiden bringer et billede af Hjørring. Man ser to rygende fabrikskorstene og mellem dem kirken, rundt omkring byens huse, og foran åbne marker. På bagsiden: DAMEN:
Hjørring 1. juledagsaften 1862.

Min nuttekvinde.

Se, nu da jeg er borte, er jeg nok så rar, at jeg må have lov til at kalde dig ved kælenavne. Se, det er Hjørring. Sådan et hul er Hjørring, og her lever din højt elskede svoger in spe ! a propos, din skælm, hvorfor retter du i dine breve, du har først så smukt ønsket mig en kone i dette år, hvorfor er du så ondskabsfuld nok til at føje næste år til; det er en stor skam; er det nu dit sidste håb; tror du, at der ved en sådan udsættelse er håb for dig; nej, min pige, så gerne jeg ville have dig med, så må man i dette land ikke have 2 koner; det højeste jeg kan love, det er da, at du kan blive den anden; dog gælder dette sidste kun for såvidt du ikke af ondskab og misundelse er medvirkende til at berøve mig den første. – Hvad anden hensigt kan du da have med at få brylluppet udsat; du tænker måske på alle de formaliteter med lysning mv., men her ved amtet giver vi folk et papir, og så kan de gå hen til præsten og blive gift. Nå, det har måske ikke været ondt ment ! men du må absolut skrive mig et længere og afsynålen mindre optaget brev til og fortælle mig, hvad du egentlig har tilsigtet med denne imod dig meget talende rettelse.

Det er mærkværdigt, hvor I har sammensvoret Eder om at gøre mig fornøjet. Den lille tingest du sendte mig, er nydelig og også den kom mig mærkværdigt tilpas. Ved middagsbordet – efter spisningen naturligvis – ryger jeg mig en cigar, og har nu i tre måneder hver dag til moro for de andre kødædende sagt: Åh, har De ikke en svovlstik; man har spurgt mig, hvorfor jeg ikke havde svovlstikker hos mig; jeg har sagt, at jeg manglede en lille tingest! dertil, og i middags præsenterede jeg den, og de sagde, den var aller kæreste, men jeg holdt mig stærk og tilstod, at den kun var fra min kæreste nr. 2, hvilket de ikke kunne tro, »så nydelig er'en«. Hav tak! Min fortryllende svigerinde; jeg kysser dig selv så mange gange som din søster; lad hende først regne det ud, og vær så ikke misfornøjet med facit eller misundelig!

*Din for evig
svoger
Christian.*

Når du har studeret en 2 á 3 gange på brevet, skal du se, du kan nok læse skriften – en god øvelse.

Det sidste brev, der er bevaret fra H. C. Holchs ungdomsår i Hjørring, er skrevet på et af blonder kranset papir, hvor forsiden er omgivet af en slynget guldstreg, og her skriver han til sin svigerinde:

Hjørring den 17. april 1863.

Min kære Hansine. Allerede dette højtidelige papir minder mig om, at jeg idag ikke skulle tale til dig som sædvanligt, til den muntre og overgivne pige, som vi allesammen har kælet for eller skændt på. Du skal nu være modtagelig for livets alvor, idet du ret snart, dag for dag mere vil føle og få bevidstheden om, at du er voksen; du vil mere og mere komme til at erkende, at du har en ret til at nyde de voksnes glæder og en pligt til at dele deres sorger. Men du må ikke tro, min kære lille Sine, at jeg vil påtage mig at fortælle dig noget om dagens betydning for dig, thi det er der jo andre, der vil gøre bedre, og jeg er vis på, at også efter evne med en ung piges inderlighed har søgt at klare det for dig selv; men jeg vil ønske dig, at du altid vil være i stand til at holde, hvad du love i dag; Jeg tvivler ikke på, at du altid vil have viljen hertil, og gid du også må have evnen dertil.

Jeg tvivler ingenlunde derpå, men jeg ønsker det så oprigtigt, for at du altid kan være os til glæde som hidtil og jeg vil ønske, at det må være på samme måde. Du har været den mindste. Du har været barnet, og det må du

endelig vedblive at være; det er det allersmukkeste og det allerbedste, når man kan blive voksen, og ældre, og endelig gammel uden at mærke det, bevare munterheden, hengivenheden og sorgløsheden så meget som muligt og fremfor alt kærligheden til dem, som elsker dig så højt, din moder, dine søskende, og det vil du nok! Men livet, det har du vist allerede lagt mærke til, er og kan blive meget alvorligt, og derfor gælder det også at udruste sig med så megen dygtighed i enhver retning som muligt, så megen udholdenhed som muligt, at man aldrig, når sorgerne skulle komme, lader sig overvælde af dem, men kan møde dem med freidigt mod, med tro, håb og kærlighed til gud og menneskene, hvordan det end går, uden bitterhed; og så må du tro, at bevidstheden om, intet mod fri vilje at have forsømt, ikke at have givet modgangen lejlighed til at melde sig, den vil være tilstrækkelig til i forening med gudhengivenhed at sejre i livet og i døden.

Således taler de erfarne og de voksne, og det er desværre i reglen en bitter erfaring; thi vi ved, hvad vi har forspildt, forsømt og overtrådt, og derfor ønsker vi så inderligt, at du må kun gøre skønne og herlige erfaringer i livet, at aldrig nogen fortrydelse skal behøve at forurolige det lette og barnlige sind, som du, gudskelov, endnu er i besiddelse af, fordi du allerede har nydt den store lykke at have et kærligt og godt hjem, der har tilladt det gode, som gud har givet, at udvikle sig, og ikke ansøret de elementer af det værk, som måske naturen har nedlagt i enhver. Jeg føler så godt, at jeg slet ikke forstår at tale til dig som du vel måtte vente, men husk på, jeg kender dig jo kun som barn; jeg har ikke kunnet iagttage den sidste tids alvorligere udvikling; men jeg venter mig ret megen glæde af dig, når jeg i tiden kan samtale med dig, og så må kunne se, at du har bevaret det elskværdige, jeg har set hos barnet og forøget dette med den voksne og modne kvindes rige fond af åndelig dygtighed og skønhed, der er i stand til at udbrede lys selv over de mørkeste situationer i livet.

Gid du må opfatte øjeblikkets alvor og betydning til sin tid af dit unge og varme hjerte! Og gid du må nyde den glæde til sin tid også afganske hjerte!

Men i sandhed du forstår begge dele uendeligt bedre end jeg, og derfor vil jeg ikke i dag sende dig mere end dette par linier, og idet jeg ønsker, at jeg må blive i stand til at være dig til nytte og trøst i livet, hvis det skulle være nødvendigt, beder jeg dig i disse dage blot en enkelt gang at tænke på

*Din ven
Christian.*

Søde breve, meget søde breve ! Og nu 120 år efter at de er skrevet, forstår man godt, at konfirmanden har opbevaret dem til minde om sin kærlige svoger, der vel var tro overfor sin forlovede, men som også holdt det løfte, han gav hende i julebrevet, hvori han lovede hende, at hun skal blive hans anden kone. H. C. Holch holdt ord, idet Mor Marie døde i 1878, og i 1879, efter sørgeårets udløb, giftede han sig med Mor Hansine, med hvem han opnåede at holde sølvbryllup i 1904, med fest på Skydebanen i København. Festtelegrammerne og regningen fra Skydebanen er bevaret. 24 kuverter soupé, Rüdesheimer og champagne, alt ialt kr. 187 i 1904-kroner.

H. C. Holch var som nævnt kun to år i Hjørring, men han opnåede at skaffe sig venner, som opretholdt forbindelsen med ham efter at han var flyttet til København hvor han tog ophold hos svigerforældrene. Hvorledes han fik tiden til at gå, når man ikke spillede dilettantkomedie, ved vi noget om fra de breve, hans venner sendte ham efter bortrejsten. Krigen i 1864 var jo brudt ud, og det er klart, at brevene var stærkt præget heraf.

Et af de bevarede breve er fra prokurator H. A. Lund, Hjørring, og heri skriver han bl.a.:

Første pinsedag 1864

.....

Kun i en månedstid har De været borte herfra, men i dette tidsrum er forholdene meget forandrede. Vensyssel er pludselig blevet landets væsentligste krigsskueplads. Nej, jeg fejler, man troede, at den skulle blive det, men ret som alle forberedelser var truffet til et angreb på Preusserne på den anden side af Limfjorden, kom våbenhvilen. Imidlertid er her samlet mellem 16 og 20.000 mand af alle våbenarter med 6 batterier. Her kommer daglig en mængde lastvogne med en flæskekommandør og nogle dragoner i spidsen for at hente brød, brændevin og lignende skønne sager til armeen, kort sagt, det stille Hjørring begynder også at mærke lidt til krigen. To gange har jeg været i Sundby og dens nærmeste omegn for at se vore tropper såvelsom for at beglo Preusserne gennem en kikkert. Jeg har ganske rigtigt set dem og er i besiddelse af en af stumperne af en granat fra Sundby skanse.

.....

Men tilbage til Hjørring. De private forhold og personerne her er naturligvis de samme. Dog, frøken Hermine Faye er kommet hjem og holder skole, Jensen flytter fra Uttenreiter den første juni. Provstens familie er ankommet hertil men vil vistnok ikke føre noget selskabeligt liv. Hassel-

*balch er naturligvis hjemme. Muhle den gamle. Min kære gamle besvime
for nogle uger siden og slog sig en skrækkelig bule i panden, men også dette
stød har han nu forvundet.*

*Alle mindes vi Dem med sand interesse og venskab. Lad os endelig vide,
når nogen forandring i Deres stilling indtræder. Store og små hilser Dem og
Deres elskværdige Marie ved*

*Deres hengivne
H. A. Lund.*

A propos den ulykkelige krig i 1864, hvor landet blev rendt over ende af Prøjerne. Også Antoinette Reinhardt kommer ind på dette emne i et brev til H. C. Holch af 19. februar 1864 på følgende måde:

Kære Holch.

.....

Også på anden måde har denne vinter været streng nok. Skyerne har jo længe trukket sammen over vort land og folk, og nu raser jo uvejret stærkt. Det er tunge tider for enhver dansk, og de første dage efter Dannevirkes rømning var de tungeste, jeg har levet. Og det værste er, at der hos så mange er så megen lunkenhed, så lidt begreb om, at kampen gælder ære og liv for Danmark. Måtte de dog vågne så de så, at nu er tiden, da intet offer er for stort, ingen byrde for tung, thi, som sagt det gælder livet. Monrad har jeg ingen tro til, hans taler er mig højst fatale, jeg føler aldrig, at der bagved de klingende ord er et ærligt hjerte, der påstår at banke varmt for sit land, men kun en stor selvtilid og selvtilbedelse. Gid tiden måtte vise, at jeg gør ham uret. Hvor man bittert savner Frederik den Syvende, det var et rigtigt dansk midtpunkt, som alle kunne samle sig om.

Men tilbage til Hjørring-perioden, som H. C. Holch ikke selv har fortalt noget til efterslægten om, bortset fra bemærkningen om, at Hjørring var det sted, hvor han gik med døden i hjertet. Men en anden af hans venner, der ligesom prokurator H. A. Lund gav udtryk for en slags sorg over, at H. C. Holch havde forladt det glade liv i den vendsysselske by, var exam. jur. Peter Hasselbalch, der som født i 1843 var noget yngre end H. C. Holch. Han blev senere ejer af Aastrupgård ved Hjørring, og til forståelse af hans andet brev kan det her oplyses, at han i 1870 giftede sig med Hedeveg Spärck, (1845-1876). Hans breve er nok lidt vidtløftige, men i deres helhed giver de et udmærket billede af livet i Hjørring i Holchs Hjørring-periode.

Hjørring den maj 1864

Kjære Holck

Allerede en 8 dages tid efter at De havde forladt Hjørring forekom det mig somom jeg havde en hel del at meddele Dem. Grunden til at jeg ikke straks tog fat på arbejdet var, dels, fordi jeg antog, at Deres interesse helst var – anderswo engageret, dels fordi mine meddelelser jo i grunden ikke var af nogen påtrængende vigtighed eller interesse. De havde dengang næppe sluppen for en vidtløftig udvikling af hvorledes Deres bortrejse just havde fremkaldt den virkning på mig og mine betragtninger i fritimerne, som jeg mange gange havde forudset og befrygtet. At hverken Schmidt eller nogen anden af mine bekendte her i byen boende udfyldte Deres plads for mig, opdagede jeg snart, og uden at søge efter nogen stedfortræder eller uden at tænke videre på om jeg handlede rigtig eller urigtig mod mig selv, besluttede jeg at tilbringe mine fritimer hjemme hos mig selv, dels for at læse dygtig meget dels for at tale med mig selv. Som De måske aferfaring ved bekommer sådanne grublerier mig langt fra godt. Først måtte min stilling nu og mine udsigter til en sådan i fremtiden holde for. Jeg bildte mig ind, at jeg i grunden burde være landmand, og at det dog ville blive enden på det. Så gik jeg over til mere almindelige betragtninger om mennesket og dets opgave her i livet, og endelig fik jeg religiøse skruller; stillede mig snart på ateistens og snart på den troendes standpunkt og – dog det er sandt, jeg lovede Dem jo fri for disse mine betragtninger. – Siden har jeg ofte tænkt på min ytring til Dem den sidste aften vi sås, »at der jo i grunden ikke var noget sørgeligt i at vi skulle af med Dem«, da mennesket jo dog er et vanedyr, og jeg selv troede fuldt at ville forstå at erstatte mig tabet af Dem; thi dette har jeg virkelig efterhånden forstået, så godt at jeg, når jeg skal være ærlig, selv i dette øjeblik kun tænker på Dem og skriver til Dem, fordi jeg i aften har i sinde at gå op til Lunds og jeg ikke atter tør møde fruens og den »Lilles« gentagne spørgsmål, om jeg så har skrevet til Holck – med et »nej endnu ikke, kommer nok«. Hos Lunds – denne perle blandt byens familier – står forøvrigt alt ved det gamle. Prokuratoren er jævnt godt tilfreds med fortjenesten, med verden overhovedet og sin stilling i denne, noget bedre tilfreds med sig selv, sin familie og navnlig sin »smukke svigerinde«, og uovertræffelige frue, og forøvrigt den samme gæstfri og opmærksomme mand, som da De forlod os. At forsøge på at hæve fruene i Deres mening – i al fald i visse retninger – ville vel være et unyttigt arbejde. Jeg ser hende endnu – da jeg forleden dag meget højtidelig og angerfuld nærmede mig hende og gjorde mangfoldige und-

skyldninger, fordi jeg aftenen før i samtalens løb havde udtalt mig temmelig frit – rødmet op over begge øjnene, så godt som nogen 15 års pige. »Den Lille« har nu fået 2 eller 3 pigebørn til i skolen, hvilket jo alt bidrager til at gøre hende mere guvernanteagtig som fruene siger, og i al fald tilsyneladende gør hende mere fortrolig med den tanke, at verden undertiden er noget »kedelig«. Efter at vi fruene inklusive i går havde talt noget om Dem, fortalte jeg i mangel af noget morsommere, at jeg havde lovet Dem at fortælle, hvorledes man efter Deres bortrejse omtalte Dem, hvortil Den Lille først ingenting sagde, men da hun havde siddet lidt og formentlig var kommen efter, at hun måske dog havde ytret et og andet, som hun ikke skøttede om, at De skulle høre, misbilligede hun efterhånden dette mit løfte mer og mer og kaldte mig tilsidst en sladrehanke, hvorover jeg naturligvis morede mig.

Justitsråden havde forleden dag det uheld at besvime, hvorved han faldt om imod sin seng og stødte sit ene øje slemt, men er dog nu atter så godt som rask.

At der ved Deres bortrejse ville blive noget stille i Arkadien havde vi jo forudset. En uforudseelig begivenhed forøgede imidlertid nogle dage efter Deres afrejse denne stilhed i en betydelig grad. Muhle og Schmidt kom nemlig en middag op at diskutere om mormonismen og dens følger, hvilket Schmidt uheldigvis påtog sig at forsvare. Muhle ytrede derfor i samtalens hede, at Schmidt burde være mormonpræst, hvortil han efter hans udtalelser formentes at være særdeles skikket, og da Schmidt, uden i grunden at føle sig stødt over denne proposition, svarede at det nu forekom ham at spørgsmålet måtte være tilstrækkelig drøftet, da disputationen jo antog en noget personlig karakter, fortolkede Muhle denne ytring som en variation på Schmidts gamle bebrejdelse mod ham at han nemlig ikke kunne forsvare en sag ret længe – i alt fald lige overfor Schmidt – uden at blive personlig, og blev herover – lidt efter lidt så ophidset, at han til sidst bad Schmidt holde mund og samtidig – efter Schmidts egen forsikring nærmede sin »højre« i en foruroligende grad til Schmidts næse. Siden den dag har jeg ikke hørt dem tale sammen hvilket jo ikke befordrer munterheden synderligt. Jeg agerer altså nu tolk. Ønsker Muhle undertiden underretning om et eller andet, hvorom jeg ikke ved besked, så opnår han det på følgende måde. Han spørger mig derom, jeg igen Schmidt, som derpå gennem mig bringer svaret til spørgeren, – og omvendt, når Schmidt finder det for godt at bryde tavsheden. Nu er imidlertid Arkadien atter vokset med et spisende medlem, nemlig en kand. theol. Carstensen, der er blevet førstelærer ved skolen i

pastor Brummers sted, så at forholdet måske atter kan blive noget mindre spændt.

Onsdagen den 11. maj.

Endnu skal jeg kun om Arkadien tilføje at jeg i dag til min forundring traf endnu et nyt spisende medlem nemlig vor pladskommandant en herr Zamer en original størrelse.

Som en ynder af »De Små« ville De ske uret, om jeg ikke angående disse berettede, at frøken Bruun for en 8 dages tid siden forlod byen for stedse for at tage ophold hos en familie i København, og at frøken Hansen nærer lignende grusomme planer, hvis udførelse dog de kjære præjsere foreløbig have forhindret. Godt at se at Hjørring ikke længere huser nogen Holck. Frøken Kirsten har alt for længst forladt byen. Som en erstatning for disse smertelige tab, har en søster til doktor Topp – en 18 års høj, slank, blond og blåøjet skønhed (?) forflyttet sin residents hertil, uden at jeg endnu har haft den lykke at gøre hendes bekendtskab, til opnåelse af hvilket formål Schmidt og jeg imidlertid udklækker de skrækkeligste planer.

Til svar på mit spørgsmål til fru Lund og Den Lille om de intet budskab ønskede bragt til Dem, bad fru en mig 1. hilse, 2. takke Dem på prokuratorens vegne for slåbrokken og 3. forsikrede mig at hun gerne selv ville tilskrive Dem, medens hun dog ikke ville modtage den plads, som jeg selvfølgelig så gerne indrømmede hende i mit brev. Den Lille bad mig kun »hilse på det flittigste«. Prokuratøren var ikke tilstede ved denne lejlighed, hvorimod jeg på egen hånd tør bringe Dem hans hilsen.

At fjenden for længst har besat Ålborg, hvorfra han undertiden sender en hilsen på en halv snes granater over på den anden side af vore på Sundby bakker opkastede forskansninger, med derværende 4 kanoner, at byerne langs fjordens nordre side ligesom forøvrigt næsten enhver landsby enhver gård og ethvert hus på strækningen nordenfjorden fra Sundby til Thisted og længere så godt som daglig har indkvartering af vore tropper, hvis antal jo angives forskelligt fra 10 – 20.000 mand, er Dem jo alt sammen bekendt, og desuden – såvel som de sørgelige krigsbegivenheder overhovedet – et alt for vidtløftigt emne nu efter en så lang passiarene og på denne tid af aftenen at tage fat på.

Med håbet om snart at høre fra Dem om De har fået udsigt til nogen plads,

hvorledes Deres moder og kjæreste befinder sig o.s.fr. slutter jeg for dennegang og forbliver

*Deres hengivne
P. Hasselbalch.*

P. S. med svaret forventes Deres portræt.

Som man måske kan læse mellem linierne, har man virkelig følt et savn ved H. C. Holchs bortrejse, ikke blot i pensionatet Arkadien men også hos Lunds og måske navnlig hos alle »de små«, et udtryk, som i denne bestemte periode har været gængs om nogle af Hasselbalchs, Holchs og Lunds kvindelige bekendte – på det intellektuelle område. Men læs nu det næste brev nogle år senere.

*H. P. I. Hasselbalch
fuldmægtig
Hjørring den 6/4 1867.*

Kjære Holck.

At Deres brev var lige så uventet som kjærkommen, tænker jeg nok De kan forstå, når De et øjeblik samler Deres velrenommerede forråd af skarpsindighed og fin kritik; – uventet, fordi jeg behøvede al Deres velvillige forsikring om, at De endnu interesserede Dem for mig og mit vel, og kjærkommen, fordi jeg dog ikke ganske kunne give afkald på den følelse hos mig, der sagde, at vi, trods vor forskellighed, dog i flere væsentlige retninger stemmede overens og i sin tid havde fundet glæde og tilfredsstillelse i hinandens selskab.

Når De ikke destomindre gennem halvt antydede, sikkert højst skarpsindige, men forhåbentlig ligeså fejlagtige slutninger, kommer til det resultat, at »vor tid er forbi« i al fald som fortrolige og venner, så skal det nærmest være disse liniers opgave om muligt at bygge en lysere fremtid for vort venskab på den fortid og de minder, som ganske vist også jeg altid vil bevare i hukommelsen som glædelige tegn på gensidig forståelse.

Dog først og fremmest tak for Deres gode ønsker og lyse forhåbninger for mig og min inderlig elskede Hedeveg, for hvem De dog ganske vist har en hel del mere tilovers, end Deres brev antyder. At De endnu stadig ser hende med de samme øjne som da De kendte hende her i byen, er jo naturligt, men at De i mange væsentlige punkter fejler i bedømmelsen af hende, derom kan jeg nu

gudskelov forsikre Dem. Jeg ser allerede et smil trække op om Deres interessante mund ved denne min belæring om min kjærestes fuldkommenheder, men ligemeget; har jeg ikke taget fejl i min følelse af, at vi helt godt kunne være fortrolige, så tillægger jeg heller ikke Deres diskretion og hjertelighed for stort værd, når jeg taler ligefrem og åbent til Dem.

Ser De altså højtærede ven, Hedevig er fremfor alt en troende og kjærlig sjæl, trofast, opofrende og naturlig. – De mener at derpå har jeg da endnu ingen beviser haft, og De kan i al fald ikke undlade en hovedrysten ved læsningen af den sidstnævnte egenskab. I det første kan De til dels have ret, men overbevisningen hos mig om disse hendes gode egenskaber er i ethvert fald stærke og hidtil urokket. – Om hendes naturlighed har jeg i grunden også snarere lyst til at tale med Dem, da det, – om jeg ikke fejler – nærmest er det modsatte af, hvad jeg her forstår ved denne egenskab, hvoraf De i sin tid har følt Dem tiltrukket af hende. For at bruge et udtryk der sikkert er Dem ligeså bekendt som det er Hedevig ubehageligt: – De følte Dem jo egentlig nærmest »opstrammet« ja kun opstrammet i hendes nærværelse og ved samtalen med hende. Hendes gode forstand og livlige fantasi i forbindelse med hendes kritiske evner, tidlige uddannelse i det selskabelige liv og hendes nettede ydre (og fremfor alt hendes spillende øjne) tiltalte (d.v.s. »opstrammede«) Dem, så at det (måske tillige af andre let forståelige grunde) aldrig faldt Dem ind at tænke over, om hun indesluttede noget mere eller bedre end hendes ydre og hendes hele væsen lod formode. – Er dette rigtigt og har jeg nogenlunde været mere klarsynet end De, så var det da jeg opdagede og lidt efter lidt forvissede mig om at der under dette »opstrammende« ydre væsen skjulte sig en naturlig, menneskekærlig varmt følende, god, svag og dog stærk ånd, samt at denne ånd og et ligesindet hjerte var menneskets sande og overvejende væsen, der en gang ville bryde igennem og vel ikke ganske bortkaste, men gennemskue den ydre skal, som kunst og misforstået lyst til sand dannelse efterhånden havde skabt.

Nu kjære Holck, så ordinær og kedelig er og ønsker jeg at min udkårne skal være.

De ryster atter på hovedet og giver under disse forhold villig afkald på videre bekendtskab med mig og hende; men en tvivl er dog endnu tilbage for Dem, og jeg tør ikke frakende Dem et Aah, når De i kraft af denne ræsonnerer som så, at det interessante, det henrivende, det hverken helt eller halvt forståede, men dog så skjælmsk forførende blik eller smil, det »opstrammende« og det opfriskende – kort sagt det lette og det mere luftige

hvad poesien i kjærligheden som i tilværelsen overhovedet ikke således lader sig fuldstændig kue, men nok til enhver tid skal gøre sig gældende og holde det ungdommelige, det foryngende og det krydrede element i livet oppe.

Når jeg nu til den tidligere skildring af Hedevis' bedste følelser og egenskaber, og idet jeg forudsætter, at De forøvrigt kender en hel del til hende, føjer, at jeg elsker og agter disse egenskaber, og betragter dem som aldeles nødvendige betingelser for enhver sand og varig kjærlighed, og når jeg siger Dem, at hun heri så temmelig deler mine anskuelse og netop fordi hun i mig tror at have fundet omend kun spor af de samme fortrin – med et glad sind og et trofast elskende hjerte her hengiver sig til mig med sin hele kvindeligheds stærke følelse – så har De tillige et omend kun svagt begreb om, hvad jeg forstår ved kjærlighed og om, hvor nødigt jeg ville komme i den nødvendighed at måtte indrømme rigtigheden af Deres teori om illusionerne i denne følelse. – Kald mig en fornuftig elsker kjære ven, eller en elskende rationalist om De ønsker; jeg tror ikke at se kjærligheden i andet lys i dette øjeblik, end jeg håber at kunne vedblive med mit hele liv igennem, og jeg føler mig på den anden side så tryk og overbevist om min kjærligheds sandhed og overensstemmelse med den menneskelige natur og bestemmelse, at jeg i så henseende trøster mig til en sammenligning med enhver.

De glæder mig ved at sige, at De under Deres ophold her i byen ofte følte Dem tiltalt af min hjertelighed, den følelse uden hvilken De ikke kunne leve med tilfredshed; men ligesom jeg nu ikke kan tro, at denne følelse ikke skulle harmonere med min ovenfor antydede betragtningsskema, der forhåbentlig meget snarere er udtryk for og udbrud heraf, således kan jeg heller ikke gennem alt dette på den ene side og det bekendtskab jeg har til Dem på den anden, komme til andet resultat end at meget væsentlige betingelser for et allerede grundet venskabs videreudvikling mellem os er tilstede, idet jeg nemlig hverken gennem Deres brev eller ved eftertanke kan se de uovervindelige anstødsstene derimod, som Deres kløgt har troet at finde.

Dog, da jeg nu engang har indladt mig på alvorlige temaer, desværre måske alt for alvorlige til at De skulle kunne more Dem, så vil jeg ikke skjule, at den eneste hindring, der muligvis fra min side kunne stille sig i vejen for et varigt venskab er vore religiøse begreber; men i den retning kender jeg jo desværre kun så lidt til Dem.

Jeg har vist Hedevis Deres brev og kan rigtignok ikke glæde Dem med noget synderligt levende bifald fra hende derover.

H.C. Holchs morbror Thomas Vilhelm Gerhard Fich (1813-1881) fejrede i 1866 25-års dagen for sin ansættelse som lærer ved Everdrup skole v. Rønnede. Han inviterede nevøer og niecer og forlovede til middag, og hos fotograf L. Grundtvig på Amagertov blev selskabet taget af. Stående fra venstre: H.C. Holch, lærer Rudolf Gjertsen, Li. Værløse, Christine Sophie Holch, g. Kofod, Eiler Christian Holch (III), Gustav Theodor Holch, Jens Chr. Kofod, Jørlunde, Christiane Emilie Holch, g. Fich, Georg Niemann, lærer Valdemar Fich, Skelskør, Viggo Fich, Mesinge, læge Hjalmar Fich, Fredericia, Helge Fich, St. Rørbæk. Siddende fra venstre: Marie Niemann, Elisabeth Gjertsen, f. Holch, jubilaren og hans hustru Theodora Jensine, Hansine Niemann og yderst til højre Hedevig Holch. Siddende foran: Hjalmar Odin Fich, f. 1853.

Hilsener til familiens øvrige medlemmer er ligeledes overbragt, og prokurator Lund lovede at remittere det betroede.

At de visitter og kontra ditto, som forlovelsen fører med sig, er en af dens mindre tiltalende sider for mig kan De jo nok forstå.

Om at komme til Kjøbenhavn i foråret bliver der i et hvert fald ikke tale. Derimod ville Hedevig gerne derover engang i sommer for at besøge sine mange bekendte og ville da, at jeg skulle hente hende men hvad det bliver til dermed, ved jeg ikke.

Først nu falder det mig ind, at jeg burde have udvist den samme beskedenhed som De, og ikke have talt så meget om mig selv. Tro mig ikke desto mindre, kjære Holck, at jeg har haft inderlig medfølelse for Dem i al den sygdom, som Deres kjæreste har gennemgået i det sidste års tid, og hvor hun vel for en stor del endnu lider.

Hvis De herefter skulle finde Dem foranlediget til tidlig eller sent at lade mig høre lidt fra Dem, vil jeg blandt andet næste gang holde Dem a jour med alle øvrige begivenheder her i Hjørring, men for denne gang tænker jeg De har fået nok.

Må jeg endnu besvære Dem med hilsener til Deres kjæreste, Deres Lille (mellem os sagt) og Deres fru moder, så forbliver jeg indtil videre
Deres hengivne P. Hasselbalch.

Hasselbalch omtaler, at Hedevig agter sig til København i sommer. Om hun fik gennemført den tur, vides ikke, men H. C. Holchs forlovede, Marie Niemann, skriver i et brev af 1. august 1865 til sin søster Hansine, der da var blevet 17 år, bl.a. følgende:

Frk. Hedevig Spärck har været her og gjort visit med sin broder; hun lod til at være meget rar, men snarere styg end køn. Vi havde jo tænkt at køre en skovtur, når hun kom, men dels er jo de fleste af bekendtskabet borte, og dels er der ikke råd til det.

H. C. Holch havde som nævnt taget ophold hos sine svigerforældre i St. Kongensgade 50, da han forlod Hjørring. Han var vendt tilbage til højesterets-sagfører Sophus Scavenius Nellemann, hos hvem han havde haft beskæftigelse i studietiden. Her blev han fra september 1864 til 1. oktober 1867, hvilken dag han nedsatte sig som prokurator i Helsingør i Nordsjælland. Nu var studentertiden og ungdomsårene gået, og ægteskabet og manddomsårene stod for døren.

H. C. Holchs manddomsår og politiske liv.

1.

En lille måned før han blev 31 år indgik H. C. Holch ægteskab med Marie Christiane Niemann, der var født den 27. maj 1843 og kirkeskreven i Sct. Petri tyske menighed. Brylluppet stod i Sct. Petri kirke. Faderen var bageren Hans Heinrich Niemann, der var indvandret fra Mecklenburg, og moderen var som også tidligere omtalt Karen Henriette Vilhelmine Randlev. Marie Niemann var H. C. Holchs næstsøskendebarn.

Det nygifte par flyttede ind i en lejlighed i Helsingø i den ejendom, som lå ved gadekæret, og som senest har været beboet af fru A. P. Olsen. Ejendommen, der var stuehuset til det oprindelige Engerødgård, blev købt af Helsingø kommune, som nedrev den i 1970'erne. H. C. Holch havde travlt med at oparbejde sin sagførerforretning, og hans brud efter 10 års forlovelse passede hjemmet. Der er bevaret en del breve fra hendes hånd, hvoraf visse skal citeres, fordi de synes at have en videre interesse, men først skal der plukkes lidt ud af det første brev fra Marie til sin moder i St. Kongensgade:

Min kære lille moder.

Du kan tro det var morsomt for os at få kassen igår og pakke de mange kønne ting ud, det var ligesom vi fik dem påny, og nu har jeg stillet det alt på sin plads, det meste kunne være i den gamle piedestal, som er blevet så nydelig gjort i stand, at du ikke vil kunne kende den igen, og Christian er meget stolt over den ide at lade Apollo stå på den. Jeg har ikke fået det lille tæppe fra Tante Trine, det skal ligge under mit skrivebord, for skamlen ser så godt ud under sybordet, og passer lige der I løverdags havde vi de første gratulanter, Harboes tilligemed en broder og en svigerinde fra Sverige. I søndags var vi i kirke. Præsten er ikke nogen taler, og sang og orgelspil er der naturligvis heller ikke meget ved, men det er en pæn lille kirke. Provsten inviterede os ind at drikke kaffe, og de var meget venlige. I dag har vi haft maskinen på bordet, det ser så fint ud! I går var fru Harboe og den gamle herinde og se presenterne, og så fik de kaffe, det ser så nydeligt ud med alle de pæne ting, vi har. I de sidste dage har vejret været lidt

Huset i Helsinge, der blev det unge pars hjem, og hvorfra H. C. Holch drev sin prokuratorvirksomhed. På trappen ses prokuratoren øverst med bowler på sned og dokument i hånden. Foto fra 1870.

køligere, men det har slet ikke gjort mig noget, jeg har ikke siddet ude, men jeg vil også helst sidde inde og fryde mig over min nydelige lejlighed; det værste er, at jeg bliver meget alene, for Christian må stadig være på kontoret, da her næsten uafsladeligt kommer folk, men jeg får nok tiden til at gå, og vil sige med moder, det er det vi skal leve af. I søndags tjente han 20 Rdl., så det var en god begyndelse, igår tror jeg ikke her var penge at tjene. I dag kom der to, medens Christian endnu lå i sengen, så brugte han en god halv time til at skrive et testamente, hvilket indbragte 1 Rdl. I dag er han i retten, og jeg skal have caffèbordet i stand til kl. 11½, så kommer der nogen med hjem derovre fra og skal drikke med os, så nu må jeg slutte, man må jo passe sit hus frem for alt andet.

.....Hansine må tage noder med, jeg længes så meget efter at høre hende spille. Jeg spiller hver dag, det er ligesom en gammel ven jeg snakker med.

Eders Marie.

Et andet brev fra perioden efter ægteskabets indgåelse giver også et godt indtryk af den hjemmegående husmoders pligter:

Helsingø 14/10 68.

Kære Hansine. Hermed sendes 50 Rdl., bl. a. til afdrag på klaveret Jeg har det godt. Det er et dejligt efterårsvejr, jeg går hver dag en times tid, jeg kan godt mærke luften gør mig godt, jeg må ellers kile svært på den pude, og jeg tror knapt jeg kan få den færdig til jeg tager ind, den er så stor og så fin, de synes alle så godt om den herude, og selv provsten interesserer sig meget for, om jeg kan blive færdig. De er forresten så venlige imod mig henne hos provstens, jeg kan meget bedre lide provstinden nu end straks, og som nu i søndags kom han efter gudstjenesten var forbi og sagde jeg måtte endelig komme derhen om eftermiddagen, når Christian gik til middagsselskab. Fru Hansen var der også, hendes mand var med hos justitsråden, vi havde det meget rart, der er tre i besøg af familien, den ene er en Ida Huth, som vi har gået i skole med hos fru Wilder; vi spillede Whist Christian havde moret sig særdeles godt hos J., han var en meget gemytlig vært, og alt gik så jævnt og fornøjeligt til, de var omtrent en 30 herrer. Professor Holten var med, og hans skål udbragte Christian; han er jo talegal, når han får lidt at drikke, thi det var virkelig dristigt, da der slet ikke ellers blev holdt taler, uden af professor Holten for justitsråden, som nok aldrig selv holder taler. I fredags var vi hos Harboes sammen med provstens; der var ualmindeligt morsomt, det siger nu ikke stort, for det er modsætningen til ellers, da der er ualmindeligt kedeligt.

I mandags havde jeg selskab; der skulle komme 5, men den ene var så ugalant at sige han ville ikke, skønt jeg havde lovet ham chokolade, det var Marinus Harboe, de øvrige befandt sig så vel, at da jeg ved afskeden bad dem komme snart igen, sagde de, ja, imorgen! det var to af doktorens børn, og uhrmagerens og sadelmagerens små piger Christian er på Frederiksværk i dag. I aften skal vi til stort selskab hos Rundins, den sorte atlaskes skal gøre sin debut.

*Mange hilsener
Eders Marie.*

Blandt de mange breve Marie Holch skrev dels til moderen dels til søsteren Hansine findes der ingen af væsentligt indhold fra året 1869, men hun havde da også nok at se til. Hun ventede f. eks. sin nedkomst omkring september, og den 11. september 1869 fødte hun sit første barn, et drengbarn, som den 24.

Mor Marie med sin førstefødte, Knud Ørbæk Holch, f. 11. september 1869. Han havde ved sin fødsel voldt forældrene bekymringer, men han rettede sig.

oktober 1869 i Helsingørskirke blev døbt med navnet Knud Ørbæk Holch. Om denne fødsel skriver Marie Justesen i 1955 følgende:

..... Man har fortalt mig, at lægen efter den vanskelige fødsel havde sagt: - Drengen vil enten udvikle sig unormalt eller blive udmærket begavet - . Det forekommer mig at være en lidt underlig udtalelse af en læge, men således berettes det i familien. Knud blev jo virkelig udmærket begavet, i hvert fald i den »latinske« retning. Han måtte jo ansøge om at tage studentereksamen, da han først fyldte 17 år i september, og han tog den største eksamen, der var taget ved skolen. Det første studenterår var det meningen, at han ville være filolog, og jeg husker, at jeg var så skuffet, da han efter filosofikum bestemte sig for juraen. Han slugte en mængde litteratur; han læste fire gange så hurtigt som vi andre, og når han havde læst en bog, kunne han den omtrent udenad. Sådan syntes vi i hvert fald dengang. Knud boede på Regensen sammen med en islænder, Jon Helgason, senere biskop i Reykjavik, hvor jeg traf ham i 1932. Vi havde været der på visit en dag, da han ikke var hjemme, og havde fortalt hans kone, som var dansk, at

jeg havde en hilsen til ham fra min broder Knud Holch. Han kom samme dag hen på hotellet for at tale med os, og det var åbenbart, at han havde sat pris på Knud. »Han var så reel« sagde han, og han beundrede nok også Knuds evner. »Han læste ikke mere end en time eller halvanden om dagen«, sagde han, »jeg måtte anderledes slide i det !« Dette var vel sagtens ment foruden forelæsningerne, men jeg blev meget forbavset, da jeg altid havde troet, at mine brødre havde slidt i det i studentertiden.

Disse erindringer om Knud Holchs færdigheder kan naturligt nok have forskudt sig i det lange tidsrum, der er gået siden hans studentereksamen i 1886, på hvilket tidspunkt hans søster Marie Holch, g. Justesen, var 8 år, men at fortællingen om hans store studentereksamen, som han bestod som 16 årig, er rigtig, ses af det originale eksamensbevis, der er bevaret. Denne 16 årige dreng, hvis første leveår gav anledning til bekymringer, fik rent ug i oldnordisk, i engelsk, i historie, i mundtlig latin, i græsk og i naturlære, og ug? i dansk, i fransk og i mundtlig oversættelse af et ikke læst stykke latin. I et fag, dansk I fik han kun mg, og i skriftlig oversættelse fra latin til dansk mg? Slutresultatet blev Første karakter med udmærkelse, eller 108 points.

Rektor Berg gav ham følgende udtalelse, da han forlod skolen:

Knud Ørbæk Holch

søn af rigsdagsmand, byskriver Holch, blev optagen den 15. august 1881 i denne skoles 2. studerende klasse efter at have nydt undervisning i Københavnske skoler. I sommer har han underkastet sig adgangseksamen til universitetet i den sproglig-historiske retning og opnået 1 ste karakter med udmærkelse, 108 points. Han er særdeles godt begavet har stedse vist flid og en mønsterværdig opførsel. I begyndelsen af hans skolegang her forekom det mig, at hans helbred ikke var stærk, men i årenes løb har det vist sig, at han også i legemlig henseende har udviklet sig meget heldig. Han er en af de bedste disciple, som skolen i min rektortid har sendt til universitetet. Klarhed og sikkerhed i hvad han ved, og han ved meget, en tro hukommelse og overhovedet stor åndsstyrke og ihærdighed lover en rig fremtid for denne velopdragne og fremadstræbende student. Skolen er overbevist om, at han vil gøre både den og sig selv ære.

Frederiksborg lærde Skole den 31. august 1886.

*C. Berg.
Rektor.*

At Knud Ørbæk Holchs første leveår var fyldt med bekymringer for forældrene, fortæller Marie Holch i et brev af 5. maj 1870 til sin tilkommende svigerinde Augusta Thorkildsen, som 1870 blev gift med hendes broder Georg Niemann, der var blevet kaptajn på sit eget skib, Finze Senior. Marie Holch skriver bl.a.:

Min kære gode svigerinde !

....Jeg ville frygtelig gerne have været med til Deres bryllup, men det bliver der desværre ikke noget af med, thi jeg tør ikke tage fra min lille Knud for den krampes skyld han har fået, og af samme grund kan jeg heller ikke tage ham med og sætte ham af hos min svigerinde i Skelskør (Christiane Emilie Holch (1841-1892) gift med sin fætter, lærer Valdemar Fich (1839-1896)), som jeg havde tænkt; Knud var jo så syg i København, som De måske har hørt, men da vi kom herud til Helsingør var han rask i 7 uger, og jeg troede, at forandringen af luften havde hjulpet, men så fik han krampen Langfredag og har haft den 4 gange siden, og den kommer, når han er ganske rask, så jeg tør aldrig lade ham komme længere bort end i haven. Holch er rask og forretningen går gudskelov meget godt, jeg selv har det så godt som jeg kan vente at have det, rigtig godt bliver det aldrig.

Deres Marie Holch.

Marie Justesen skriver videre i sit erindringsbrev fra 1955, at det andet barn var en lille pige, Karen Elisabeth Holch, der blev født den 10. marts 1871. Marie Justesen skriver, at der er et brev fra Mor Hansine til Mor Marie i anledning af fødselen, hvori hun på sin overstrømmende måde skriver: *At det er en lille pige, er jo fortryllende!, men ak fortryllelsen blev kun kort, da den lille pige døde nogle måneder gammel formentlig af tuberkuløs hjernebetændelse, »og senere fik min mor kun drenge, indtil jeg kom og kostede hende livet,«* skriver hun. *»Min broder Hans Niemann Holch var også syg som lille, såvidt jeg har kunnet forstå, latent tuberkulose i ryggen. Det er blevet mig fortalt, at han lå på et brædt nogle timer hver dag, og han beholdt den figur, man kalder højskuldret.* Og videre fortæller Marie Justesen: *Jeg var altså den 6te og blev født før deres 10 års bryllupsdag, vistnok et par aborter, så der havde ikke været megen tid til at være rigtig rask. Men hun blev beundret for sin sjælsstyrke og viljekraft, som efter min fars mening var rigelig stor ...*

At Knud Holch rettede sig op, da han havde overstået børnesygdommene, ved vi bl.a. deraf, at han i den første skoletid måtte gå til skole i Ammindrup. Han gik derud og hjem. Senere kom han i skole i København, da han af en eller anden årsag måtte tage ophold hos mormoderen i St. Kongensgade nr. 50. Den store sportsmand blev Knud aldrig. Han skriver f. eks. den 27. juni 1883 som 14 årig fra et besøg i Kikhavn:

.....Vi morede os udmærket sammen, gik i vandet, såsnart vi havde drukket kaffe om eftermiddagen, hvad der jo var til stor moro for os. Hans lægger sig i denne tid efter svømning, og han kommer virkelig meget godt efter denne ædle idræt, hvad jeg ikke gør, da jeg ikke tør lade mig dumpe ned i vandet uden nogen garanti for, at jeg kommer op igen deraf. ...

Enhver der kendte og senere har kendt Knud Holch vidste, at han ikke var typen på en idrætsmand, men blandt åndsfæler var han alle jævnbyrdig og til tider en primus inter pares, men om en begivenhed, der på en måde peger i modsat retning, skriver Marie Justesen senere: *Som eksempel på, hvor ensidig den latinske undervisning den gang var, vil jeg nævne et lille træk, som jeg husker fra min barndom. Mor Hansine havde fødselsdag og havde fået en blomstrende rose i en urtepotte. »Hvad hedder den blomst?«, spurgte Knud, og det forbavsede min far. »Kender du ikke den blomst, som menneskene har glædet sig over i tusinder af år!« sagde han. Jeg ved ikke, hvornår dette foregik, men Knud må jo have været en stor dreng, siden jeg kan huske det.*

Mor Maries tredje barn blev som nævnt en dreng. Han blev født den 30. november 1872 i Helsingør og kaldt Hans Niemann Holch. Han blev student 1890 ligeledes fra Frederiksborg lærde skole og cand. med. i 1897. Han var ugift og døde som praktiserende læge i Odense i 1924.

Det fjerde barn blev ligeledes et drengebarn. Det var Erik Nellemann Holch, der blev født den 24. juni 1874 i Helsingør. Som en ærbødighed overfor højesteretssagfører Sophus Nellemann fik Erik hans navn som mellemnavn. *Han var min velgører*, sagde H. C. Holch om Sophus Nellemann. Endvidere skriver H. C. Holch den 22. august 1874 til sin svigerinde Hansine Niemann angående barnedåben følgende brev, som Erik selv den 14. maj 1946 siger var meget karakteristisk:

Kære Hansine! Da det behagede dig at have mavepine, blev barnedåben i den anledning udsat, og vi ventede hver dag på din bestemmelse om, når du ville rejse hjem. Da den ikke kom, blev jeg vred, og du ved, hvad det vil sige,

og tog bestemmelsen uden at spørge min kone tilråds mere end en halv snes gange; men da hun ingen bestemmelse kunne tage, – ja, så tog jeg den og var så heldig at vinde bifald.

Torsdagen den 27. august 1874 kl. 1 a 2 agtes drengen døbt og det af følgende grunde:

- 1. fordi han overhovedet skal døbes*
- 2. fordi jeg ved at vente længere risikerer, at han en skønne dag springer op og kalder sig Peter eller et andet mig ubehageligt navn*
- 3. fordi Marie er så rask nu som hun kan blive*
- 4. fordi jeg nødig ville vente, indtil nogen kunne her blive syg igen*
- 5. fordi barnedåben ikke kan finde sted på søndag, da der er 1. ste tjeneste, og de Gamle så ikke kunne komme i rette tid*
- 6. fordi jeg skal til amtsrådsmøde på lørdag*
- 7. fordi jeg gerne vil have sommervej, og*
- 8. fordi man i denne tid ikke har andet at bestille end at døbe børn.*

Hils nu alle de falsterske guder og gudinder, tak pastoren for telegrammet og navnlig frøken Johanne for hendes venlige hilsener og glem ikke barnedåben !

*Din hengivne svoger.
Christian.*

Det femte barn, der blev født i Helsingø, var atter en dreng, som blev født den 19. februar 1876, og som fik navnet Poul Anton Holch. Han var handelsmand. Han døde af sult den 11. august 1918 i Lille, der på det tidspunkt var belejret af tyskerne under verdenskrigen 1914-18. Han var gift, men efterlod sig ingen børn.

Som Marie Justesen skriver i sit brev fra 1955, var hun det sjette barn. Hun blev født den 10. januar 1878 i Helsingø, og dagen efter døde hendes moder, Mor Marie. Barnet blev som skikken var opkaldt efter sin moder. Hun giftede sig den 18. maj 1901 med læge Peter Th. Justesen, søn af brandinspektøren i Nykøbing F.

Marie Justesen skrev videre i sit brev fra 1955, at Mor Marie blev beundret for sin sjælsstyrke og sin viljekraft, som efter hendes faders mening var rigelig stor. H. C. Holch synes også selv at have givet udtryk herfor i dette lille digt, som formentlig er fulgt med en present:

*Til Marie.
Camelia ! fin og rød
Med Blade, seige og haarde
Hustru, stundum blød og sød
Stundum hvas som en Kaarde !*

Marie Justesen fortsætter:

Min far lagde ikke skjul på, at han havde fundet en større elskovsglæde hos Mor Hansine end Mor Marie havde skænket ham. Han har engang ytret, at hun manglede varme. Som bevis på forskellen mellem de to søstre har min far engang nævnt, at Mor Marie havde været imod, at han stillede sig til Rigsdagen. – »Når hun ikke kunne indse, at det var fornuftigt,« sagde han, »så var hun imod det; det er jo helt anderledes med din anden mor, det kan du nok tænke dig, hendes fantasi griber tanken og arbejder med den«. – Jeg er vist en mellemting mellem de to.

Jeg talte engang med min farbror Eiler og hans kone, Tante Henriette, om dette. – »Din far fortæller da også jer børn alt muligt,« sagde hun og omtalte, at hun engang havde hørt min far skælde så ubehersket ud (altså i hendes nærværelse), at hun havde sagt: »Hvor kan du finde dig i det, Marie ?« hvortil min mor havde sagt: »Det bliver alligevel som jeg vil have det.«

I sit farvel til min moder, åbenbart holdt ved graven, siger min far: »Du har behersket mig som du beherskede alle, du kom i berøring med,« og videre: »Jeg beder i al ydmyghed Gud tilgive mig, hvad jeg har ladet det mangle på kærlighed overfor hende.« –

Der er ingen tvivl om, at dette dødsfald har vakt sorg i vide kredse, i al fald hos dem, der kendte prokuratorfamilien, og det var, da H. C. Holch havde kastet sig ind i de politiske cirkler, ikke så få. Allerede i 1871 var han blevet sognerådsformand i Helsing-Valby kommune og tre år senere medlem af Frederiksborg amtsråd, foruden at han havde søgt valg til Folketinget. Begravelsen foregik fra Helsing kirke og kisten blev nedsat i forældrenes gravsted på Assistens kirkegård i København. Provst la Cour holdt ligprædiken, og selvom den findes trykt og kan ses i Det kgl. Bibliotek, bør visse afsnit citeres her:

Det har været en tung gang i dag ikke blot for ham, der sidder denne bære nærmest, eller for dem, der var knyttede til den afdøde ved blodets bånd, men for os alle, som med oprigtig deltagelse har sluttet os til denne sørgeskare; thi den dybeste medfølelse i sorgen er sandelig også sorg. Gud ved, disse mure

Marie Holch, f. Niemann (1843-1878) med børnene (fra venstre) Hans Niemann Holch (1872-1924), Erik Nellemann Holch (1874-1947) og Knud Ørbæk Holch (1869-1941).

har været vidne til megen smærte og mange tårer, men sjældnen har de omsluttet en større sorg eller genlydt af flere sukke end i dag. I et nu er den unge hustru revet ud af ægtefællens arme, et lykkeligt familieliv er blevet afbrudt, idet hjemmet er forladt af sin gode engel, moderen er taget bort fra de umyndige små, selv ofrende sit liv for at skænke den spæde livet..... Måske kunne ordene bøje sig til et billede af den afdøde, så vi, omend svagt og ufuldkomment ligesom kunne se hende for vore øjne i afskedens stund. Men så må vi i ånden hensætte os til det hjem hun forlod.....

Vi træder ind over hendes dørtærskel; der møder vi den høje kvinde med det rolige men dog milde åsyn. Der var sandhed i hendes karakter og væsen; hun smykkede sig ikke med lånte farver, jævn var hendes tale og hele hendes fremtræden Ser vi hende som moder imellem de små, da må vi i sandhed beundre hende. Og nu hendes forhold til hendes ægtefælle. Jeg ved det vel, at dette hører hen til det huslige tempels allerhelligste, men forhængt bliver så tit draget til side, at man ikke kan undgå at skimte derigennem. Og skulle jeg med et enkelt ord betegne dette forhold, så ville ordet være: trofast hengivenhed. Hvad hun har været for ham i de år, de har vandret sammen, det ved vi alle, han har jo selv tit og mange gange ydet hendes trofaste bistand sin fulde anerkendelse, og lad mig kun tilføje det, denne anerkendelse har vist sig i liv og gerning Med hvilken kærlighed hang hun ikke ved sine egne og tog oprigtig del i alle deres sorger og glæder. Det moderløse barn, som hun med opofrelse antog som sit eget og af hvilket hun blev elsket som en moder, det er herpå det bedste bevis. Hvor glad var hun ikke ved at have dem samlet alle hos sig den sidste jul! Hun vidste ikke alt det gode, hun ville gøre dem: »Det bliver måske den sidste, vi er sammen!« så lød hendes ord, og lad os kalde det en anelse eller en begrundet frygt, det blev den sidste. Men gud være lovet, de smerter der gik forud for hendes bortgang, varede kun kort, og uden døds kamp, mildt og roligt, sov hun hen. O, hvor skøn er hun ikke i døden! Som mejslet af en fuldendt kunstner i det hvide marmor, et billede på fred og barnlig uskyld: et dejligt billede at tage med sig. Men ak! Så brat var hendes bortgang, at der end ikke kom et afskedsord over hendes læber. »Bed for mig!« det var den eneste lyd, der undslap hende

Marie Justesen skriver videre, at hun aldrig har mærket, at Mor Hansine ikke var hendes rigtige moder, skønt hun ofte var i opposition imod hende, mest på grund af hendes meget forældede anskuelse om, hvordan en ung pige skulle opføre sig, og Marie Justesen fortsætter: *Præsten omtaler Mor Marie*

Fotografiet, som blev sendt til H. C. Holchs forældre i Ganløse i efteråret 1877. Stående yderst Knud, foran ham Erik, ovenover Hans og på moders skød Poul. Pigen er den moderløse Augusta Niemann.

som dybt religiøs, og Mor Hansine har fortalt mig, at hun (Mor Marie), da veerne før min fødsel begyndte trak sig tilbage i enrum, og, da min far ville gå ind til hende, erklærede, at hun måtte være alene med Gud. – Min fars religiøsitet har jeg altid betragtet som noget, man skulle have men som egentlig ikke faldt ham naturlig, dog det kan jeg naturligvis ikke udtale mig om, men jeg tror, han har haft sine kampe med spørgsmålet.

Nogle dage efter begravelsen fik H. C. Holch et brev fra sin moder i Ganløse, et brev fyldt af bekymringer af forskellig art. Ikke så sært, hun var jo den, der så til børnebørnene i Jørlunde og Søsnum og hvor de end fandtes.

Ganløse, den 3. februar 1878.

Min kære, gode Christian !

Da jeg bestandig har troet, at jeg skulle blive så rask, at jeg kunne komme til at tale med eder allesammen, men desværre må jeg opgive det, endnu for det første, fordi jeg ikke kan tåle at komme ud; hvorledes går det dig min kære Christian, det var et sørgeligt budskab vi fik da vi modtog dit brev om den kære Maries død, en bange anelse havde der været for mig i længere tid for at det ikke skulle gå så godt denne gang, og jeg sagde derfor til børnene på faders fødselsdag, da vi så på hendes billede, hvor hun sidder så yndigt hos de kære børn, at jeg fandt, at der var noget ualmindelig trykkende i hendes ansigt, ja det har vist heller ikke været glade tanker hun har haft ved at sidde der imellem de kære, som man jo ikke ved om hun snart skal forlade, når man er i de omstændigheder. Ja, hvad du har tænkt kan jeg til fulde se, thi din kære Marie var dig en kraftig trøst og støtte, ja efter min mening ret en kone, som passede for dig, som jeg antager selv er noget vaklende i mange ting, alt gik jo så regelmæssigt i dit hus, og børnene gjorde heller ikke megen forstyrrelse, fordi de også var vant til den bestemte måde, ja, jeg tror ikke, du kunne have været lykkeligere med en kone, som ikke havde kunnet råde dig, når du trængte til det, men som sagde ja og amen til alting. Jeg holdt inderlig meget af Marie og jeg glemmer hende ikke let, gid nu den lille pige må leve og vokse og blive din Maries udtrykte billede, det vil glæde os alle, og den stakkels Mad. Niemann hun skulle leve og have den sorg på sine gamle dage, må Gud være lovet for hende, hun er jo din og børnenes trøst. Vor Herre give hende kraft og helbred til sin gerning !

I Søsnum har de haft det uheld at miste deres ko, de havde ikke mere end den samme, men den var dog i foreningen, så de fik dog nogen erstatning, men tab bliver der jo altid. Nu er man jo blevet så meget mere ængstelig for

Hedevig, når hun engang skal føde. O, Gud lad os dog beholde hende, det ville være hårdt at miste hende. Nu vil jeg bede den almægtige Gud om at være hos dig med sin trøst og hjælp i alle dine foretagender.

*Din hengivne
Moder.*

2.

Brevene fra Oehlenschlägers.

Som det ses af provst la Cours mindetale, havde Mor Marie i sin tid taget et moderløst barn til sig. Det var hendes broderdatter Augusta Oline Petronelle Niemann, som var født den 19. juli 1871 i ægteskabet mellem kaptajn Georg Niemann og hans unge hustru Augusta, f. Thorkilsen, som døde kort tid efter fødselen. Det spæde barn blev derefter optaget i familien i Helsingør, hvor man netop havde haft den store sorg at miste et spædbarn, Karen Elisabeth Holch, født den 7. juli 1871. Augusta Niemann fik i dåben sin moders fornavn Augusta og samtidig også mormoderens fornavne Oline Petrine (Petronelle). Mormoderen var en datter af lærer ved søetatens skoler O. Beyerholm, og som ung kom hun i huset hos Adam Oehlenschlägers, medens de boede i Bispegården i København. Oline Petrine giftede sig i 1824 med daværende cand. theol., senere sognepræst i Ansager Christen Thorkilsen (1794-1870).

Augusta Niemann opnåede en alder af 90 år, og efter hendes død i 1961 fandtes i hendes gemmer et par breve fra Adam Oehlenschläger og Christiane, som var en datter af konferensråd, assessor Hans Heger, som Oehlenschläger havde lært at kende på Bakkehuset hos Rahbek, hvis hustru, Kamma Rahbek, var søster til Christiane.

Oehlenschlägers husførelse var kostbar, oplyser Vilhelm Andersen i sin biografi af digteren fra 1905 (Bricka); familien forøgedes hurtigt (datteren Charlotte i 1811, sønnerne Johannes Wolfgang 1813 og William 1814, datteren Maria Louise 1818), og hans hustru, den heroiske Christiane, kendte intet til at spare, hverken sig selv eller andet. Oehlenschläger måtte da skrive meget blot for at tjene penge.

For at læseren af denne bog kan have fornøjelse af at læse de to breve til pastor Thorkilsen, bør et enkelt afsnit af Vilh. Andersens artikel citeres her:

Hvorledes ikke alene digterens historiske situation, men hans personlige forhold spiller ind i hans digtning, viser især »Sokrates«, hvor ikke blot sokratesskikkelsen, i hvem digteren fra først af ikke har søgt sit eget, er blevet tilpasset efter O.s begreb om sund fornuft og »sublim trivialitet«, men hvor man i Xantippe genkender billedet af hans hustru og i den i Sokrates, datterforelskede Aristofanes – et historisk arrangement, som filologen F. C. Olsen straks påtalte, og J. L. Heiberg senere vittigt spottede – en begivenhed, som i nogen tid havde sat det Oehlenschlägerske hus i oprør (Skuespiller Phisters forhold til datteren Charlotte).

Dette forhold gør Oehlenschläger nøje rede for i sit brev af 10. januar 1832 til pastor Thorkilsen. Han var imod forbindelsen, men senere på året må han have givet sig, idet Charlotte den 14. november 1832 (den dag faderen fyldte 53) giftede sig med skuespilleren Ludvig Phister (1807-1896). At Charlottes ægteskab kun varede små 2½ år, idet hun døde i barselseng, var sikkert til forældrenes store sorg.

Det ældste af de to breve er et til Oline Beyerholm. Det er udateret, men da Oline giftede sig i 1824, må det være fra før det år. Det lyder i al sin korthed således:

*S. T. Jomfru Oline Beierholm.
Bispegaarden paa Nørregade.*

Kiære Oline !

Da jeg skal høre Rahbeks Forelæsning i Morgen (Mandag) Eftermiddag, saa kommer jeg ind til Middag imorgen med Marie, for at spise herinde. Du kan lade os lave en Kiødsuppe og noget Boefsteg. Kan du ikke faa Kiødet til den Tid, saa tag et Par Høns. Vi spise som sædvanlig Kl. 3.

Beed ogsaa Bispens, at jeg og Marie maa komme paa Torsdag, istedet for Onsdag, af samme Grund (da jeg skal høre Rahbek).

Beed også Maleren at skaffe sig Farveprøven til den Tid.

*Din hengivne
A. Oehlenschläger.*

Søndag.

Det andet brev er som nævnt fra 1832:

Kiøbenhavn d. 20. Januar 1832.

Kiæreste Thorkilsen.

I Nød skal man kiende sine Venner, og jeg er vis paa, De svigter mig ikke i min Nød. Hør Sagen kort og godt. Min Datter Charlotte er en Pige, som De

veed med et godt Hierte og med sieldne Anlæg, men fuld af Egensind og Phantasterie. I en urimelig ung Alder forlovede hun sig, mod mit Ønske, med den unge Hvidt. Tiden lærte at disse To aldeles ikke vare skabte for hinanden, at hans tungsindige prosaiske Natur ikke kunde sympatisere med hendes altfor flygtige poetiske, og for at forekomme et ulykkeligt Ægteskab fik jeg dem til at skilles ad, som gode Venner.

Men nu har en skuespiller Phister forelsket sig i hende og faaet hende til at elske sig igen. Denne Phister er en god Comiker, men har for kort siden været et udsvævende Menneske, og havt et Barn med en Skuespillerinde, som døde. Barnet lever endnu. tænk Dem, med denne Herr Phister vil Lotte give sig, og havde endog i sinde at gaa til Theatret. Jeg deler ikke Philisternes sære Fordomme mod Theatret, men vilde dog af al Magt sætte mig imod et saadant Skridt, som vilde geraade Lotte og hendes Forældre til Skam og Skade. Thi hun er, uagtet alle sine Talenter, ikke skikket til at være Skuespillerinde, og hendes Character passer aldeles ikke for dette Sted. Jeg har altsaa aldeles afslaaet at give mit Minde til denne Forbindelse, og forsikret, at Lotte ikke skulde komme paa Theatret saalænge mine Øjne ser Solen.

Nu er jeg altsaa en haard grusom Fader, og min stakkels Christiane ingen bedre Moder, og vi have i nogle Uger havt et Helvede i Huset.

Nu har jeg faaet Lotte ind til Hauchs i Sorøe, hvor hun skal blive en 3 Ugers Tid, og hvor vi hindre al Brevvexling med Phister.

Men det forslaar ikke, hun maa længere bort, paa en længere Tid, til denne urimelige Lidenskab er bortdunsted. ... Lotte er intet saadant dybt Gemyt, og det er i slige Ting mer Phantasien der driver hende end Hiertet.

Vort eneste Haab er at faa hende et Års Tid ud paa Landet til en ædel, kraftig, stille Familie, som er os venskabelig hengiven, og som Lotte selv elsker.

Hvem skulle vi altsaa bedre vælge, kæreste Thorkilsen end Dem og vores prøvede Oline, i hvem Lotte vilde finde en anden Syster, og som vist paa den fornøjeligste Maade vilde staa os bi.

I Huset her tager jeg ikke Lotte for det første; thi vi maa redde vores gode lille Maria for at fordærves af slige Exempler. Jeg tror vist, at Lotte selv vælger Dem frem for alle andre, og nu er altsaa vor inderligste Bøn, om De vel paa et Aars Tid vilde tage den stakkels forvildede Pige i Huset. ... Min Kone ønsker det overordentligt, og hun har selv i sinde at bringe Dem Lotte, og at aftale alt det nødvendige mundtligt med Dem.

Lad mig altsaa med nogle Linier vide, om jeg tør sende Dem hende, og om hendes moder maa bringe Dem hende om en 4 Ugers Tid ?

Christiane frygter ikke Veiret og Vinteren.

Lev vel min prøvede Ven ! Tag mig ikke min Dristighed ilde op og lad mig snart høre fra Dem.

Deres Ven

A. Oehlenschläger.

Kiæreste Oline ! Af det Foregaaende seer Du Oehlenschlägers og mit inderlige Ønske og jeg haaber alt af dit og din fortræffelige Thorkilsens Venskab. Jeg vil ikke gientage Ordene, som Brevet indeholde, hvilke noksom sige Eder, at vi trænge til Venner langt fra vort Hiem, hvor Snildhed har lagt sine Snarer for vor Tro og Glæde, men jeg vil sige Dig meget, som Du ikke deraf kan see, og som vil vise Dig, at vi i meer end een Henseende have huuslige, nøisomme og stille Mennesker nødige, som kunde tilvænne Lotte at nyde sit Liv paa en Maade, som kan tilfredsstille hende i mere end Øyeblikke: Nemlig i Arbeidsomhed, Nøjsomhed og uskyldig Glæde. Der hører ikke lidet til at forbedre Lotte, som i Særdeleshed synder derved, at hun ikke paaskønner den siældne Lykke, at Oehl. er hendes Fader og dertil den kiærligste og bedste og langt mildere end jeg er istand til at være som Moder. Det vil sige, at hun trodser ham, naar han vil redde hende fra Ulykke og Skam og troer da, at han ikke derved kun har hendes Vel for Øye. Krøyer har saa ofte, naar Lotte ytrede nogen Galskab eller anden Uartighed, sagt skemtviis: »Lotte skulde ud paa Landet til en Præst for at faae den forfaldne Moralitet oprettet.« Det han dengang sagde meest i Spøg, bliver nu nødvendigt for Alvor. Lotte maae leve et Par Aarstid iblandt forstandige, elskværdige Mennesker, som takke Gud for det daglige Brød og for Sundhed, og som kan glæde sig over ethvert Gode, som bliver dem tildeel, det vil sige, nedstemme sine Fordringer, uden derved at føle sig ulykkelig. Det er trivielt talt: Lotte skal arbeide og bruge faa Penge, istedet for at hun før kun spøgede med Arbeid og havde Fornødenheder som en Prindsesse. Man maae lære at erkiende sine Pligter mod sine Forældre, og ombytte Frækhed med Fromhed, før vil der ikke blive Fred i hendes Hierte.

Din hengivne Christiane Oehlenschläger.

Charlotte Oehlenschläger (1811-1835), som faderen vil-
le forvise til Ansager, for at hun
skulle glemme sin hjerteven,
skuespilleren Ludvig Phister,
men efter en hård strid måtte
faderen give op, og Charlottes
bryllup med Phister fandt sted
på Adam Oehlenschlägers 53
års fødselsdag den 14. november
1832. Ægteskabet blev
kun kort. Charlotte døde knapt
3 år efter.

Pastor Thorkilsen var sidst præst i Egeslevmagle, hvor han døde den 11. september 1870, medens Hansine Niemann opholdt sig i præstegården, og i et brev til sin søster, Mor Marie i Helsinge, beskriver hun den gamle, hvidhårede præst på dødslejet. Brevet beror tilligemed brevene fra Oehlenschläger i Det kgl. Biblioteks håndskriftsamling.

3.

Hansine Niemann.

Som det vil erindres fra de smukke breve H. C. Holch skrev fra Hjørring til sin da 14 årige svigerinde, lovede han hende, at hun skulle blive hans anden kone, dog kun for så vidt hun ikke af ondskab og misundelse var medvirkende til at berøve ham den første. Hansine Niemann har næppe glemt disse ord. Hun

opbevarede brevene, og da hun hverken direkte eller indirekte var skyld i søsterens alt for tidlige død, havde hun begrundet håb om at blive gift med sin svoger, og det skete også, da sørgeåret var udløbet. Den 9. februar 1879 indgik H. C. Holch ægteskab med Hansine Vilhelmine Henriette Niemann, født den 14. april 1848 i København. Den 9. februar 1904 fejrede ægtefællerne sølvbryllup på Skydebanen i København. H. C. Holch døde den 15. august 1906 og Mor Hansine den 7. juni 1918.

Da H. C. Holch i 1868 giftede sig med hendes søster Marie, var Hansine kun 20 år gammel. Hun søgte at uddanne sig til musiklærerinde, og senere debuterede hun som skuespillerinde ved Det kgl. Theater. Der er bevaret et brev fra hendes ophold i Berlin, hvor hun søgte undervisning hos Clara Schumann, der var en meget søgt musikpædagog.

Berlin 24. november 1873.

Min egen elskede Georg !

Ja, her i det store Berlin sidder din lille søster ganske alene, jeg tænker så tit på dig, kæreste Georg, og kan nu, da jeg er så langt fra hjemmet først rigtigt forstå, hvad det har været og er for mig, det velsignede hjem med den uforlignelige moder.

Det går mig ikke videre strålende her. Fru S. har gjort mig det så broget som muligt ved straks at fortælle mig, at jeg aldeles ikke duede, havde haft slette lærere o.s.v. Du kan nok tænke hvad virkning det havde på mig at blive således modtaget, hun sagde mig da, at jeg skulle tage en lærer 14 dage, som skulle forandre hele min teknik som var aldeles fejl, hun anbefalede mig så en af Hochschulens (et kgl. konservatorium her) lærere. Han bad mig spille noget, jeg spillede det samme som jeg havde spillet for fru S., og han erklærede, at der så godt som intet var ivejen med tekniken, kun var håndledet vel stift, han havde iøvrigt ikke tid til at give mig timer. Jeg overværede en klavertime der i skolen og kunne jo se, at der intet var ivejen med min hånd. Det bragte mig jo lidt trøst, men nu er jeg ikke desto mindre nødt til at tage en lærerinde, en elev af fru S., som fru S. vil, at jeg skal have ved siden af hendes timer. Sagen er naturligvis den, at fru S. ikke har været belavet på, da hun skrev til mig, at hun skulle rejse så meget, nu har hun senere fået engagement, som naturligvis betaler sig godt, hun kom hertil over 8 dage senere, end hun havde sagt, var her et par dage og rejser igen til den 8. december, så bliver hun efter sigende (?) til slutningen eller midten af februar (jeg tænker det bliver ikke engang så længe) så rejser hun til England. Nu var det jo så uhyre bekvemt at affærdige mig på den måde efter at have hørt

mig spille to sider. Du kan jo nok tænke dig, hvorledes en sådan uvant medfart har betaget mig humøret men med Guds nådige hjælp vil jeg holde ud og ikke tabe min smule mod aldeles. Det, der er mig den bedste trøst, er at jeg hvor jeg boer finder medfølelse. Jeg bor hos en gammel (75 år) enke efter en professor Byrde Dyrmaier, og hendes søn (40 år) bor hos hende (forlagsboghandler) skikkelig og pæn men lidt vrøvlet. De er meget gode mennesker, den gamle er meget musikalsk og har med sin søster, der store sangerinde Milder levet meget i den musikalske verden. Hun er i anledning af mig meget opbragt på fru S. Jeg er nu en hel del roligere end straks, thi jeg kan jo i alle tilfælde have godt af rejsen, man kan jo høre en hel del her og gør i mange retninger gode erfaringer, omend de forvolder ligeså mange sorger.

.....

Jeg var de første 14 dage hos Junckers broder her, det var naturligvis et stort gode at have dem men der er forresten ikke spor af fælles interesser eller sympati imellem os, de er vel borgerlige (spids) men ganske skikkelige. Døtrene meget tarveligt opdragne i åndelig henseende. Du har måske set udgaver af Junckers familie i København, så ved du i hvad smag de er, men jeg må dog være uhyre taknemlig for dem og har vist og vil naturligvis vise dem al venlighed for deres gæstfrihed imod mig, men hvilken forskel på to fruer Juncker der dog kan være og på to Hr. dito ligeså. Frøken Schumann viser sig elskværdig mod mig under moderens fraværelse (jeg har været der en aften) hun og en broder bor her, en søster er med moderen, og en broder er gift her i byen, denne datter styrer huset, som de nu fører her, hun (datteren) ville først give mig undervisning men indså heldigvis selv, at hun ikke kunne, da den første time var tilende. Hvorledes det nu vil gå med denne Frk. v. Aasten vil vise sig, hun så aldeles Trumfmeyersk ud, da hun var her for at give mig besked.

Din lille søster.

Hvornår Hansine Niemann holdt op at tage undervisning hos Fru Schumann er uklart, men at hun efter hjemkomsten kastede sig over en anden kunstart ved man med sikkerhed, og at uddannelsen på dette område endte med fiasko, ved man også. Hun ville være skuespillerinde. Der er bevaret et brev fra hendes moder til Marie Holch i Helsingør, hvori Hansine Niemann fortsætter moderens beretning om hendes læsetimer. Brevet er udateret:

..... Hansines sager står nu temmelig godt. Hun har rigtignok haft en lille ærgrelse igen, hun kom hjem i onsdags fra frk. Dam, som havde rådet hende

Clara Schumann, f. Wieck (1819-1896), Berlin, hos hvem Hansine Niemann søgte at uddanne sig til pianistinde. Clara S. henviste hende til at tage undervisning hos en bekendt, inden hun efter 14 dage påny skulle prøve for Clara S., som havde engagementer ude i Europa. Hansine Niemann kunne ikke reklamere med: Elev af Clara Schumann, og hun rejste tilbage til København.

at vente et årstid med at læse hos hende såvel som søge P. da hun var bange at det ikke kunne nytte nu i denne tid, da der var så mange der skulle frem, og en hel del andet var, at Hansine mener, at hun er blevet bange, at det skal gå galt og så, at hun skal få skylden for det ved det hun nu har fået op på nakken, men Hansine var i dag hos P. og det gik meget godt, og da han spurgte, om de havde hjulpet hende, sagde hun, (her overtager Hansine brevet og skriver videre:) at det vist for fremtiden ikke kunne gå an, da hendes opfattelse ikke altid stemmede med hans; jeg viste ham så et sted og min opfattelse var rigtig, han smilede ironisk men mente, at jeg nu let kunne slippe hende da han læste 2 gange ugentlig, det går nu ikke så let, og til ydre ting kan jeg nok bruge hende men sandelig ikke til svære opgaver, hvor det som her i Elisabeth kommer så meget an på en skarp tanke og finhed i opfattelsen af karakteren. Dette ene lille træk ville have forandret hele karakteren. Hun søger nemlig en lang monolog »Dog har det været mit eget valg at øve retfærd ? - Den almægtige nødvendighed, der tvinger selv kongers vilje, bød mig denne dyd.« - Det ville hun opfatte som om hun så Guds almagt i, at hun havde været retfærdig og dydig, men det er jo noget hun er bleven tvungen til for at holde sig på tronen og i folkets yndest, det er ikke i hjertet, at hun vil, hun vil helst være tyrannen, som man ser af en

Hansine Niemann (1848-1918), der som 25 årig søgte uddannelse hos Clara Schumann og som 28 årig blev skuespillerinde på Det kgl. Teater men kun i en meget kort periode. Som 29 årig blev hun gift med H. C. Holch, der var hendes halvfætter.

foregående sætning. Så det er jo stift at misforstå noget, der ligger så klart, og det vil jo lette opgaven betydeligt, dersom hun havde sådan en følelse men rigtignok skabe den helt om. Så gik jeg til hende, da hun jo ville have jeg ganske »ligefrem« skulle sige at jeg ville trække mig tilbage foreløbig, så ville hun, frk. D. sige mig til, når de trængte til mig. Er det ikke glimrende, jeg var lidt ør den aften af hendes lange tale og svarede ikke et ord andet end: »ja, jeg må jo først tale med Poulsen«, men jeg sagde naturligvis ingenting til ham og det fortalte ...

Mere er ikke bevaret af dette brev.

Den 23. maj 1877 debuterede hun så som Fru Guldborg i Svend Dyrings Hus. I »Det kgl. Theaters Historie« af Robert Neiiendam fortælles om Hansine Niemanns debut:

Endelig debuterede frøken Hansine Henriette Wilhelmine Niemann (født 14. april 1848) som fru Guldborg. En høj figur og en vis bydende energi var hendes eneste kvalifikationer til denne rolle, thi spillet var så ufærdigt i dramatisk, plastisk og mimisk henseende, at instruktøren i tide burde have skånet hende for publikums latter og for en nedsablende kritik, som havde til følge, at hun efter anden opførelse bad sig fritaget for at optræde oftere. Et par år senere ægtede hun borgmester og folketingsmand H. C. Holch. ... Som helhed tålte genoptagelsen ikke at sammenlignes med tidligere

opførelser, og »Svend Dyrings Hus« forsvandt da også straks fra repertoireet for en længere årrække.«

Oplysningen om, at H. C. Holch var borgmester er på en måde forkert, idet han først blev borgmester, da han i 1890 blev by og herredsfoged i Nykøbing Falster, men på tidspunktet for Hansine Niemanns uheldige debut på Det kgl. Theater var han amtsrådsmedlem og medlem af Helsing-Valby sogneråd, hvis formand han var i perioden 1871–1875. Men i 1890 blev Hansine Holch borgmesterinde og som sådan opnåede hun omtale af Peter Freuchen i hans bog: »I al frimodighed, Erindringer I«:

Men om aftenen gengav min moder, som var en herlig skuespillerinde, hele scenen for os, dog med formaning til Tom og mig om i hvert fald at vælge vort publikum med større kræsenhed, når vi ikke kunne dy os og tale pænt.

Ja, de klager, de klager. Jeg husker, at fru borgmesterinde Holch også kom på klage. Vi havde en båd, som vi fik, da jeg var seks år. Siden fik vi sejl på den og vores forældre var mistænkt for at være interesserede i vores snarlige død, ellers ville de da ikke lade os udsætte os selv for drukning eller påsejling. En dag havde vi – rædsomme tanke – forledt to af borgmesterens uskyldige poder til at gå med ud i vores båd. Vi var roet syd på i sundet og kom selvfølgelig for sent hjem. Hos os medførte det bare, at der var blevet sat noget smørrebrød til side. Det åd vi, når vi kom hjem. Dertil hånede far os altid, fordi vi ikke kunne passe tiden. Ure havde vi ganske vist ikke, men at vi ikke kendte solen bedre, var ham en gåde. Nå, fru borgmesterinden var meget unådig, og min mor måtte høre fra hendes højvelbårne mund, at ingen ordentlige folk lod deres drenge sejle rundt i den alder. Man kan rigtignok mærke, at De er skipperdatter, lae borgmesterinden til. Ja, og det er jeg glad for, sae mor, men Deres børn skal ikke komme ud med mine mere, stol på det for, sae mor, men Deres børn skal ikke komme ud med mine mere stol på det !

Hvornår denne episode fandt sted, vides ikke, men da Peter Freuchen var født i 1886, og da han fik båden allerede da han var 6 år, må sejladsen være foretaget i 1890'erne, og borgmesterens to poder kan kun have været Jens Augustus Holch, der var født den 9. november 1884 og Christian Frederik Holch, der var født den 4. november 1886 begge i Hillerød. Hvordan H. C. Holch havde taget denne bådhistorie vides ikke, men på den tid var han jo stærkt optaget af sine politiske interesser.

4.

H. C. Holchs politiske liv.

H. C. Holch var første gang fremme på valgtribunen den 25. april 1876 og kæmpede da om en plads i Folketinget med venstremanden Ole Larsen af Rørbæk, som dog sejrede med 557 stemmer, men H. C. Holch nåede meget nær op på ham, nemlig med 542 stemmer.

Om dette valg skriver Lars Larsen i sine Livserindringer, udgivet af Anders Uhrskov i 1921, følgende historie:

..... *Hvad min ringhed angår, da var jeg i de politiske kampår også genstand for en del forfølgelse, men ganske vist, jeg begik adskillige dumheder. I Frederiksværkkredsen blev en voldsom valgkamp. Højre havde opstillet prokurator Holch i Helsinge og var sikre på sejren. Venstre stod rådvild. Der var ingen, der havde lyst til at vove sig imod Holch eller være dumpekandidat. Da fik man Ole Larsen fra Rørbæk til at stille sig. Ole Larsen var en retsindig, veltænkende og billigtænkende mand, men egentlig taler var han ikke og fyldte ikke ud på en valgtribune. Hverken han selv eller vi andre troede, at han blev valgt, men jeg påtog mig at være ordførende stiller for Ole Larsen, og det vidunderlige skete: Ole Larsen blev valgt. Dette vakte et helt raseri mod mig personlig; jeg var syndebugken, der var skyld i den store »Ulykke«, at Ole Larsen var blevet valgt. Det sagdes, at Holch tog sig nederlaget meget nært, men tænkte: »Mere lykke næste gang«. Han fik organiseret en vælgerforening, og her var han ubesindig nok til i en oprømt stemning at sige om en af de ledende mænd i foreningen: »Han er s'gu et stort fæ, men han er god nok til at fange de andre fæ med«. Dette var jeg uforsigtig nok til at benytte, og det skaffede mig en injuriproces på halsen, som jeg vandt eklatant, men først ved højesteret. Det kostede mig imidlertid ca. 1000 kr. Octavius Hansen fik 500 kr., og dette var hans almindelige salær for en vunden sag ved højesteret.*

Bagefter kan jeg nu erkende, at det ikke var rigtigt at benytte en uforsigtig ytring af Hr. Holch, som forøvrigt vistnok udtrykte hans hjertens mening. Men jeg blev slået til jorden for ikke at rejse mig mere.

I H. Wulff, Den danske Rigsdag 1883, gives der også et godt billede af H. C. Holch på den tid han indtrådte i dansk politik, og da denne bog er vanskelig

at erhverve, kan det forsvares at citere, hvad Wulff har skrevet, også for at samle her, hvad andre skrev om H. C. Holch:

Det har vistnok ikke ligget for Holchs tanke at kaste sig over politikken, snarere har omstændighederne drevet ham ind på den vej. I Frederiksværk-kredsen har der altid været stærke højresympatier, og da det galdt om at få en pålidelig højremand frem, fandt man en sådan i Holch, og opmærksomheden blev vist nærmest henvendt på ham, fordi han i vide kredse havde vidst at gøre sig personlig meget afholdt og agtet. Da kaldelsen lød til ham, veg han ikke tilbage men kastede sig med iver over det politiske studium og ind i kampen.

Da han var faldet for Ole Larsen, kastede han sig med dobbelt styrke over politikken, og i de politiske omgange, i hvilke han tog del, viste han snart, at han havde skaffet sig så god indsigt i de politiske spørgsmål, at han nu var mand for at tage en alvorlig dyst op. Under valgkampen, der gik forud for valget den 3. januar 1879, viste han sig alle vegne sin modstander langt overlegen og dette i forbindelse med en ypperlig organisation af Højrepartiet i kredsen skaffede ham sejren. Han opnåede 810 stemmer mod venstremanden møllejer Lars Pedersen af Strøllille, der fik 537 stemmer. Ved valget den 24. maj 1881 hævdede han pladsen med 743 stemmer mod 689.

Stemmetallene fra valgene herefter kendes ikke bortset fra valget den 28. januar 1887, hvor H. C. Holch fra Frederiksværk afsender følgende telegram:

Fru Holch

Hillerød.

Jeg valgt med ca. 1200. Waupell 900-

For mig glimrende valghandling.

Holch.

Og Wulff skriver videre:

I Folketinget sidder Holch ved den yderste bordrække med ryggen til tilhørerne, men ofte ser man ham spadserere frem og tilbage gerne i samtale med en eller anden højremand. Det fejler også sjældent, at der fra tilhørerne lyder spørgsmål om, hvem den nettede mand er med det behagelige og ret intelligente ansigt.

Holch taler sjældent men han har vist, at han kan tale og tale godt. Han synes at have let ved at tale, og han har et behageligt foredrag. Hans tale må i reglen karakteriseres som god, den er velordnet i smukke perioder, og udviklingen er behørig klar og logisk. Men den lider ofte af en uforholds-

mæssig bredde, der gør, at han trætter, og man sporer også vel meget et vist advokatmæssigt præg over foredraget. Sagføreren stikker igennem. Benægtes kan det heller ikke, at Holch for en del savner en vis politisk takt. Det kan hænde, at han, revet med af overbevisning og varme, kan komme til at sige ting, der vel aldrig i almindelig forstand er stødende, men som i politisk forstand kunne være mindre kloge og velbetænkte. Sligt kan naturligvis fortage sig i tidens løb, men hos Holch er dog mulig udsigterne fjernere end hos mange andre; thi Holch er næppe egentlig anlagt for politikken og har vistnok ikke så megen lyst til den gerning, at det kan antages, han bliver ved med at være rigsdagsmand længere end han anser det for nødvendigt for at holde kredsen i højrehænder. Heller ikke kan just rigsdagsgerningen med de lange samlinger egentlig egne sig til at forenes med en omfattende sagførerforretning ude i landet.

Men hvorom alting er, Holch er en af de mest pålidelige og trofaste højremænd, om hvis standpunkt man aldrig tvivler. Man ved hvor man har ham, og det er i disse tider en meget tiltalende egenskab. Dertil kommer, at han er en højst elskværdig personlighed, der aldrig undlader at vinde dem, med hvem han kommer i mer end flygtig berøring. Han er også personlig meget afholdt både af venner og modstandere. Alt i alt er Holch en flink rigsdagsmand, en af dem, man i krigstid er glad ved at have på sin side.

H. C. Holch beholdt valgkredsen for højre indtil 1892. Han kæmpede også bravt for den. Vælgermøderne blev ofte fulgt op af retsmøder, der skulle behandle de injurisesøgsmål man fandt anledning til at anlægge – ofte uden grund. I Gunnar Olsens bog, Kronborg Vestre Birk, 1961, fortælles der om nogle retssager, og en enkelt, hvori H. C. Holch nævnes, kan citeres – for helhedens skyld:

Den betydeligste af de politiske sager var afgjort sagen om valgbestikkelse ved valget i Frederiksværkkredsen 25. januar 1884, da højremanden, byskriver Holch vandt over venstremanden møllejeer Lars Pedersen, Annisse. Klagen var underskrevet af 9 mænd, nemlig Børge Larsen og Lars Nielsen af Valby, Christoffer Jørgensen, Koldsbæk, Ole Larsen, Ørby, Jens Nielsen og Rasmus Christensen, Ramløse, Søren Pedersen og Jørgen Pedersen, Højbjerg samt Lars Madsen, Ammendrup, alle gårdmænd. Klagen gik ud på, at Højre havde købt sig stemmer for penge. En husmand, J. P. Nielsen, Helsingø, havde i vidners nærværelse erklæret, at han havde fået tilbudt penge for at stemme på Holch, og man havde hørt mange lignende rygter.

Frederiksværk-Halsnæs birk fik pålæg om at undersøge sagen og i september 1884 begyndte sagen der. I første omgang måtte underskriverne af klagen afgive forklaring. Det var just ikke graverende forhold, de kunne komme frem med. Ud over, hvad lærer Petersen havde meddelt dem, kendte de enten slet ingenting eller kun visse forlydender og rygter om valgpres her og der.

Derefter henlagdes forhørene til Kronborg vestre birk, og en lang række af de mænd, der var blevet nævnt som modtagere eller givere af bestikelser, mødte op og afgav forklaring.

Således forklarede indsidder Chr. Hansen, Helsingø, at han havde boet til leje hos sognefoged Anders Jensen og var fast arbejder hos ham i høsten. Han havde altid stemt højre og altid af overbevisning, aldrig på grund af påvirkning, bestikkelse eller lignende fra andre højremænds side. Heller ikke før sidste valg havde han modtaget penge for at stemme højre. Det var imidlertid skik og brug her på egnen, at gårdmændene stillede heste og vogne til fri befordring for mindre velstillede meningsfæller, ligeledes at bonden på valgdagen gav fri fortæring til dem. Venstrebønderne havde ofte en madkurv med, men højrebønderne gav frokost på en beværtning. Ved dette valg havde Anders Jensen imidlertid ikke tid til at spise sammen med ham, men han havde givet ham 4 kr. som han skulle dele med J. P. Nielsen af Helsingø.

*Sognefogeden Anders Jensen, Helsingø, afviste med bestemthed og fuldkommen ren samvittighed, at han havde brugt bestikkelse eller nogen-
somhelst anden ulovlig fremgangsmåde for at skaffe Højre stemmer. Han havde kun fulgt egnens almindelige skik og brug med hensyn til at give befordring og fortæring.*

Det eneste tilfælde, der smagte af bestikkelse, viste sig at stamme fra to venstremænd, lærer F. J. Høimark, Høbjerg, og skomager Mads Jensen, Ammendrup, som havde tilbudt Anders Pedersen, Helsingø, 1 kr. og 8 halve bajere for at stemme venstre, men det viste sig rigtignok, at dette tilbud ifølge de pågældendes egen forklaring kun var fremsat i spøg.

Venstremændenes klage førte således til, at nogle af deres partifæller kom til at stå som dem, der havde været længst i retning af valgbestikkelse; klagen mod Højre var derimod så godt som afvist

Der er bevaret et brev fra Marie Holch (Mor Marie) vedrørende valgkampen, da H. C. Holch stillede sig første gang den 25. april 1876 og tabte til Ole Larsen af Rørbæk. Brevet er udateret:

Kære børn ! Giv tid ! giv tid !, man må dog virkelig sunde sig lidt, og komme efter, hvad man skal sige til det, for det var en umådelig overraskelse, Christian er dog glad han blev ved concepterne og kunne gå op på tribunen bagefter, og takke både dem der havde givet ham sin stemme, og dem, der ikke havde givet den, for den agtelse de havde vist ham under hele valgkampen. Larsen på Frederiksværk og Anders Christensen gik op på gæstgivergården og sad og græd. Cold rendte lige hjem. Damer, som var med dernede, gik og græd. Der var en sådan bevægelse, for selv venstremændene ventede ikke det udfald. Ja, hvad gjorde det ? Agitationen først og fremmest naturligvis, Lars Larsen har jo været den værste, han har gået fra hus til hus, og bildt dem meget ind, for endogså på tribunen, siger C., stod han og løj og bar sig så lumpent ad (Han var jo Fredensborgs forrige rigsdagsmand og han ville have stillet sig her, men så var C. jo kommet først) de har trakteret husmændene med punsch aftenen i forvejen, og så havde de mad og drikke med, og kørte dem ind og gav dem 3 sk. for tabt dagløn hver, Lars Larsen havde kun skaffet 7 gårdmænd fra Vejby sogn og dog blev der 73 vælgere, og Anders Christensen havde 60 gårdmænd men kun 69 vælgere, jeg sagde også til ham, at næste gang skulle han ikke tage sin kone med, men han skulle fylde vognen med husmænd, for Højre skal naturligvis ikke bestikke dem, men de skal i det mindste befordre dem ind, man kan ikke forlange, at den fattige skal have tab, for så kommer de ikke, og de skal huske på, at hvor gamle, nok affældige de er, så er det en stemme. Så blev alle fiskerne borte, og det er højremænd næsten allesammen, men det var godt vejr at fiske i, og de troede ikke der var fare. Nu da vi ser valget over hele landet, så er C. glad han ikke blev valgt, for der havde jo ikke været det mindste for ham at gøre for alle de venstremænd, men bliver her valgt igen, så stiller han sig, hvis han bliver opfordret, og han tror så snarere at blive valgt, for nu er der kommet liv i Højre ved nederlaget. Jeg tror det ikke, for honette, ordentlige mennesker kan ikke hamle op med Venstre i agitation, for de er alt for frække med deres løgne, men jeg holder også for, at Højre skal vedblive at stille en kandidat op, det er alt for galt, hvis der kun er venstrecandidater, så hører de jo aldrig nogen anden mening. Alle siger, at C. skal have gjort sine sager udmærket, så hvem ved, det kan måske gavne hans stilling eller: jeg er naturligvis glad han bliver hjemme, her har været mange forretninger i den sidste tid, og det var jo altid tvivlsomt med en fremmed, hvad han kunne udrette, nu da forbavelsen har sat sig, er C. slet ikke ked af det for sit personlige vedkommende, men hvad skal det alt føre

til? Gudske lov, at man ikke er konge, for han er jo i en ubehagelig situation. C. mener han skulle tage et venstreministerium, og så lade dem se, at de heller ikke kan gøre dem salige. Det er et skrækkeligt oprør, der er i folket. Det må være gruligt for Klein, og tænk Birkedal, der kun får et par hundrede stemmer i sin egen valgmenighed. De siger han vil forlade menigheden.

Vi har det ellers rigtig godt allesammen.

Eders Marie.

Mor Marie beskriver her den samme situation som Lars Larsen har fortalt i sine erindringer, og der synes ej heller at være uoverensstemmelser om bestikkelsesspørgsmålet, således som dette spørgsmål blev fremdraget i retten i Helsingør, ganske vist nogle år senere. Læserne i dag af disse ting får også det indtryk af H. C. Holch, at han var af en sprælsk natur, som ikke lod sig byde hvadsomhelst. Wulff sagde i sin bog om rigsdagsmændene, at H. C. Holch kunne komme til at sige ting, som vel aldrig i almindelig forstand er stødende, men som i politisk forstand kunne være mindre kloge og stødende. Og det er jo muligt, at hans optræden, fortrinsvis på politiske møder, kunne støde nogen på manchetterne, og i den forbindelse kan man nævne den injuriersag mod redaktøren af »Socialdemokraten«, som H. C. Holch anlagde og vandt eklatant. Der blev afsagt dom den 25. august 1884 af Den kongelige Lands-Overret samt Hof- og Stadsret i København i sag nr. 119/1884:

I sagen by- og birkeskriver Holch i Hillerød

ctr.

den ansvarhavende for bladet Socialdemokraten

Fr. A. Hertz

blev afsagt følgende

Dom:

I anledning af, at der i en i bladet »Socialdemokraten« nr. 150 for onsdag den 4. juli 1883 indrykket artikel, betitlet »Højres sidste Nederlag« der omhandler et den 1. juli 1883 i Hillerød stedfundet politisk møde, indeholdes følgende udtalelser:

Så træder byskriver Holch frem og på den for ham særegne uforkammede måde at træde op på, meddeler han først, at han er dirigent, og så, at dersom nogen vil forstyrre mødet, vil man hævde sin grundlovmæssige ret og fordre talefrihed. Den bureaukratiske storsnudethed fik her et eklatant udtryk,

Da H. C. Holch blev 50 år i 1887 lod han sig fotografere. På bagsiden af billedet ridsede han op, hvad han havde nået, siden han blev student i 1856. Han var nu foruden at være folketingsmand, by- og birkeskriver i Hillerød og medlem af Hillerød byråd, overligningskommisær og formand for Gribskovbanens bestyrelse.

som dog blev tilbørlig neddysset, og den højst ukloge og upraktiske dirigent stod aldeles fjollet og magtesløs på sin plads.

og længere nede:

Således endte Højres folkemøde med en sejr for oppositionen; det var straffen for den fejghed og dumhed, hvormed mødet var ledet og iværksat.

Citanten, by- og birkeskriver Holch i Hillerød, der formener, at de om ham, der ved den i bladet omhandlede lejlighed ifølge anmodning af mødets indbydere fungerede som dirigent, i artiklen benyttede, foran fremhævede udtalelser er af en for ham fornærmende beskaffenhed, under nærværende sag efter meddelt bevilling til fri proces påstået de påklagede udtryk mortificerede og indstævnte Fr. A. Hertz som ansvarlig for den ommeldte artikel anset med straf efter straffelovens kap. 21 samt tilpligtet at betale sagens omkostninger, deriblandt salær til den for ham beskikkede sagfører, højesteretsadvokat Hindenburg, hvilket denne ialtfald har påstået sig tilkendt hos det offentlige.

Indstævnte har derimod påstået sig frifunden for citantens tiltale og denne tilpligtet at erstatte ham søgsmålets omkostninger skadesløst, til støtte for hvilken påstand indstævnte har gjort gældende, dels, særlig hvad angår den påklagede ytring: *den fejghed og dumhed, hvormed mødet var ledet og iværksat*, at denne ikke sigter til citanten, men til den anonyme comité, der havde indbudt til mødet, men af hvilken comité det var indstævnte ubekendt, at citanten havde været medlem, dels at indstævnte overhovedet ikke kan erkende, at der i den ommeldte bladartikel indeholdes noget, der skulle kunne anses nedbrydende for citantens almindelige borgerlige agtelse eller virke nedsættende i den agtelse og tillid, citanten som embedsmand måtte nyde i befolkningen, idet de påklagede ytringer, der skulle være indstævnte dikterede af harme over den hensynsløse måde ligeoverfor anderledestænkende, på hvilken mødet efter indstævntes mening var blevet ledet, udelukkende er rettede mod citanten som dirigent ved det pågældende møde eller som indstævnte udtrykker sig, *som personificationen af den politiske farve, hvoraf mødet var præget.*

Da imidlertid den omstændighed, at de påklagede udtalelser af hvilke også det tidligere omtalte udtryk *den fejghed og dumhed, hvormed mødet var blevet ledet*, uagtet indstævntes benægtelse må anses for rettet mod citanten, som netop i egenskab af dirigent *ledede* det ommeldte møde, ifølge indstævntes anbringende ikkun skal have haft til hensigt at udtrykke en kritik af citantens politiske optræden, ikke kan tjene til undskyldning for de af indstævnte benyttede, for citanten fornærmelige udtalelser og indstævnte

Da H. C. Holch blev byskriver i Hillerød i 1881 flyttede han ind på ejendommen Karlsberg.

løvrigt intet har anført, der kunne berettige ham til at fremføre disse, vil denne ikke kunne undgå at anses med ansvar overfor straffelovens § 217.

I henhold til denne bestemmelse vil indstævnte være at anse med en statskassen tilfaldende bøde, der findes passende at kunne ansættes til 200 kr. eller subsidiært en straf af simpelt fængsel i 30 dage, ligesom de pågældende udtalelser efter den derom nedlagte påstand vil være at mortificere. Så vil indstævnte også have at udrede sagens omkostninger, derunder salær til citantens befalede sagfører, hvis sagførelse har været forsvarlig 40 kr. samt til det offentlige de statsgebyrer, som skulle have været erlagte og godtgørelse for det stemplede papir, som skulle have været forbrugt, såfremt sagen ikke for citantens vedkommende havde været beneficeret.

Stempelovertrædelse foreligger ikke under sagen.

Thi kendes for ret:

De ovennævnte i nr. 150 af bladet »Socialdemokraten« for den 4. juli f. å. indeholdte, for citanten by- og birkeskriver Holch i Hillerød fornærmelige udtalelser bør døde og magtesløse at være og bør indstævnte, den ansvarshavende for bladet »Socialdemokraten« Fr. A. Hertz til statskassen bøde 200

kr. eller, såfremt bøden ikke fuldt betales, hensættes i simpelt fængsel i 30 dage samt til det offentlige betale de retsgebyrer og det stempelpapir, som skulle have været udredet og forbrugt, såfremt sagen ikke for citantens vedkommende havde været beneficeret, samt i salær til højesteretsadvokat Hindenburg 40 kr.

At efterkomme inden 15 dage efter denne doms lovlige forkyndelse under adfærd efter loven.

Selvom H. C. Holch vandt denne sag med piber og trommer efterlod den dog et indtryk af en personlighed, der i sin stræben efter at nå frem ikke kunne undgå at støde nogen, måske navnlig dem, der hørte til hans modpart. Der var nemlig kun gået godt tre måneder efter at H. C. Holch havde gjort sig bemærket på tinge i en anden sag, der havde hans varmeste interesse, nemlig forsvarssagen.

5.

»Hvad skal det nytte ?«

Da H. C. Holch i 1905 trak sig tilbage fra sit embede som borgmester, by og herredsfoged i Nykøbing Falster, hvor han havde virket i 15 år, skrev Lolland-Falsters Stiftstidende den 31. juli 1905 bl. a. følgende:

Men personlig trådte Holch, som sagt, ikke frem i storpolitikernes række. Ved enkelte lejligheder kunne han dog træde op og tage ordet for mere omfattende emner. Hans sociale interesse er nemlig forenet med en varm fædrelandskærlighed, der ikke mindst bunder i frihedsfølelse og forståelse af, at der er pligt til selvhævdelse. For ham, der har kæmpet i så lange tider med en hård fjende, har ordet, »hvad kan det nytte ?« ikke stået i høj kurs. Da Hørup i begyndelsen af firserne holdt sin berygtede tale over dette ord i Folketinget, var det ikke mindst Holch, der i en djærv og varm tale karakteriserede Hørups ord efter fortjeneste...

Denne tale var altså endnu i folks erindring 22 år efter at den blev holdt. Viggo Laurits Bentheim Hørup var født den 22. maj 1841. Faderen,

Frederik Bendtsen Hørup var på det tidspunkt lærer i Torpmagle ved Frederiksværk, og faderen og H. C. Holchs fader var begge samtidig studerende på Jonstrup seminarium, ligesom deres fædre igen var samtidige elever på dette seminarium. Man kendte altså hinanden, da Hørup og H. C. Holch mødtes i Folketinget. Viggo Hørup blev student i 1861 og juridisk kandidat i 1867, eller fem år efter H. C. Holch. Hørup kom i Folketinget i 1876 og H. C. Holch som tidligere nævnt i 1879.

Det vil føre for vidt her at gengive hele den tale, Hørup holdt om emnet Forsvarssagen. Hans tale var ligeså bred som H. C. Holchs, men det afsnit, hvori han stiller det efter nogles mening famøse spørgsmål, som i visse politiske kredse erindres nu over 100 år efter, bør citeres efter Folketings-tidende for 29. marts 1883, spalte 3276 under 2. behandling af lovforslag om forsvarsvæsenets fremme:

Hørup. Den udvikling, der er foregået her i dette ting, og som jeg tror, at den højtærede conseilspræsident sagde, han også havde blik for, strækker sig ganske vist langt udenfor dette tings grænser, den breder sig til hele folket. Dersom der i tidligere tid var nogen tendens i folket til at behandle denne sag rent overfladisk, på fantasiens vej, med overspændt æstetisk følelseshensyn, så tror jeg, at det er forbi.. Jeg tror, at dette spørgsmål: hvad skal det nytte ?, dette spørgsmål, der er en hæder for vort folks forstandighed, breder sig mere og mere ud gennem alle lag i befolkningen, og jeg nærer den tro, at den tid ikke er fjern, da ingen ærlig mand eller kvinde her i landet vil tro, at det er forsvarligt, eller vil kunne undgå at se, at det er letsindigt og samvittighedsløst at tage en sag som denne uden dertil at knytte det spørgsmål: Hvad skal det nytte ?, en sag som denne, der for tusinder af fattige familier betyder et bidrag – ikke alene i penge, men i personlig kraft – der føles stort og byrdefuldt, kun alt for stort og byrdefuldt. Med disse ord skal jeg atter stemme imod Københavns befæstning. Jeg har med disse få bemærkninger ønsket at skaffe plads for det indtryk, at dersom der her i Tinget er venner af militarismen, folk, for hvem militarismen er en livssag, så er der også her i Tinget fjender af militarismen, folk, for hvem modstanden mod militarismen er en livssag.

I Brickas Dansk Biografisk Leksikon nævnes dette kendte spørgsmål ikke, men i forbindelse med en omtale af hans tale på et folkemøde i Exercerhuset den 30. december 1878, hvori Hørup gav sin påstand om Folketingets ubetingede overvægt i det offentlige liv udtryk i de bekendte ord, at

Folketinget er den højeste myndighed, der har ingen over sig og ingen ved siden af sig, tilføjer forfatteren af artiklen, Emil Elberling, at Hørup ved denne udæskende form utvivlsomt har skadet Venstres sag og givet modstanderne et godt våben i hænde, ligesom senere hans hånlige udfald mod forsvarssagen («den døde torsk») og dens talsmænd («omvandrende lirekasser») sikkerlig netop har fremmet denne sag og hidset dens tilhængere til handling.

Og blandt tilhængerne var altså H. C. Holch, og dagen efter Hørups tale mod militarismen og forsvaret af København tog han ordet.

H. C. Holch: Det tør vel anses for at være rigtigt at lade de beskikkede ordførere eller dem, for hvem det ligger nærmest at føre ordet i den foreliggende sag, tale, og de øvrige tie. Det er en regel, jeg stadig følger. Når jeg alligevel har begæret ordet, er det ganske vist i anledning af det foredrag, der blev holdt af det ærede medlem for Københavns amts 4de valgkreds (Hørup); det er ikke mærkeligt, at dette foredrag giver anledning til så mange udtalelser, thi enhver vil vide, at det såvel her som udenfor salen egner sig til at gøre et meget betydeligt indtryk. Jeg har særlig anledning til at henvende nogle bemærkninger til det ærede medlem, fordi jeg netop repræsenterer den kreds, hvor hans vugge stod, og han selv er hjemmehørende, en kreds, hvor der meget ofte er faldet varme udtalelser angående forsvarssagen. Jeg mindes, at jeg selv har stået på valgtribunen og ladet falde udtalelser, som det ærede medlem ganske vist vil krakterisere som idetmindste henhøre under det naive... Jeg mindes således, at der engang på en valgdag faldt mig i hænde et blad, hvori erindringen opfriskedes om, hvorledes det var gået til ved belejringen af fæstningen Leyden. Jeg erindrer, at dengang denne fæstning blev opfordret til at overgive sig, blev der svaret, at først når man havde fortæret hunde og katte og ikke længere kunne stille hungeren på den måde, så skred man til at spise den venstre arm; det er ganske vist, at sådanne udtalelser lader sig let latterliggøre af dem, der ikke har syn for, hvilken ånd, der ligger bagved; men når vi alle ved, at forsvaret af fæstningen Leyden står som et af de berømmeligste forsvarsforetagende i krigshistorien, når vi ved, at ved den storartede udholdenhed efter utrolige lidelser lykkedes at fordrive spanierne fra fæstningen, således at byen var reddet, så er man berettiget til at sige, således som jeg sagde på valgtribunen, at kan man end ikke tage alle lignende store ord alvorligt, så er man dog berettiget til at sige, når man ser, at forsvaret er ført i den ånd, som ligger til grund for en slig ytring, at således bør et forsvar føres. Det er ganske vist, at der gennem det foredrag, som det ærede medlem holdt igår gik en helt anden

ånd, en diametralt modsat ånd, som jeg tror, at et æret medlem, der talte igår, skildrede korrekt, når han sagde, at den gjorde et meget pinligt indtryk. Vi ved jo alle, at det ærede medlem fra Køge – jeg beklager, at det ærede medlem ikke er til stede ... (Stemmer: Jo, han er tilstede!), så meget desto bedre – har en overordentlig evne til at tale. Han udslynger sine hvasse pile her i salen, og de rammer skarpt og spidst hans fjender og modstandere, både når det er fortjent og når det er ufortjent, og man må jo også indrømme, at menneskenaturen ikke er bedre, end at man kan glæde sig over denne veltalenhed, navnlig da, når man ikke selv bliver ramt; men således var det ikke igår under det ærede medlems foredrag. Jeg kan godt forstå og tænke mig grunden til denne bevægelse, hvori det ærede medlem var: thi for at hans foredrag skulle finde anklang, tror jeg, han måtte fuldstændig omvende det danske folk. Jeg tror, at det ærede medlem mener, at han ved sit foredrag skulle kunne forbedre det danske folk. Min opfattelse er den, at hvis den ånd, som det ærede medlem ved sit foredrag søgte at indprente i folket, trænger dybt ind, vil den opnå at fordærve det. Det er en fuldstændig forandring i begreberne om fædrelandskærlighed, som ligger til grund for det ærede medlems foredrag, der er ikke spor deri af den ånd, i hvilken vore soldater forsvarede landet i 1848, der er ikke spor af den ånd, i hvilken man i 1864 forsvarede Dybbøl skanser med uvisnelig hæder, uden at spørge om, hvad nytte det kunne bringe. Skulle det være opgaven for enhver ærlig mand og kvinde, når talen er om landets forsvar, at spørge, hvad nytter det, havde vi aldrig set den selvopofrelse, som man så på Dybbøl skanser, og alle de skarer her i landet, der er forsynede med krigsmedaljen, og som årlig samler sig og glæder sig ved minderne fra den tid, må fuldstændig forandre deres begreber om fædrelandskærlighed, når det var det eneste, man kunne fordre af enhver ærlig mand og kvinde ved en sådan lejlighed, at de skulle spørge: hvad nytter det til? Når dette spørgsmål rettes på den indtrængende måde, som det ærede medlem gjorde det, til soldaterne, tror jeg, at det er i høj grad synd mod dem, thi soldaten må have tro og tillid til sine førere, og han må have tro og tillid til de midler, og våben, der er givet ham i hænde, thi ellers er det en barbarisk fordring til ham, at han villig og pligtfølede skal gå i døden for at ofre sig for fædrelandet. Jeg siger, at det er uforsvarligt at bringe slig mistillid ind hos soldaten. Men for at han kan have denne tillid til sit værn og de våben, hvormed han skal kæmpe, må han have set fædrelandet frembyde et andet billede på enighed, end denne forsamling frembyder, når talen er om landets forsvar, og i denne forbindelse retter jeg altså mine ord

både til højre og til venstre. Når spørgsmålet rettes til os, som sidder i denne forsamling med et særligt ansvar, ja, så er man naturligtvis berettiget og forpligtet til at spørge: hvad nytter det til ? men ikke i den ånd, hvori det ærede medlem talte, thi det er at indføre på dette gebet en skepticisme, som er uanvendelig her. Det kan ikke hjælpe i den forstand at tale om, hvad det nytter, når man derved forstår den ubetingede garanti. Svaret er jo let at give. Når vi ved de foranstaltninger, der her er tale om, er i stand til at føre et kraftigere forsvar, end vi kunne gøre uden disse foranstaltninger, så er dette for mig et fuldstændig tilstrækkeligt svar på spørgsmålet: hvad nytter det ? Det forekommer mig, at det i denne henseende går med et folk og et land som med det enkelte individ, ... som opgiver at forsøge et forsvar, fordi der var mulighed for, at han dog kunne blive overvunden, og det forekommer mig, at det folk, som stiller sig på samme standpunkt, ikke fortjener at karakteriseres synderligt bedre. Jeg tror, at det er et dårligt folk, der vil forlange en ubetinget garanti for, at forsvaret skal lykkes, og som ikke vil være tilfreds med at forsvare sig efter bedste evne med, hvad man formår at forsyne sig med af våben, og som, når denne garanti mangler, vil undlade at forsvare sig. Jeg skønner ikke andet end, at det ærede medlem burde have den forpligtelse enten at gå med til at skabe et yderligere værn af den foreslåede eller anden art eller drage omsorg for en fuldstændig afvæbning, men i alle tilfælde medvirke til, at der bliver skabt tillid til den hær, vi har, når vi ikke kan få noget mere.

H. C. Holch går videre i sit foredrag og kommer herefter ind på militarismen og siger:

Det ærede medlem fra Køge rettede særlig sine angreb på militarismen, som han udtrykte sig, og erklærede, at modstand mod militarismen her i landet ville være en livssag for ham. Det kunne jo vistnok være fuldstændig berettiget, hvis der var nogetsomhelst her til lands, der fortjente at føre navnet militarisme. Jeg skønner det ikke, og jeg ved ikke, om andre har gjort den erfaring, at de militære i vort samfund spiller en så generende og fremragende rolle, at der med nogensomhelst ret kan tales om militarismen. Jeg tror ikke, at der på nogen måde i de militæres stilling i det sociale liv er den fjerneste grund til på en hånende måde at omtale deres virksomhed for forsvarssagen. Jeg mener – jeg skal ikke atter bruge det udtryk – at det vidner om betydelig mangel på hensyn, når man skildrer de militæres interesse for forsvarssagen som en afløbskanal, som en uskyldig sysselsættelse og et diskussionsemne. Vi må dog indrømme, at den militære stand hertillands

udgør en så stor del af landets borgere, og den kan i farens stund komme til at spille en så stor og så afgørende rolle overfor vort land, at jeg føler mig overbevist om, at her ikke findes militarisme, når det ærede medlem har turdet byde de militære medlemmer, hvad han har budt dem, og hans udtalelser nu i dag besvares af det ærede medlem for Randers amts 2den valgkreds (R. P. Jensen).

Efter at have sagt, at det ikke er den økonomiske side af forsvarssagen H.C. Holch skal blande sig i, fortsætter han:

Der kan for mig kun være anledning til at udtale mig om, hvorledes jeg vil besvare det spørgsmål: hvad nytter disse fæstningsanlæg? altså til at give resultatet for mit vedkommende, og så vil jeg da sige, at det forekommer mig, at alle er enige om at betragte Sjælland som landets naturlige fæstning. (Th. Nielsen: Nej !). Ja, det er dog fremkommet i venstre flertallets egen betænkning tidligere, og jeg tror ikke, at der er nogen, der vil fragå, at det er landets naturlige fæstning; jeg tror også, at landets naturlige fæstning er den, som særlig vil være udsat for angreb. Men er den naturlige fæstning da utilstrækkelig til at afslå angrebet, skønner jeg ikke andet end at der må være grund til ved kunst at forstærke denne fæstning. Nu erkender jo alle, at der ikke kan siges at være sikkerhed for, at et angreb kan afslås i første linie, ja, der kan endogså være stor fare for, at man ikke kan afværge en landgang, men følgelig kan jeg ikke indse, hvorledes det er muligt at komme til andet resultat, end at så må vi skabe yderligere en tredje linie, og hvis det er muligt en fjerde og femte linie, hvis vi virkelig alligevel vil føre et så kraftigt forsvar for landets eksistens som muligt. At denne fæstning må ligge ved København, forekommer mig at følge ganske simpåelt deraf, at alle erkender, at København er for den naturlige fæstning det mest sårlige punkt. Hvad det nytter til, har jeg sagt ofte nok. Det nytter til at føre et kraftigt forsvar for landet, og kan det ikke nytte til andet, kan det nytte til at give os større udsigt til at falde med ære. (Latter). Ja, jeg kender Deres hånlatter; jeg vidste at den ville komme, men den skal ikke kunne afskaffe denne attribut til fædrelandskærligheden, som har været fra første tid af; det kan den dog ikke! Der er ikke en mand, som har elsket sit fædreland, så langt historien rækker, som ikke har ment, at hvis det skulle falde, skulle det falde med ære, og det ærede medlem, som lo hånligt, mener vist det samme. Nu ved jeg, at begrebet om ære kan være forskelligt. Det ærede medlem fra Køge siger, at det er Folketingets ære at have slået disse fæstninger ud af regeringens hånd. Jeg har ikke den samme opfattelse. Jeg vil snarere vende det om, men der er ikke

andet dertil at sige end, at vi må lade eftertiden dømme. Det kommer ikke an på at udtale noget bestemt derom allerede nu. Men ialtfald, det ved jeg, at den ånd, hvori det ærede medlem fra Køge efter hans foredrag at dømme vil have, at landets forsvar skal føres, kan ikke føre til sejr og kan ikke føre til, at vi falder med ære. (Dønnergaard: Lad os få beviser for det !). Der behøves ikke andet bevis derfor, end at det er en skepticisms og modløshedens ånd, som aldrig kan føre til et naturligt kraftigt forsvar hverken for personer, land eller folk. Andet bevis behøves ikke for den sætning.

Efter nogle yderligere politiske bemærkninger om en stillet dagsorden og nogle afstemningspunkter benytter H. C. Holch sig af lejligheden til at drøfte spørgsmålet om parlamentarismen:

Da jeg så sjældent tager ordet og måske næppe når det mere i denne session, må det måske være mig tilladt at sige et par ord til det ærede medlem for Odense amts 4de valgkreds (Monrad). Når jeg drister mig til idag anden gang, og en gang tidligere har gjort det, at adressere mine bemærkninger til det højtærede medlem, har det sin ganske oprigtige grund i, at jeg med stor forventning har imødeset det ærede medlems nærværelse her i Tinget. Det ærede medlem, hver gang han taler om en sag, foruden at behandle det foreliggende emne tillige behandler spørgsmålet om parlamentarismen, ytrede igår, at parlamentarismen havde vist sig så overordentlig vanskelig at fødes her i landet. Det er ganske sikkert. Men så angav det højtærede medlem som grund dertil, at ulykken var, at der ikke var to partier, som deles efter ideer, men to samfundslag, som ville have magten. Ja, det er netop at slå hovedet på sømmet: Det er netop det aldeles afgørende i denne sag. Det er netop det, der for os andre, jeg kan ialfald sige: for mig, som overhovedet er kommet til at sidde i denne sal på det spørgsmål, at det afgørende, at en parlamentarisme, som skal støtte sig til forskellige samfundslag, som kæmper om magten, har efter min mening aldeles ingen berettigelse og er en ulykke for dette land og jeg tror for ethvert land. Der er intet samfundslag, der har adkomst til den ene eller anden tid at have magten (Stemmer: Heller ikke Landstinget !) ... Landstinget er ikke noget samfundslag - det er et udtryk jeg har brugt - det må jeg gøre opmærksom på: Landstinget er ikke noget samfundslag.. (Stemmer: Jo !). Nej, det er en politisk institution. De fremragende mænd fra alle samfundslag har adgang til under vor forfatning at komme til magten, men ikke fordi de støtter sig til et bestemt samfundslags tal, thi det kan ikke føre til andet, end at, så snart

denne sætning er anerkendt, det næste samfundslag kommer og gør samme fordring, og tilsidst kommer det talrigeste samfundslag, og det sætter også denne fordring igennem, og så bliver samfundet behersket af det nederste, det laveste samfundslag. Det kan aldrig være godt for et samfund! – Når så det højtærede medlem tillige igår i sit foredrag brugte denne ytring – såvidt jeg hørte, og jeg antager ikke, at jeg tager fejl, at det ikke vedkom regeringen, hvad flertallet mener, eller hvilke planer, flertallet havde, set altså i forhold til spørgsmålet om flertallets adkomst til at erholde magten – jeg antager, at det var omtrent således, at flertallet ikke havde nogensomhelst anledning eller forpligtelse til at komme frem med sine planer (Monrad: Det er meget rigtigt!) – så er jeg ikke istand til at se rigtigheden af denne sætning. Det højtærede medlem har jo givet os dette slående ord, eller et ord, som har slået meget an, om den stille magt; men så tror jeg, hvis det højtærede medlem forøvrigt kan hente nogen oplysning fra mig at turde gøre opmærksom på, at den stille magt ikke er stærk nok og ikke vil blive stærk nok til at overvinde de anskuelser, som nu hesker i en stor del af samfundet, som vil have tro til, at flertallet kan og vil udrette noget, der er større og mere til landets gavn end den nu bestående regering. Fra det øjeblik, at flertallet lægger sine planer således frem, at det bliver åbenlyst for den del af samfundet, som ikke står på flertallets standpunkt, at det kun er dette parti, som både evner og vil udføre noget i denne sag, ikke alt, men noget, til gavn for landet, så tror jeg, at den stille magt vil blive så stærk, som den behøver at være for at få den indflydelse, det ærede medlem har tillagt den. Med hensyn til dette punkt skal jeg forøvrigt ganske slutte mig til det ærede medlem fra Helsingør (Thomsen), som nylig talte, og jeg finder det, hvor liden betydning jeg end har, dog nødvendigt eller rigtigt at udtale, at jeg ganske deler hans opfattelse angående stillingen til regeringen; thi den nuværende regering, som man har fulgt med så megen sympati, ville jeg dog ikke vedblive at støtte, hvis vi stod overfor en sådan situation, som det ærede medlem fra Helsingør omtalte.

Spørgsmålet om parlamentarismen rejstes af Venstre allerede i 1870, medens Højre var imod, H. C. Holchs synspunkter synes her på en måde at falde sammen med Venstres, men det er for ham vigtigt, at det ikke er samfundslagene, som skal danne grundlag for parlamentarismen men derimod de forskellige politiske partier. Spørgsmålet var genstand for mange drøftelser, og først i 1901 blev princippet gennemført.

I sin tale mod Hørups ord, hvad skal det nytte, giver H. C. Holch udtryk for sin stærke fædrelandskærlighed og forsvarsvilje, som han formentlig allerede tidligt har været besat af. Der er bevaret et lille vers, som H. C. Holch nok på et tidligt tidspunkt af ægteskabet med Mor Marie har skrevet til hende. Han nævner 7 sønner, men med Mor Marie, som døde i januar 1878, fik han kun 4 sønner, men det kan i parentes bemærkes, at med Mor Hansine, som han giftede sig med i 1879, fik han yderligere 4 sønner. Den syvende søn blev efter datidens skik navngivet med kongenavne, nemlig Christian Frederik Holch, født 4. november 1886. Den ottende søn, Carl Georg Holch, født 8. september 1890, blev opkaldt efter H. C. Holchs svoger koffardikaptajn Georg Niemann.

Digtet til Mor Marie, som var ledsaget af et billede af H. W. Bissens Landsoldaten, der den 6. juli 1858 blev opstillet og afsløret i Fredericia, lyder således:

Til Marie.

*Seirende her Du skuer den tappre Landsoldat
Hver af Drengene syv lad blive saadan en Krabat
Med Stolthed, Kraft og Mod i Bryst
Uovervunden i Verdens Kamp og Dyst.*

Chr.

6.

Hundested Havn.

H. C. Holch kom ind i Folketinget ved valget i 1879, og det varede selvfølgelig ikke længe inden befolkningen rettede henvendelse til ham for at opnå hans interesse for deres ønsker, og således var det også med spørgsmålet om anlæggelse af en fiskerihavn ved Hundested. Det er jo klart, at kunne H. C. Holch bevirke, at der kom en havn netop der, kunne han i lang fremtid regne med Halsnæs-fiskernes politiske støtte, og en sådan støtte må enhver politiker selvfølgelig være glad for og angle efter. Blandt H. C. Holchs politiske breve findes bl.a. følgende:

Frederiksværk 22/2 1879.

Kære Hr. prokurator Holch !

Må jeg, idet jeg bringer Dem min venligste tak for sidst, i største hast (thi jeg har fuldt op at gøre) tillade mig at minde Frederiksværkkredsens rigsdagsmand om, at vi ved Spodsbjerg har fuldkomment åbent vande, medens der ellers overalt er istransport, samt bede ham på rette sted (udvalget gennem Scharling ?) at gøre opmærksom på det idiotiske i, at man taler og forhandler om alle mulige veje til at nå til fastlandet på og ikke benytter den eneste af naturen anviste. Må jeg m. h. t. detaillén tillade mig at henvise til mine artikler i Dagbladet nr. 269/ 1872 i slutningen af 72 eller i begyndelsen af 73 og marts (efter 11.) 75. Såvidt jeg kender Tingets forretningsorden og hævdede vedtægter skal nok spørgsmålet om en eventuel jernbane alt rejses i udvalget, før sagen kommer til 2den behandling. Kan De ikke benytte Scharlings (Bønløkkes) bona officia, og muligvis tale med Krabbe om sagen; Peder Pedersen har lovet at støtte den i Landstinget, Dinesen i Folketinget.

Selvfølgerlig håber fædrelandet alt af Dem. – Lev vel og vær venlig hilset fra

Deres hengivne
Dan Cold.

Dan Cold var praktiserende læge, senere distriktslæge i Frederiksværk. H. C. Holch var ny i tjenesten som folketingsmand, og de anstrengelser han gjorde sig dels på opfordring af Dan Cold dels af efterfølgende brev fra fyrmester Lehm gav intet positivt resultat, idet indenrigsministeriet den 4. juni 1879 meddelte følgende:

I anledning af et direkte hertil indkommet andragende, hvori bestyrelsen for havneanlægget ved Hundested fiskerleje har anholdt om en understøttelse af Statskassen til bestridelse af udgifterne ved opmudring- og vedligeholdelsesarbejder ved bemeldte anlæg, skulle man tjenstligt anmode Hr. Amtmanden om at tilkendegive andragerne, at det ansøgte ikke har kunnet bevilges.

I D. Lehm

Spotsbjerg Fyr

pr. Frederiksværk, den 10 april 1879.

Kære Hr. Birkedommer.

Vedlagte andragende fra fiskerne i Hundested bedes De behageligst at anbefale, det er en absolut nødvendighed at få havnen opmudret, for at bådene kan komme ud og ind i havnen og få liggeplads, og da havnekassens midler ikke er tilstrækkelig, har prokurator Holch og Hr. Lars Dinesen lovet at tage dem af sagen; jeg vil derfor bede Dem at sende ansøgningen til prokurator Holch, der i disse dage er i Helsingø.

Med højagtelse

Deres hengivne

Lehm.

Brevet har følgende påskrift:

Til Hr. Prokurator Holch.

Tak for godt selskab sidst; glædelig påske; jeg sender ovennævnte deres andragende og ved ikke andet at påtegne end det jeg har skrevet.

C. J. Hvalsø Møller.

Havnen, der hidtil havde været et fiskerleje, ombyggedes først i 1893 og senere i 1900, men i mellemtiden havde politikerne tid til at behandle sagen.

Den kendte gårdejer Hans Jørgensen, Hald, skriver således i 1884 til H. C. Holch:

Højstærede Hr. Byskriver Holch !

Der er overdraget mig det hverv at udtrykke for Dem fiskernes forbindtligste tak for den interesse og velvilje for Hundested havn, som De ved finanslovens anden behandling har lagt for dagen, og jeg benytter gerne denne lejlighed til også at bringe Dem min personlige hilsen og tak for den klare og overbevisende måde, hvormed De har stillet sagen frem. Jeg håber, at følgen heraf vil blive den, at finansudvalgets »fornyede overvejelse« vil give til resultat, at også flertallet vil tilråde bevillingen, og jeg ser heller ikke rettere end at det modsatte ville være i den grad hensynsløst imod denne egns befolkning og i særdeleshed imod Hundesteds fiskere, at jeg vanskeligt kan tro, at Folketingets flertal vil lade os vederfares en sådan behandling.

Ny oplysning sagen vedrørende har jeg ingen af at meddele; imidlertid agter jeg mig til København på torsdag navnlig for at tale med hr. ingeniør

Glud, og idet jeg håber, også ved denne lejlighed at kunne træffe Dem, tegner jeg

*Med særdeles agtelse
Hans Jørgensen.*

Der skulle jo snart være valg, og så er det som nævnt godt at have gode venner i ryggen, hvis man som H. C. Holch ønskede genvalg. Vennerne skulle ikke blot være gode, men de skulle også være politisk troværdige, og det var selvfølgelig Hans Jørgensen, Hald. Det viser ialfald dette brev:

*Vilh. Larsen
Landinspektør.*

Frederiksværk d.21. febr. 1884.

Kære Holch.

På lørdag vil jeg være disponibel, birkedommeren skal om formiddagen til Helsingø, men har lovet at være hjemme kl. 2 á 3.

Iaftes foretoges en dissection af Hans Jørgensen i Hald med hensyn til hans politiske meninger; han afgav for birkedommeren og mig den erklæring, at han ved det kommende valg ville støtte Dem, han troede stemningen for Dem i Torup var bedre nu end nogensinde tidligere, og han erklærede, at efter hans broders sigende, gårdmand Peter Jørgensen, Ramløse, der er venstremand, skal der i Ramløse-Annisse være stærk forbitrelse mod Lars Petersen, Annisse Mølle på grund af hans ledelse af sognerådet. Hans Jørgensen mente, udsigterne for Deres valg var bedre denne gang end nogensinde før, og han bliver naturligvis som alle, der slår over, ivrigere end nogen af os andre. – Her på værket, i sognene her omkring tror jeg stemningen er den samme som tidligere. Efter at have talt med forskellige kan jeg kun sige, at man må fastholde Deres kandidatur, da chancen for opnåelse af valg ikke synes at stille sig i nogensomhelst henseende heldigere for andre.

Med hilsen til fru en og de små Holcher er jeg

*Deres heng.
Vilh. Larsen.*

Som det vil erindres af det foregående havde H. C. Holch en faster Marie Louise Holch, der i 1851 blev gift med læreren i Ågerup Eskild Besoni Eskildsen, der på det tidspunkt var 31 år gammel. Marie Justesen skriver i sit brev fra 1955 følgende om lærer Eskildsen:

Har jeg fortalt dig det lille træk om Onkel Eskildsen i Ågerup, at han efter min broder Eriks sigende aldrig kunne se ham, Erik, uden at sige: »Din moder var en dejlig kvinde!« Selvfandt jeg som 16-årig den gamle mand lidt grinagtig gammeldags. Jeg husker ham fra et besøg i Ågerup i 1894, hvor han, som skik er, beklagede sig over ungdommen. »De lærer jo ingenting nu til dags, de kan jo ikke deres katekismus,« sagde han.

Da jeg engang overfor Erik omtalte den gamle mand lidt ironisk, sagde han: »Han var min faderlige ven !

Men foruden at være den faderlige ven overfor H. C. Holchs søn Erik Nellemann Holch (1874-1947) interesserede lærer Eskildsen sig også for politik og måske ikke mindst, fordi Frederiksværkkredsens folketingsmand netop var hans kones nevø. Og når denne folketingsmand spørger ham om stemningen i og omkring Frederiksværk, er Eskildsen ikke sen til at svare:

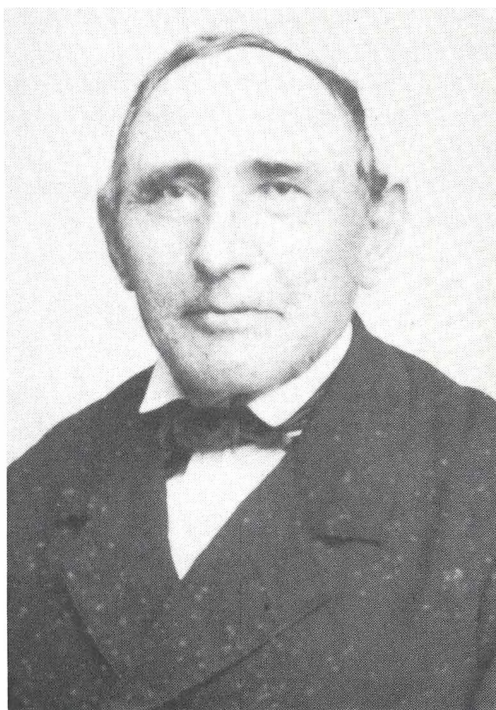
Aagerup, d. 22/2 1884.

Kære Holch.

I anledning af Deres brev af 18. d. M. skal jeg meddele: I søndags fortalte forpagter Johansen (han er forpagter på Ramløse præstegård) mig, at stemningen i Frederiksværk og på godset var mere ivrig end nogensinde før for at få Dem til Rigsdagsmand ved forestående valg. Jeg tror, at hans udtalelse kan tillægges nogen betydning, da han er født i Melby sogn og har familie der og har tjent i mange år i Frederiksværk. Johansen er dette sogns dygtigste højremand, har De ham ikke blandt Deres stillere, så bør De henvende Dem til ham desangående. Jeg tror, at Anders Christensen af sine standsfæller bliver ivrigt bombarderet for at stille sig; men hensynet til sin alder, sine mange offentlige bestillinger og den forestående ilddåb ved valghandlingen, vil holde ham tilbage. Man siger om Dem, at De er ikke nogen rigtig »folkelig mand.«

Det glæder mig, at professor Matzen følger med Dem til Helsingør først i næste måned. Mødet skal vel være hos A. Hansen, thi der plejer Højre altid at samles. Hvis tiden tillod det ville det meget gavne højresagen om De og Matzen også holdt møde i Annisse og Vejby skoler. I denne tid kan størsteparten af Annisse sogns beboere vindes for Højre. Hvis De tror at kunne tage til Annisse og Vejby, da skriv i tide til Lund, og sognefogden i Annisse, samt til Anders Christensen og forpagter Hansen i Vejby, samt til L. Larsen på Ludshøjgård og til pastor Thomsen, så kunne Blistrupperne komme til Vejby og høre Matzen, jeg tror, at Højre er lidt i fremgang i

Læreren i Ågerup ved Helsinge Eskild Besoni Eskildsen (1820-1903), H. C. Holchs onkel og politiske meddeler. Han var gift med Marie Louise Holch (1817-1901) fra Annisse, H. C. Holchs faster.

Blistrup og Valby sogne. Kan Matzen ikke få tid til at tage til Annisse og Vejby, da tror jeg, at De alene bør tage dertil, og i det hele tale lidt med befolkningen og blive her i enen et par dages tid; men fremfor alt, pas på Deres helbred. For øjeblikket har Højre her i valgkredsen ret gode kort på hånden, taber vi, så er det fordi vi bærer os dumt ad. Altså, om Gud vil, ses vi først i marts i Helsinge.

Venligst hilsen

*Deres hengivne
E. B. Eskildsen.*

Hans Jørgensen, Hald, hvis politiske kvalifikationer jo var i orden, skriver den samme dag to breve, et om formiddagen og et om eftermiddagen:

Hald, den 13. juni 1884.

Kære Hr. Holch !

Stemningen i Melby sogn er ypperlig. Deres venner Josephsen, Peter Rasmussen og Bendt Larsen arbejder med megen iver for Deres valg, og det

er min sikre tro, at De denne gang vil få langt flere stemmer fra dette sogn end forrige gang.

For Torup sogn nærer De vel ingen frygt.

Hvordan går det med havnesagen ? Jeg håber da, De har fået den fra amtet.

Oberst Brummer har meddelt mig, at han gerne overtager ledelsen af arbejdet.

Med venligst hilsen

Deres

Hans Jørgensen.

Hald, den 13. juni eftmd.

Kære Hr. Holch !

Berg har i dette øjeblik været hos mig i egen høje person; han har ligeledes været på fiskerlejerne.

At vi ville bygge den lille havn, var efter hans mening en skandale. – Imidlertid ville det dog være ønskeligt, om sagen var fuldstændig i orden inden valgdagen.

Forbindtligst

Hans Jørgensen.

Der gik som nævnt nogle år, inden havnen kunne forbedres. Lars Dinesen, Højres folketingsmand i Hillerødkredsen, er i et brev fra 1891 gået ind for sagen:

Nørrevold 8.3. København K., den 30. juni 1891.

Kære borgmester Holch.

Da man nu er færdig med en ny havneplan, har jeg i torsdags og fredags været i Hundested for at sætte mig ind i tingene. Jeg synes planen er meget fornuftig og dens totaludgift ikke så afskrækkende høj: 62.000 kr. deraf 25.000 kr. til optagelse af forbindelsesbroen og bygning af en ny bro af træ, som lader fri fart for strømmen bag broen. 7.000 kr. til molernes tætning, ca. 8.000 til en tværmole inde i havnen, ca. 14.000 til opmudring, og ca. 7.000 til administration m.m. Det drejer sig altså om et nyt lån og amtets garanti, som forventes.

Jeg måtte holde møde med fiskerne m. fl. med det samme, de mødte ca. 100 og de var gode nok.

*De kan utvivlsomt nok blive valgt igen, skønt nu skal Petersen, Ammin-
drup, nok slå sig op på Arresøsagen, der i år er meget slem – alt i omegnen
står under vand.*

H. Jørgensen, Hald, længes forresten vist efter at blive valgt.

Deres hengivne

Lars Dinesen.

H. C. Holch, der jo i 1890 blev udnævnt til borgmester, by- og herredsfoged i Nykøbing Falster, har formentlig bedt Lars Dinesen om at tage sig af Hundested havnesag. Lars Dinesen, der var jævnaldrende med H. C. Holch, blev allerede i 1873 kåret som Hillerødkredsens folketingskandidat, og han beholdt kredsen indtil 1913, altså i 40 år. Han var i det meste af den periode medlem af finansudvalget, og havde derfor stor indflydelse på havnesagens videre forløb.

Lars Dinesen, som også blev H. C. Holchs ven og fortrolige, havde i sit testamente bestemt, at et forseglede skrin først måtte åbnes 50 år efter hans død. Mange var selvfølgelig spændt på at få noget at vide om skrinets indhold, men ifølge Frederiksborg Amts Avis fra 1965 gemte den kun på visse personlige ting og dokumenter, som ikke kunne have offentlighedens interesse. Lars Dinesen blev ved sin død i 1915 begravet på Hillerød kirkegård ikke langt fra H. C. Holchs gravsted.

Frederiksværkbanen.

H. C. Holch og Lars Dinesen havde andre ting sammen. De udarbejdede et lovforslag til Rigsdagen om anlæg af en jernbane fra Hillerød til Frederiksværk.

Forud herfor var gået et stort arbejde. H. C. Holch var nu blevet et par og halvtreds, og den tidligere omtalte sygdom begyndte at genere ham mere og mere. Hans venner i Frederiksværkkredsen bad ham også om at passe på, og det gjorde H. C. Holch sikkert også. At han havde venner i sin kreds var utvivlsomt, men han begyndte også at få flere modstandere. Han var en svoren tilhænger af Estrups regering, og det kunne måske også opildne oppositionen, Venstre, til at være skarpere. Det vides, at Estrup gjorde alt for at gå imod de forslag, som kom fra Venstre, men hos H. C. Holch var der en grundfæstet tro på, at hvis man gjorde noget for de små i samfundet, så gjorde man ikke noget galt, men det kunne medføre visse skoser fra andre af Højres folketingsmænd, hvilket vil fremgå af de forhandlinger, der blev ført i Folketinget om alderdomsunderstøttelsesloven, hvilke forhandlinger blev ført nogenlunde samtidigt med forhandlingerne om loven om Frederiksværkbanen.

Samtidig med folketingsarbejdet skulle H. C. Holch også forberede sig til at møde vælgerne. Og det kunne også have sine besværligheder.

Den 11. januar 1890 skrev hans gode ven, distriktslæge Vilhelm Albrethsen i Frederiksværk således:

Kære Holch !

Tak for dit brev og for indbydelsen til på mandag ! Men da jeg i denne tid har en stor mængde patienter – hvoraf enkelte farlige – og selv går og hiver med en influenza, tør jeg ikke sikkert love at komme tilstede.

For det tilfælde, at jeg ikke skulle kunne komme, vil jeg her fremføre min mening om situationen. Jeg anser den for farlig; og det er overordentlig uheldigt, at du ej har kunnet komme og holde møder og træde kraftigt op mod den skvadronerende Petersen. – De siger, at du er »lunken«, at det ikke er på grund af sygdom, at du holder dig tilbage; men fordi du ej »tør« møde eller »vil« møde skolelæreren. Ja ! jeg har på sikker hånd hørt, at en ellers pålidelig højremand forleden skal have yttret, at han ikke ville stemme, fordi han var overbevist om, at så længe du var Rigsdagsmand, fik vi ingen

jernbane til Frederiksværk, da du naturligvis interesserede dig mest for Frederiksborg, hvor du boede – noget forbandet sludder og vrøvl ! Alt sligt udbredes naturligvis til din skade. Af de yngre, som er kommet på valglisterne siden 1887, er der ikke få venstremænd – flere end højremænd – i Ølsted sogn er der i år valgt i sognerådet 2 venstremænd, i Ll. Lyngby skal der endog være valgt 3. – Hvis vejr og vind i næste uge bliver gunstig, har jeg hørt for sikkert, at en stor del af Halsnæs-fiskere går på tungefiskeri ved Anholt, og vil således ikke kunne komme og give dig deres stemmer; derved kan let tabes ca 50 stemmer !

Det er slet ikke lyse billeder, og det er derfor min fulde overbevisning, at der i næste uge må arbejdes ihærdigt, holdes møder rundt om, og da du jo ej kan komme, må vi have en mand, der er situationen voksen og kan tage kampen op med Petersen, der jo må indbydes til møderne. – Her i kredsen er der ingen, som kan gøre det. Da Dinesen vel endnu ej efter sin sygdom tør udsætte sig for de anstrengelser, og vel også selv skal holde møder i sin valgkreds, er professor Matzen efter min mening den, der bør opfordres til at komme herind og jage os venstremændene fra halsen. Det ville være lumpent, skulle Venstre nu erobre kredsen tilbage !

Vor Herre bevare os for den skandale !

God bedring og venlig hilsen

Din hengivne

Vilh. Albrethsen.

At tonen kunne være hård og undertiden stødende, kan sikkert erindres fra H. C. Holchs udtalelse om en af sine egne: *Han er et stort fæ, men han er god nok til at fange de andre fæ med !* Den 22. januar 1890 skriver den kendte gårdejer Anders Christensen, Ørby, bl.a. således:

Kære Holch !

Ved at ønske Dem lykke og held til at fortsætte den endnu tilbageværende del af valgkampen og ved at bringe Dem en hjertelig hilsen fra Deres venner her på egnen meddeles, at jeg nu er omtrent rask igen og at det forsåvidt det bliver anset for rigtigt, vil være mig en fornøjelse også denne gang at anbefale Deres valg.

Stemningen heroppe synes at være fortrinlig, vi holdt møde i Vejby igår. 20 agtede mænd har delt Deres forrige vælgere og dem, som dengang ikke mødte, imellem sig, således at hver har sine at sørge for og at bringe til valget De afholdte vælgermøder har været noget besværlige men formenes her

at have gavnet vores sag ikke så ganske lidt endda. De rå grovheder og tølperagtige udtalelser, som møller L. Pedersen og Lars Larsen opvarter med, kan ikke tiltale den jævne danske bondestand i længden, og har måske allerede nu haft sin betydning.

Således skal en udtalelse af Lars Larsen i Udsholt om »at vælgerne ikke måtte være så tåbelige at lade sig lede af præstens megen velsignelse« have vakt stor forargelse blandt Blistrup sogns beboere.

Også min kone er nu rask og begejstret i høj grad for et heldigt udfald af valget. Hun var lidt syg i forrige uge og hos lægen den dag vi kørte løbsk men blev rask efter turen, hun beder mig hilse Deres hustru og øvrige familie.

Forøvrigt en venlig hilsen og vore bedste ønsker om et godt udfald på valgdagen.

Deres

A. Christensen.

Anders Christensen var fra hans tilbagekomst fra krigen i 1864 sognerådsformand i Vejby-Tibirke kommune, indtil 1903. Fra 1866 til valget i 1872 var han folketingsmand, senere blev han sparekassedirektør. Han var 4 år ældre end H. C. Holch, og ved sin død i 1926 havde han overlevet H. C. Holch med 20 år.

Formanden for Højres vælgerforening i Frederiksværk-kredsen var den dynamiske birkedommer C. J. Hvalsø-Møller, som også hørte til H. C. Holchs venner. Han skriver den 1. marts 1890 således:

Kære Holch !

Først takker jeg for Deres udførlige svar af 15. f. m. og glæder mig ved at se, at De dog i grunden er rask, om end modet endnu vagt er kommet tilbage.

Vi er vist meget enige i jernbanesagen og jeg havde egentlig bestemt et møde til på lørdag; imidlertid er jeg – med det sidste møde i marts måned i Hillerød i erindring – ved den nu indtrådte stærke frost blevet noget betænkelig, og derfor ønskede jeg at høre Deres mening, om vi skal tage mødet på lørdag kl. 1 eller noget senere lørdag. At De må være tilstede, anser jeg for nødvendigt; der vil blive gjort mange spørgsmål, som kun De vil kunne besvare eller rydde af vejen. – Den nuværende komite er jo valgt på en bestemt linies gennemførelse. At både gaffelbaner og statsbaner serveres til daglige retter, vil De kunne se af vedlagte udklip af »Organet«.

Med hensyn til spørgsmålet om udsigterne til statsbanen venter jeg navnlig, at De kan give os nogen besked, da De jo kan få lejlighed til at tale

med de mægtige, så vi kunne undgå mulig vrøvl med deputationer o.s.v.

Da der selvfølgelig ikke efter vort standpunkt kan være tale om at få sagen ført igennem i denne måned, kan det vel være ligegyldigt om mødet blev noget tidligere eller senere, endskønt der nok er folk, som tror, at banen kan skaffes i den nærmeste fremtid.

Vær nu så god at lade mig vide, hvornår De vil give møde her. Skulle De ønske mødet til næste lørdag, venter jeg hurtigt svar. H. Jørgensen og jeg havde allerede talt om at indbyde flere end de resterende medlemmer, navnlig nogle fra Frederiksværk og omegn, og Raaschou, hvorhos jeg mente, at det vel var passende at indbyde borgmesteren i Hillerød, hvis han skulle sætte pris derpå; hvorom De vel ytrer Dem. Frederiksværk Sparekasse har betalt sin part af det hidtidige gilde og kvitteret obligationen. Derved har jeg fået mine udlæg betalt, og Raaschou skal så have 17 kr. 25 øre, når han møder, hvilket De kan melde ham.

Jernstøberen er utålmodig og jeg beder Dem yderligere berolige ham, da De på en måde jo nu har sagen i Deres hånd.

Lev nu vel og bliv yderligere rask til vi ses. Hils Deres familie, som jo heller ikke har haft den glædeligste jul, fra

*Deres hengivne
C. J. Hvalsø-Møller.*

Den 21. januar 1890 var der påny folketingsvalg, og en stor del af H. C. Holchs venner i Frederiksværkkredsen havde tegnet sig som stillere. På stillerlisten findes ca. 200 navne, der indledes med gårdejer, amtsrådsmedlem Anders Christensen, Ørby, derefter fabrikant Louis Heegaard, sognefoged Hans Jensen, distriktslæge Albrehtsen, købmand Brendstrup, fabrikant H. Agerlin, murermester Sylvest, fabrikant E. Agerlin, proprietær Rørbæck, Tøpholm, lærer Brammer, St. Karlsminde, proprietær Hellemann, Grønnessegård m. fl.

H. C. Holch var på grund af sygdom ikke selv tilstede ved valget, men fabrikant E. Agerlin sendte ham dagen efter en beretning om valgets forløb på valgstedet:

Frederiksværk, d. 22/1 1890.

Hr. Byskriver, folketingsmand Holch
Hillerød.

Undskyld, at jeg ikke straks i går meddelte Dem noget mere udførligt om valget, men grundet på at jeg førte valglisten for Frederiksværk, blev det mig umuligt at få skrevet til Dem, grundet på valgets sildige afslutning.

Hr. A. Christensen, Ørby, oplæste Deres telegram og derefter anbefalede han Dem, både smukt og kraftigt, og fremhævede den dygtighed, De er i besiddelse af, og Deres indflydelsesrige medvirken i forskellige lovforslags fremme. Han anbefalede Dem derefter til vælgerne, idet han var overbevist om, at disse heller ikke dennegang svigtede Dem, endskønt De ikke selv var tilstede. Derefter talte Heegaard, og som stiller anbefalede Dem. Møller Petersen, Annisse, talte for modkandidaten, men syntes dog ikke at være så begejstret for ham, idet han kom ind på at omtale Deres dygtighed som rigsdagskandidat. Lærer Petersen, Ammintrup, holdt et meget salvelsesfuldt foredrag i en time og begyndte og endte med at meddele vælgerne, at han stod fast på arbejdernes program; han troede at kunne fange nogen affiskerne ved at udtale: »Hvad har Holch igrunden gjort for Eder; ja, han har skaffet Eder en havn, som aldeles ikke duer.« A. Christensen, Heegaard, samt en stabssergent Jakobsen fra Helsingør rettede nogle spørgsmål til Petersen, som han til dels gik udenom. Hans Jensen fra Mønge var blevet forhindret i at komme tidlig herind, på grund af, at han havde hentet nogle fiskere ved Kagerup station, og kom således ikke tilstede på valgtribunen. Den skriftlige afstemning trak meget længe ud, fordi der var kommet ny og uøvede kræfter til at føre listerne for de større sogne.

Deres telegram oplæste jeg ved bordet, da vi spiste på Gæstgivergården, og der blev udbragt en skål og et leve for Dem af en af Deres gamle stillere, lærer Larsen, Vinderød. Fiskerne tilligemed mange andre fik så meget punch de ville drikke, og stemningen steg så højt, at en stor del var fulde. Birkedommeren var ganske sikkert noget træt, da han gik tidligere hjem end han plejer, såvelsom birkedommer Hammerich, der kørte hjem kl. 10. Pastor Clausen, som tidligere har været i Helsingør og nu bor i nærheden af Roskilde, var rejst herved, for at give Dem sin stemme. Når der dennegang er afgivet 25 stemmer mindre for Dem, hidrører dette tildels fra, at 16 fiskere ikke var hjemme, ligesom influenzaen vel også har bidraget sit dertil.

Idet jeg håber, at De er tilfreds med valgets udfald, forbliver jeg
Deres ærbødige
E. Agerlin.

Selve valgaftenen modtog H. C. Holch et telegram fra Hundestedfiskerne, hvori de lykønskede ham til valget. Telegrammet var afsendt fra Frederiksværk med 20 ord den 21/1 1890, kl. 9,05:

Holch, Hillerød.

Hundested fiskerne sender Dem herved en hjertelig lykønskning som valgt til folketingsmand for vor kreds.

A. Jacobsen.

Samtidig med brevet fra Agerlin kom så selve valgbrevet fra formanden for valgbestyrelsen, birkedommer Hvalsø-Møller, som til sit officielle følgebrev følger nogle venneord:

Frederiksværk, den 22. januar 1890.

Velbårne

Hr. by- og birkeskriver Holch.

Som formand for valgbestyrelsen for Frederiksborg amts 4de folketingskreds har jeg den ære på bestyrelsens vegne at tilstille Dem det for Dem udfærdigede valgbrev som medlem af Folketinget for nævnte kreds.

Som ikke-formand gratulerer jeg Dem til udfaldet, som jo blev meget godt efter omstændighederne, uagtet modpartens anbragte kom til at stå uimodsigtigt; men som sagt, vi snakker ej men slår! Afstemningen, som jo begyndte kl. 12, trak længe ud på grund af Toruppernes dårlige indretning af deres valglister, hvor vælgerne stod mellem hinanden efter bagnavnets forbogstav uden hensyn til fornavnenes forbogstaver, som de hver gang måtte rode selv rusen af Hansen, Petersen, Nielsen o.s.v. igennem. Man burde nu også vente, at sognene tog et menneske med til listeføring, der var vant til at omgås pen og papir. Slutningen foregik ved elektrisk belysning, som er slet på grund af de mange menneskers skygge til at arbejde ved; særligt kneb det ved lygternes opstilling. Kl. ca 6 blev vi endelig færdige og havde jo derefter en ret animeret middag, hvor vi naturligvis savnede Dem, næsten mere end på tribunen. Kl. 10 gik jeg hjem og imorges modtog jeg Deres telegram. Andre har nok opfyldt deres borgerpligt samvittighedsfuldere end jeg; thi efter hvad Heilmann fortalte imorges, kom han ikke i seng før kl. 4. -

Nu vil jeg bede det være hermed for denne gang, og ønske Dem hurtig og fuldstændig helbredelse og et snarligt gensyn.

*Deres hengivne
C. J. Hvalsø-Møller.*

Frederiksborg Amts Avis havde den 15. juni 1979 en artikel, skrevet af redaktør Tor Jørgensen, Frederikssund, om Frederikssundbanen gennem de første 100 år, og heri skriver han bl.a., at i sidste halvdel af det 19. århundrede var baneønsker det alt dominerende emne i befolkningen. Man sagde: Hver folketingsmand sin jernbane ! På Rigsdagen og ude i landet trak hver til sit ud fra et bjergsomt sind. Også i Nordsjælland.

Således havde et aktieselskab »Gribskovbanens Driftsselskab« den 26. januar 1880 åbnet jernbanestrækningen Hillerød-Græsted, 19,7 km, altså godt et halvt år efter åbningen af banen København-Frederikssund, og i 1891 fremsattes lovforslaget om banen Hillerød-Frederiksværk.

Forhandlingerne herom på Rigsdagen trak ud, og først ved en lov af 8. maj 1894 blev der givet koncession til nogle privatmænd som repræsentanter for amts- by- og sogneråd til anlæggelse af banen, der åbnedes den 31. maj 1897.

Ordføreren for forslagsstillerne var Frederiksværkkredsens folketingsmand H. C. Holch, og han indledte forhandlingerne med følgende ordførertale:

Dette forslag, som er stillet af det ærede medlem for Frederiksborg amts 3. valgkreds (Dinesen) og mig, angår en jernbane fra Frederiksværk til Hillerød, eller om man vil, fra Hillerød til Frederiksværk. Denne bane skulle anlægges med samme sporvidde som Statsbanerne efter et lettere system, den skulle være uden hegn og iøvrigt indrettes i overensstemmelse med andre baner af samme art. Banen vil komme til at gå syd om Arresø og passere byerne Kregme, Ølsted, Grimstrup, Skævinge og Harløse, skulle så udmunde i Gribskovbanens terræn, og man har tænkt sig, at den eventuelt skulle have station sammen med Gribskovbanen. Banens længde vil være 3 mil eller mere korrekt 3,06 mil, og omkostningerne er anslåede til at ville andrage 700.000 kr. ...

Efter at være kommet ind på de politiske forhandlinger, som mere eller mindre officielt var gået forud for lovforslagets fremsættelse fortsætter H. C. Holch:

Den gang druknede denne sag som så mange andre i en af de bekendte ørkesløse dagsordener, og sagen kom ikke til første behandling. Det vil måske erindres, at den senere blev bragt frem af mig som ændringsforslag til en anden bane, og en debat har fundet sted herom i Tinget. Ændringsforslaget blev imidlertid den gang efter ministerens opfordring taget tilbage. Senere har denne sag igen været debatteret, da det ærede medlem for Vejle

amts 2den valgkreds (Berg) fremlagde sit bekendte store jernbaneprogram, under hvilket der var stillet ændringsforslag for at denne sag kunne diskuteres sammen med det øvrige baneprojekt. I fjor havde min kollega og jeg den ære at forelægge sagen igen, men det lykkedes ikke at få den til første behandling. I år har vi igen indbragt den, og vi er endelig efter adskilligt besvær nået så vidt, at sagen er kommet til første behandling. Medens jeg altså tør antage, at der efter alt, hvad der er passeret, ikke kunne være noget væsentligt at indvende mod den foreslåede linie, som alle de vedkommende har forenet sig om, så er det nye i dette forslag begæringen om et tilskud fra statskassens side af 80.000 kr. pr. mil og halvdelen af ekspropriationsudgifterne. Til støtte for denne begæring skal jeg tillade mig at anføre, at der ikke her, som ved andre baner, der har været fremme, er spørgsmål om at sætte en del af en købstads opland i forbindelse med købstaden. Her er tale om at sætte en fuldstændig afskåren egn, Frederiksværk med dens opland, i forbindelse med København. Jeg mener derfor, at anlæget ikke er af en så ringe natur som mange andre, der tidligere har været tale om, og med hensyn til hvilke man ikke har ment, at der kunne fordres et sådant statstilskud. Men endelig må jeg som støtte for begæringen om statstilskud gøre opmærksom på, at Staten i Frederiksværk jo har en betydelig fabriksvirksomhed, med hvilken det er af stor interesse at stå i en let forbindelse. Det er endelig ikke alene en forbindelse med København, som derved skabes for Frederiksværk og dens landdistrikt, men der vil også blive taget hensyn til fiskerlejerne og det betydelige fiskeri, der drives ved Halsnæs.

Fremdeles tør jeg antage, at Staten også i en anden henseende har interesse i at have en let forbindelse med indløbet til Isefford. Det er dog vistnok et punkt, som, hvis der skulle blive spørgsmål om at forsvare Sjælland vil have en sådan betydning, at det også fra den side set vil have stor interesse for Staten at have en jernbaneforbindelse dertil, og jeg mener, at det også af den grund ville være fuldt forsvarligt, om det ønskede statsbidrag blev givet til denne bane.

Der har jo været en del tale om at give banen en anden retning, og da navnlig om at gå til Frederikssund. For så vidt det kunne antages, at Staten ville forlænge Frederikssundbanen, måtte jeg selvfølgelig ønske mine venner i Frederiksværk og omegn, at de kunne få en sådan bane realiseret og komme til at køre den vej; men for så vidt der er spørgsmål om, at baneanlægget skal udføres væsentlig som privat, nærer jeg ingen tvivl om, at der er ingen anden vej at gå end den her foreslåede. Det har i hvert fald aldrig

været forsøgt at samle kræfter ved tilskud fra kommuner eller private om nogen anden linie. Naturligvis må man, når man forlanger, at amtet eller overhovedet det offentlige skal deltage i et sådant projekt, vælge den vej, hvor den største del af befolkningen i de pågældende egne kan få nytte af banen, og dette gælder utvivlsomt om dette projekt, der her foreligger. Når der efter min mening slet ikke kan være spørgsmål om at gå nogen anden vej end denne, er det også fordi denne bane er den eneste, der har nogen rimelig udsigt til at kunne forrente sig eller overhovedet give et passende udbytte. Selvfølgelig har også det hensyn sin betydning i så henseende, at banen kommer til at gå over Hillerød, thi den vil da blive en stærkt benyttet lystbane. Der kommer som bekendt mellem år og dag en stor mængde fremmede til Frederiksborg, og disse ville da kunne gøre en udflugt til Frederiksværk og tage med dampskib derfra til Frederikssund og videre til København. Jeg er overbevist om, at det vil blive en lystbane af ikke ringe betydning. Endvidere har det for Frederiksværk og dets beboere selvfølgelig en stor interesse, at de samtidig med at komme i forbindelse med København også kommer i forbindelse med Frederiksborg, som er amtets centrum, det sted hvor amtskontoret, amtstuen og mange andre ting findes, og hvor befolkningen navnlig i offentlige anliggender særdeles ofte samles; der findes jo også der et meget udviklet skolevæsen. Der er ingen tvivl om, at det er af stor interesse for befolkningen at have forbindelse med amtets centrum og samtidig med København. Man vil også ad denne vej få en forbindelse med Helsingør og hele Nordsjælland, som man vil være udelukket fra, når man tænker sig banen ført over Frederikssund.

Efter at have gjort nogle bemærkninger til lovforslagets § 2 angående finansiering af anlæget bl. a. ved præferenceaktier, indstillede H. C. Holch lovforslaget til velvillig behandling, og som en besvarelse af de indlæg, der fra forskellig side var fremkommet, tager H. C. Holch på ny ordet:

Jeg kan jo for så vidt have grund til at være ret tilfreds med den modtagelse som lovforslaget har fået. Særlig må jeg takke den ærede minister for den velvillige måde, hvorpå han stillede sig til sagen i dens helhed, men også de øvrige ærede medlemmer, som har haft ordet, har jo i grunden støttet forslagsstillerne, idet de dog på en måde er gået ud fra noget som givet, det nemlig, at Frederiksværk og den derom boende befolkning havde et gyldigt krav på, at deres ønsker snart blev realiserede med hensyn til at få en bane. For så vidt er de ærede talere enige med mig, og derfor er jeg dem forbunden,

men de stiller sig alligevel noget anderledes, når vi kommer til en realisation af sagen, thi de forslag, som da kommer frem, er jo ganske vist af den natur, at de meget let fører dertil, at Frederiksværk ikke får sit ønske realiseret. Det er jo altid det, der er det vanskelige.

Jeg skal nu først omtale den tanke, som kom fra det ærede medlem fra Maribo amts 2den valgkreds (L. Larsen), og i hvilken han hentydede til det offentlige møde, som afholdtes midt i min valgkreds, hvor jeg ikke var tilstede, men som blev ledet af mine allerbedste politiske venner. Når det ærede medlem hentydede dertil, og når det forbavtede det ærede medlem for Vejle amts 2den valgkreds (Berg), at jeg slet ikke omtalte det, så skal jeg sige til begge de ærede medlemmer, at grunden, hvorfor jeg ikke omtalte dette møde og min stilling til det, det var den, at man dog så længe som muligt anser det for behageligt ikke at sige sine venner ubehageligheder. Da imidlertid det ærede medlem for Vejle amts 2den valgkreds (Berg) har sat pris på, at jeg skulle sige min mening i denne sal, så skal jeg heller ikke undlade i den henseende at gøre det, og jeg kan da sige til det ærede medlem, at jeg længe før denne time har taget fuldstændig afstand fra dette projekt og tilskrevet mine venner, at de tager fuldstændig fejl, hvis de tror at gavne deres egen sag eller Frederiksværk jernbanesag ved det projekt. Det er en gammel tanke, at man skulle have en bane fra Hillerød over Helsingør til Frederiksværk. Det er mange år siden den ide fremkom, men den har kun behovet at blive nævnt ved de tidligere behandlinger for straks at blive slået ihjæl med det samme. Jeg kan ikke nægte, og jeg vil her sige det samme, som jeg før har sagt, at jeg anser det for et umuligt projekt. Frederiksværk, som troede at have udsigt til at få en to-mils bane til Frederikssund, en strandbane, som Staten ville anlægge, har efterhånden af praktiske hensyn måttet gå ned til en bane over Hillerød, som er 3 mil lang, og nu vil man efter mange års forløb spise dem af med, at der skal køres 4 mil nord om Arresø til Frederiksværk. Jeg tror, den ide er så lidet bearbejdet, at man kan forlade den. Det er ganske rigtigt, som der blev hentydet til, at for at der skulle være noget somhelst fundament for et sådant anlæg, måtte der være forbindelse over Kagerup til Frederiksværk, hvad ikke er synderlig længere end til Hillerød, nemlig 3 mil. Samtidig har jeg sagt til mine venner, og jeg siger det her, at det eneste fornuftige, som de har at arbejde på, er at arbejde på at få en forlængelse af Gribskovbanen fra Kagerup til Helsingør, idet Helsingør står som centrum for hele denne egn, og denne ville være fuldstændig betjent dermed, hvad jernbanevæsenet angår. Det er en linie, der godt og vel vil blive

$\frac{3}{4}$ mil, og som i et tidligere projekt, der har foreligget, er anslået til en bekostning af 175.000 kr. Det forekommer mig, at det var en betydelig simplere og nemmere måde at løse spørgsmålet på.

Jeg mener i det hele taget, at jernbaneanlægene i Nordsjælland burde gå på den måde, at Gribskovbanen forlænges til Gilleleje, Helsinge fik sin jernbane over Kagerup og dernæst, at denne bane blev anlagt som jeg nu har foreslået; så tror jeg man må sige, at det hele er gjort og for meget små pengesummer i sammenligning med, hvad der er spørgsmål om andre steder.

Med hensyn til Gillelejebanen skal jeg i anledning af de udtalelser, der er fremkomne fra det ærede medlem, gøre opmærksom på, at Gribskovbanens bestyrelse allerede i fjor, da jeg var medlem deraf, har henvendt sig til indenrigsministeren med forespørgsel om, hvorvidt Staten ville kunne antages at være villig til at bidrage på samme måde til denne forlængelse som til den øvrige bane, forinden man henvendte sig til amtsrådet og andre vedkommende i denne sag. Denne sag er, så vidt jeg tror, under forhandling mellem indenrigsministeren og finansministeren, og det tør antages, at der kommer et svar (Berg: Tre fjerdedele af Staten !). Nej, det var halvdelen af Staten en fjerdedel af amtsrådet og en fjerdedel af private. Det var nu altså det ene projekt.

Det andet projekt, som går ud på at føre banen til Frederikssund, skal jeg nu omtale. Ja, det kunne jo være ganske behageligt, hvis mine venner i Frederiksværk ikke alene havde en bane, ad hvilken de kunne komme til Hillerød og København, men også kunne køre til Frederikssund, det nægter jeg ikke. Hvis man kunne lave sådanne småbaner, så at man kunne blive betjent så fortrinligt, ville jeg ønske det; men jeg kan ikke anse det for muligt at gennemføre det; thi derved ville for det første anlægsomkostningerne blive så betydeligt forøgede, at jeg slet ikke tror, at man kunne gennemføre projektet, og dernæst ville, hvad der er det værste, driften af sådanne baner blive så uforholdsmæssigt dyrere end driften af den enkelte linie, at det er noget, der vanskeligt kan lade sig gøre, når man ved, hvilke småsummer der er spørgsmål om ved disse små baner. En sådan bane som denne vil efter den erfaring, vi nu har, medføre 12.000 kr. pr mil i driftsomkostninger; men når vi får en gaffelbane, bliver det forhold fuldstændig forandret, og det hele får en fuldstændig anden karakter. Af de argumenter, der er anførte, for at man skulle gøre dette, er navnlig det, at man skulle tage hensyn til de pågældende købstæder. Dertil skal jeg kun sige, at jeg mener egentlig ikke, at der er noget

hensyn at tage, hverken til Hillerød eller til Frederikssund, i al fald ikke noget betydeligt hensyn, ved anlæget af denne bane, fordi Frederiksværk og dens omegns befolkning ikke på nogen måde hører hverken til Frederikssunds eller til Hillerøds opland. Det er folk, som blot skulle der igennem.

Hvad endelig den linie, som jeg har foreslået, angår, skal jeg sige til de ærede medlemmer fra Frederikssund (P. Pedersen) og Vejle amts 2den valgkreds (Berg), at jeg bestemt må benægte, at denne bane på nogen måde griber ind i Frederikssunds opland, er, hvad man ellers plejer at kalde en rovbane. Banen vil, således som den er projekteret, gå sydlig op over Skævinge, og det hører udelukkende til Hillerøds opland, og jeg tror ikke den vil gøre den allermindste forandring i denne henseende. Jeg tror ikke, det ærede medlem kan påvise nogen anden bane, der går igennem sådan direkte uden at øve større indflydelse på købstadforholdene end her. Altså, det er noget, som jeg ikke tror har noget på sig. Hver gang der bliver rørt ved denne sag, rejser man sig i Frederikssund og holder offentlige møder og sender – såvidt jeg ved – deputationer til indenrigsministeren. Jeg læste forhandlingerne, som fandt sted sidste gang på mødet i Frederikssund efter at vi havde indbragt dette lovforslag, og jeg kan som sædvanlig prise de derværende købmænds og sagførers dristighed, men det slog mig dog, at det offentlige møde endte med, at det, det kom an på var ikke at forhaste sig med hensyn til anlæggelsen af Frederiksværkbanen. Jeg tror også at have forstået, at bestræbelserne dernede fra væsentlig går ud på at forhindre, at dette baneanlæg kommer til udførelse, og det forekommer mig, at det er en bevægelse, som man ikke kan støtte, når det først går op for en, at det hænger således sammen. Det er måske en tro, man kan have i Frederikssund, at anlæget af denne bane vil skade deres interesser, men jeg tror ikke, at den har nogensomhelst begrundelse. Det de egentlig vil, er blot at tvinge Frederiksværk til at tage over Frederikssund, og man går rimeligvis i den tro, at der dermed er forbunden nogen synderlig fordel, men det tror jeg slet ikke på. Jeg må naturligvis alligevel efter den velvillige måde, hvorpå det ærede medlem for Frederikssund (P. Pedersen) har ytret sig, indrømme, at hvis man kan gennemføre at få Statens, amtsrådets og andres bidrag til en gaffelbane, kan jeg for så vidt jeg taler i mine Frederiksværkeres interesse, selvfølgelig ikke have noget derimod. Men jeg tror, at det vil være ganske umuligt, og jeg vil dog sige, at skulle det ærede medlem, som kommer til at beskæftige sig med denne sag, optage denne tanke, må jeg rigtignok meget bede om, at det, når det ærede medlem får sat sin linie på, kommer til at stå i lovforslaget, at den

af os foreslåede linie kunne udføres særskilt uden hensyn til, om denne linie kom til udførelse eller ej, thi ellers vil resultatet vel ganske kunne blive det, at der aldrig blev realiseret nogen af delene. Men dersom det ærede medlem har så stærk tro til, at det vil kunne lade sig gøre, kan jeg ikke have noget derimod ...

Efter nogle indlæg fra J. Hage og P. Pedersen tog indenrigsministeren ordet, og han afsluttede bl.a. med følgende: *Dette baneanlæg er der for mig ingen tvivl om ønskes fremmet af vedkommende egn, ved lokale kræfter og ved lokale tilskud, og så kræver jeg ikke øjeblikkelig at få at vide, om der er penge tilstede ... Det der gjorde, at jeg stillede mig mere skeptisk, kan jeg sige, overfor andre tilbud om penge, var, at jeg ikke vidste, hvad der stod bag ved dem.*

Herefter fik H. C. Holch påny ordet:

....Jeg tror, at i det, der er passeret tidligere, må det ærede medlem for Vejle amts 2den valgkreds (Berg) erkende, at der foreligger så tilstrækkeligt, at når der nu på forhånd blev givet 240.000 kr. til, ville det lykkes Frederiksborg amt at gennemføre denne meget ubetydelige, men i og for sig fornuftige sag. Overfor spørgsmålet om Hundested vil jeg sige det ærede medlem, at hvis jeg var i besiddelse af nogen som helst agitatorisk evne, ville jeg naturligvis ikke lade ham stå her stadig og tale om jernbane og havn til Hundested. Jeg har nu forøvrigt i mit første foredrag tilbørligt taget hensyn til det ved min argumentation om, at fiskerlejerne var et væsentligt moment. Når jeg ikke særlig har fremhævet Hundested, skal jeg gerne sige, hvorfor jeg ikke har gjort det. Det er fordi mine venner i Hundested er så fornuftige folk, at de finder slige udtalelser ganske overflødige, thi de ved, at hvis det kunne lykkes mig ved det ærede medlems hjælp at sætte en jernbane til Frederiksværk igennem, så ville deres interesser ad den vej, og kun ad den vej, blive varetagne. Man skal aldrig slå for store brød op, lad os tage det ganske småt. Kunne det ærede medlem og jeg blive enige om at arbejde på en bane til Frederiksværk, så har vi derved in mente hundestederne, men vi siger det slet ikke; det er ikke til nogen videre nytte.

Så har jeg kun et par bemærkninger til det ærede medlem for Frederiksværk (P. Pedersen). Vi kan nok blive enige om, at dette krav fra Frederiksværks side, for så vidt det kommer frem med nogen styrke, væsentlig bundet i en forventning om, at Staten skulle anlægge banen. Under denne forudsæt-

ning er der naturligvis udmærket fornuft i denne bane, det er den korteste linie, og det vil jo være rimeligt nok at anlægge den. Men det, som jeg bestandig må sætte derimod er, at det ikke er praktikabelt og det hidtil ikke har vist sig at være praktikabelt. Hvor mange andragender og deputationer der end er kommet fra Frederikssund, har der ikke fra beboernes side vist sig nogen deltagelse i aktietegning til noget jernbaneanlæg, og den gang sagen blev forhandlet på offentlige møder, måtte man anse sig som endelig overvunden, og da skulle man tro, at man var til ende med denne sag, men det har imidlertid ikke været tilfældet. Jeg må gøre denne bemærkning lige overfor det ærede medlem, fordi han her er i en stor vildfarelse. Når det ærede medlem tror, at denne banes forlængelse fra Kagerup til Helsingør skulle være noget, der ville være i Frederiksborgs interesse, så er det en komplet misforståelse. Jeg kan forsikre det ærede medlem om, at alle de år, jeg har levet i Hillerød, har borgerne i Hillerød ikke været bedre, end at de har frygtet meget for, at Helsingør nogensinde skulle få sin bane. Thi i det øjeblik den banestump, jeg har anbefalet, kommer til at gå fra Kagerup til Helsingør, bliver Helsingør i den grad centrum for hele egnen, og al søgning til Hillerød købstad fra den egn vil så at sige forsvinde. Det er altså netop det, de ville modarbejde af al magt, ligesom de har modarbejdet Gribskovbanen, og de sætter grumme ringe pris på Frederiksværkbanen, undtagen for så vidt de siger: Skal vi have den, så lad den hellere komme over Hillerød end over Frederikssund. Når det ærede medlem siger, at en stor del af Frederiksværk vil have banen over Frederikssund, så vil jeg ikke sige andet, end at dette projekt har de alle forenet sig om, og det bestående jernbaneudvalg, som efterhånden har suppleret sig med andre, og som i al fald er tiltrådt af betydelige aktietegnere, er selvfølgelig dem, der står bag ved mig; dem har jeg holdt møde med i fjor, da jeg indbragte lovforslaget. Der foreligger altså en reel interesse, og det, der er passeret hidtil fra Frederikssunds side, er kun demonstrationer, som jeg synes, snart kunne høre op.

Overfor det ærede medlem for Vejle amts 2den valgkreds (Berg) vil jeg sige, at jeg naturligvis kan give ham ret i, at det ville være en meget behagelig og nyttig forbindelse mellem Frederikssund og Hillerød, også fordi der derved skaffes en forbindelse med Helsingør og Sverige og en stor Del af Frederiksborg amt på den anden side af fjorden og Hornsherred. Det er altsammen fuldkommen rigtigt. Jeg vil sige, at jeg, som kender denne egn, ville sætte overordentlig stor pris på om der var en forbindelse ad den vej. Men jeg kan ikke slutte mig til dette; jeg vil ikke dræbe mit eget barn; jeg

frygter for, at hvis man opstillede dette som det principale, blev det hele så stort og ikke til at sætte i scene, både fordi anlægsomkostningerne ville blive for store, men navnlig fordi det vil koste for meget at drive det. Det er ingenlunde min mening, at det spørgsmål skal være aldeles ude af betragtning, men man skal blot ikke lave noget, der gør, at der ingenting bliver. Kan det ærede medlem sætte igennem, at der bliver givet en sådan lov, men at dog hver af delene kan udføres for sig, så har jeg ikke noget imod det.

Her sluttede H. C. Holch sin ordførertale angående Frederiksværkbanen. Selvfølgelig kom der også vægtige indlæg fra anden side, men nærmest til fordel for en linieføring Frederikssund til Frederiksværk og også forslag om linien Kagerup-Helsing-Frederiksværk. Indenrigsministeren (Ingerslev) var positivt stemt for lovforslaget, som jo også blev vedtaget, og at det var den rigtige linieføring viser jo den omstændighed, at banen ikke kom ind under den storm af privatbane-nedlæggelser, det fandt sted for nogle årtier siden. Banen blev forlænget til Hundested og lagt lidt om ved Hillerød, og under hensyn til dens gode opland og de mange industrivirksomheder, som fragter gods med banen, har Frederiksværkbanen haft gode økonomiske kår, når andre baner led under dårlige konjunkturer.

H. C. Holchs visioner har altså vist sig at være rigtige og hans arbejde med denne sag har ikke været spildt, og det har det heller ikke været med en anden stor sag, nemlig loven om alderdomsunderstøttelse.

8.

Loven om Alderdomsunderstøttelse.

I sin levnedsskildring af 17. juli 1892 i anledning af sin udnævnelse til Ridder af Dannebrog skriver H. C. Holch meget beskedent bl.a. ...*Nogen andel har jeg haft i den forhandlingspolitik, som er ført i de to sidste rigsdagssamlinger, og som forhåbentlig bærer henimod enden på den langvarige politiske konflikt. Særlig har jeg et medansvar for den betydningsfulde »Lov om understøttelse til værdige trængende udenfor det*

Hans Niemann Holch, H. C. Holchs næstældste søn, der blev læge på Vestergade i Odense, hvor han oparbejdede en stor forretning, som han dog måtte afstå, inden han blev 50. En snigende sygdom gjorde ende på hans liv i 1924. I bevarede breve har H. C. Holch overfor sin lægesøn nøje beskrevet symptomerne på sin lungesygdom.

offentlige fattigvæsen», hvormed er gjort et dristigt forsøg på at løse et stort spørgsmål på en måde, som ikke er forsøgt andetsteds.»

Om det samme emne skrev Lolland – Falsters Stifts-Tidende den 31. juli 1905 i anledning af H. C. Holchs fratræden som borgmester i Nykøbing Falster følgende:

På Rigsdagen har Holch ikke søgt at gøre sig gældende på det storpolitiske område. Men i det saglige arbejde tog han stærkt del, særlig i alt, hvad der angik kommunalvæsen og sociale reformer. Han var i Folketinget Højres ordfører under behandlingen af alderdomsunderstøttelses- og fattiglovene og har en stor del af æren for disse loves gennemførelse. I Landstinget stod han indenfor Højre sammen med partiets gruppe af købstadrepræsentanter og var måske, i kraft af sin saglige indsigt og parlamentariske evne, denne gruppes bedste mand.

Det kan se lidt modsigende ud, at Holch, der er en ubetinget forhandlingens mand, kom til at stå som en udpræget tilhænger af det såkaldte gamle Højre og en afgjort modstander af de såkaldte frikonservative. Men han så sikkert ikke noget fremskridtjendtligt i det første, medens han utvivlsomt betragtede de sidstes optræden som et unødigt partibrud samtidig

med at han – der selv arbejdede på solid positiv grund – næppe fandt dem i besiddelse af tilstrækkeligt politisk storsyn og praktisk arbejdsøvelse til at tage en selvstændig partipolitik op.

Det har sikkert glædet den gamle H. C. Holch at læse, at han ikke har arbejdet forgæves på Tinge, og et lille år efter blev han påny mindet om en af sine udtalelser i Folketinget, og det var i et brev fra sin søn Hans Niemann Holch (1872-1924), der var læge på Vestergade i Odense:

Odense 22-5-1906.

Kære Fader !

Jeg antager, at det kan more dig at høre, hvorledes dine udtalelser i Folketinget bruges herovre i valgagitationen, mærkeligt nok som argument for Socialdemokraterne.

Det var i aftes, at sekretær Jul. Wulff holdt møde med socialistredaktør Marott. Wulff havde sagt, at alle de sociale reformer var Højres værk, og Marott hævdede, at det var socialisternes, fordi de havde krævet dem og foreslået dem først, og til bevis herfor var det, at han citerede »Højremanden Holch«s udtalelser efter Rigsdagstidende, i anledning af alderdomsforsørgelsesloven, hvorefter socialisterne dog havde haft nogen indflydelse på sagen.

Du ser altså, at din virksomhed ikke ganske er glemt, i al fald ikke i den sag, som var en af dine »Mærkesager«, som det hedder nu tildags; men det er dog en skæbnens ironi, at dine udtalelser skal være vand på socialisternes mølle.

*Din hengivne søn
Hans.*

Umiddelbart efter at have modtaget dette brev griber H. C. Holch pennen og skriver:

N. F. d. 24/5 06.

Kære Hans ! Det har fornøjet mig at se, at du er rigtig med under valgkampagnen, der jo også denne gang er særlig spændende og interessant med hensyn til udfaldet. Jeg har af mangel på plads skilt mig af med min Rigsdagstidende for 20 kr. – den er overhovedet ikke noget aktiv – så at jeg ikke har kunnet se, hvad jeg under behandlingen af alderdomsloven kan have sagt til fornøjelse for socialisterne; men forøvrigt er det jo kun hykleri, når det påstås, at Højre ved fremme af sociale love ikke skulle have ladet sig påvirke af socialisternes krav. Jeg tror nok, at det var mig, der før Alberti

udtalte, at alderdomsloven skulle bidrage til at sætte bom for socialismens udbredelse, idet loven ville fyldestgøre arbejdernes berettigede krav med hensyn til alderdomsforsørgelse.

Hilsen

Fader

Holch.

Det er klart, at en komplet samling af Rigsdagstidende ikke bør fylde op på ens private boghylder, et bibliotek er et bedre sted, og her vil man så kunne få den nøjagtige ordlyd af H. C. Holchs udtalelser i sin tid. De skal senere i en anden sammenhæng citeres in extenso, og her skal blot anføres følgende uddrag af Rigsdagstidende for 14. marts 1891, 2den behandling af lovforslag om alderdomsunderstøttelse udenfor fattigvæsenet:

Holch: (Spalte 4853) Det er så langt fra, at vi ved dette forslag direkte anerkender, at de socialistiske principper skulle have yderligere fremgang her i landet, at jeg vil sige det ærede medlem (J. Hage), at for mit vedkommende betyder det netop, at der sættes punktum. Det er da tanken for mit vedkommende, at hermed skal denne sag være til ende, og så mener jeg, at den er bygget på principper, som ikke fører til nogen konsekvens i socialistisk retning, og som er fuldstændig forsvarlige

Det var jo rigtigt, hvad hans søn i Odense skrev, sagen om alderdomsunderstøttelsen var netop en af H. C. Holchs mærkesager. Det var en kendt sag blandt hans kolleger på Rigsdagen, at det var H. C. Holch, som trak alderdomsunderstøttelsen i land, og som var med til at løse *et stort problem på en måde, som ikke er forsøgt andetsteds*. I Dansk Biografisk Leksikon, som udkom i 1893, skriver M. P. Friis bl.a., *at H. C. Holch sjældnere har deltaget i diskussioner af almen-politisk og human natur, således forslagene om alderdomsforsørgelse, ulykkesforsikring, sygekasser, fattigvæsenet, uforkyndt varetægtsfængsel, helligdagsordningen o.l. Ved alderdomsforsørgelses- og fattiglovene var han Højres ordfører og øvede betydelig medvirken ved det humane fremskridt, som disse love betegner. I overenskomsten af 7. marts 1891 mellem Højre og det forhandlende Venstre var han en virksom deltager.*

Disse rosende bemærkninger finder man i omskrevet form i det yngre Dansk Biografisk Leksikon, Bd. X pag. 374, hvor der nu står: *Han var en af hovedmændene i det såkaldte »Forligshøjre«, og da forslagene om en*

Konseilspræsident J. B. S. Estrup (1825-1913) var imod alt, hvad Venstre bragte i forslag, men da H. C. Holch i ministerværelset sammen med ministrene Ingerslev og Nellemann lagde pres på Estrup, opnåedes forliget mellem Venstre og Højre om gennemførelse af loven om alderdomsunderstøttelse.

humanere udformning af fattigloven og om alderdomsunderstøttelsen i samlingen 1890-91 var til forhandling, lagde han sammen med ministrene Ingerslev og Nellemann det pres på Estrup, der førte til forliget i Landstingets ministerværelse 7. marts 1891.

Dette forlig ses ikke protokolleret, og der foreligger formentlig ikke andet officielt end den erklæring konseilspræsident Estrup afgav i statsrådet den 13. marts 1891.

Der var i virkeligheden to problemer, nemlig en lov om alderdomsforsørgelse uden for fattigvæsenet og en eller flere love, hvorved man kunne skaffe dækning for de store udgifter, der fulgte med loven om alderdomsforsørgelsen. Disse sidste spørgsmål blev forhandlet frem og tilbage i Folketinget i 1890 og 1891, og herom skriver K. S. Rasmussen i bogen: *Mænd og Meninger i dansk Socialpolitik* (1933) bl.a.: *Da man fra radikal side ikke så nogen mulighed for at komme udenom den ølskat, som man havde bekæmpet så stærkt, ønskede man, at de penge, der kom ind ved den, skulle komme de ubemidlede til gode gennem en alderdomsforsørgelse.* K. S. Rasmussen skriver videre, at det Berg-Hørupske forslag om alderdomsunderstøttelse hvilede på denne ølskat samt på en del af brændevinsafgiften og vinskatten,

der skulle forhøjes, og at der deraf skulle dannes en fond, der gennem en statsanstalt skulle yde alle ubemidlede 62 årige personer en særlig understøttelse på 150 til 200 kroner uanset om de var straffede eller havde været under fattigvæsenet. Højre havde imidlertid opgivet tanken om et samarbejde med Hørup og måtte gennem forhandling med de Moderate søge at neddæmpe disses krav til en alderdomsunderstøttelseslov. Forhandlingerne, der er ført over det lovforslag, som C. Ravn lå med, førte til det forslag, som 9. marts 1891 indbragtes i Folketinget af de Moderate og medlemmer af Forligshøjre i forening, og som nøjagtig en måned senere ophøjedes til lov. Det gav alle trængende, forsørgelsesberettigede personer over 60 år ret til at ansøge kommunalbestyrelsen om en årlig understøttelse, når de opfyldte tre betingelser: de skulle være uberygtede, måtte ikke have skænket deres formue væk og måtte ikke de sidste 10 år have modtaget fattighjælp eller være fundet skyldig i løsgængerier eller betleri.

Der rejste sig naturligvis røster i Folketinget mod dette forslag fra det forhandlende Højres side. H. C. Holch var jo Højres ordfører og leder af den gruppe, der ville forhandle med Venstre. Han havde naturligvis ikke ringe indflydelse på forslaget udformning og dets gennemførelse. Modstanden fra partifællerne kom navnlig fra Johs. Hages side i Folketinget og Mourier-Petersen i Landstinget, men K. S. Rasmussen skriver i sit bidrag i »Mænd og Meninger..«, at nogen reel indflydelse på socialpolitikken fik Johs. Hage aldrig.

Som det skal ses af det følgende, betragtede H. C. Holch ikke Johs. Hage som hørende til sine bedste venner. Holch havde jo gennem sit opslidende arbejde for andres ve og vel på Tinge skabt sig en vis good-will, måske navnlig hos den store skare af 60 årige og derover, som havde afgjort behov for en ikke forpligtende understøttelse resten af deres liv, medens Hage på sin egen måde søgte at råde bod på gamle folks muligheder for at klare dagen og vejen.

Om Johs. Hage skriver M. P. Friis i Dansk Biografisk Leksikon i 1892, at han har stillet sig skeptisk overfor den nyeste tids socialpolitiske lovgivning. Det private initiativs opgave på dette område har han derimod hævdet ikke blot i ord, men også i gerning, bl.a. ved på Nivågård at oprette et hospital for kroniske patienter fra Frederiksborg Amt, og i 1919 grundede han Den Hageske Stiftelse på ½ mill. kr. til støtte for fattige patienter. Johs. Hage var en velhavende mand. I 1910 byggede han Nivå kirke og skænkede den til Karlebo kommune. I 1919 ville han bygge et sanatorium for nervesvage, fortæller fhv. inspektør Th. Andersson i en kronik i Frederiksborg Amts Avis

for 9. februar 1962, det skulle ligge på marken mellem parken og skoven, men planen blev opgivet, da han mente, at der var steder nok, hvor folk kunne tage hen, når blot de havde penge til opholdet. Den Hageske Stiftelse, der efter Hages død fik tillagt alt, hvad Johs. Hage efterlod sig, eksisterer den dag i dag, omend i ændret skikkelse. Johs. Hage var i en årrække medlem af Frederiksborg amtsråd samtidig med H. C. Holch, og også her gjorde han sig gældende som en human politiker. Hage var født i 1842 og døde ugift i 1923.

Et enkelt citat fra »Mænd og Meninger« vil måske kunne belyse noget af forskellen mellem denne velstående godsejer og borgmesteren, by- og herredsfogden fra Nykøbing F. og deres opfattelse af de reformer på det socialpolitiske område, som navnlig H. C. Holch var talsmand for. K. S. Rasmussen skriver således:

Da Ingerslev det næste år, samlingen 1890-91 fremsatte det samme forslag for Folketinget, sendtes det straks i udvalg for ikke at spille tid med en gentagelse af den allerede foretagne første behandling. Udvalgsflertallet – Forligshøjre og de Moderate – enedes om forskellige ændringer, fattigbestyrelserne mistede ret til tildeling af korporlig revselse overfor fattighuslemmer, og kommunerne fik pligt til at eftergive modtaget fattigunderstøttelse efter fem års forløb. Ved 2den behandling deklarerede Holch »forlovelsen« ved at erklære, at Højre i det store og hele var enig med de Moderate i deres opfattelse. Dette gjaldt dog ikke hele Højre; Scharling hævdede det gamle højrestandpunkt, at eftergivelse af fattighjælp var grundlovsstridig. Kraftigere var dog Johannes Hages angreb: »Forligshøjre har forladt princippet: hjælp til selvhjælp og derved givet sig de socialistiske metoder i vold. Man bør undgå alderdomsforsørgelse, som den her fremtræder, den svækker kun den spire, der driver mennesket fremad; et samfund kan ikke bygges op på humanitet.« Hage foreslog, at bestemmelserne om alderdomsunderstøttelse blev taget ud af fattigloven og givet som en særlig lov. Dette ønske blev opfyldt, og i løbet af 5 dage var loven vedtaget.

Johs. Hage havde som andre medlemmer af Folketinget lejlighed til at komme med sine bemærkninger til lovforslaget men uden synderligt resultat, idet den selvstændige lov om alderdomsunderstøttelse udenfor fattigvæsenet hvilede på det, som Forhandlingshøjre med H. C. Holch som formand og de moderate Venstre var blevet enige om, men under 2den behandling af lovforslaget, nærmere betegnet en 14. marts 1891, fik H. C. Holch lejlighed til at sige Hage et par ord, som her skal gengives efter Rigsdagstidende (4850):

Holch: Jeg anser det for naturligt, at der fra højre side bliver sagt et par ord i anledning af det foredrag, som det ærede medlem for Frederiksborg amts 2den valgkreds (Johs. Hage) kom med. Det er jo klart nok, at hans bemærkninger som rammende de store principper angik alle faktorer, såvel regeringen som lovgivningsmagten, altså i det hele, og det er derfor nødvendigt for mig at bemærke, at hvad jeg her siger er ganske individuelt, og det siger jeg selvfølgelig kun på egne vegne. Det ærede medlem har med sin sædvanlige åbenhed ladet mig forstå sin misfornøjelse med den politik, jeg er gået med til, og jeg finder derfor allerede for mit personlige vedkommende anledning til at gøre et par bemærkninger.

Det samfund vi lever i, og hvis principper det ærede medlem dog vistnok i det hele ynder og ved mange lejligheder forsvarer, hviler jo i grunden på det grundprincip: Hjælp dig selv! Det er dog således, at den store forskel mellem rig og fattig og den store samfundselendighed har udviklet sig på konkurrenceprincippet og det princip, at enhver må i samfundet se at hjælpe sig selv. Den ærede taler er nu i de senere år tilligemed os andre kommet ind på et andet princip, nemlig princippet: Hjælp til selvhjælp, hvorved man har troet at kunne bøde på en del af den elendighed, som åbenbart er til stede, og på en del af den misfornøjelse og bitterhed, som derved skabes. Nu er det underligt nok, at vi, som er med til at bringe dette lovforslag frem, vi angribes fra begge sider. Fra den ene side hedder det, at det er et slet, utilstrækkeligt og unyttigt forslag, og fra den anden side hedder det, at det er bygget på principper, som vil omstyrte staten. Jeg tillader mig deraf at slutte, at vi måske har truffet det rette ved at gå den gyldne middelvej, skønt jeg erkender, at denne middelvejsteori ingenlunde altid er rigtig, men vi har dog bygget på det bestående i mange henseender, og det turde måske være, at vi ikke har været ganske uheldige.

Nu siger den ærede taler, at ved dette lovforslag er ethvert spor af hjælp til selvhjælp opgivet, fordi der her ikke opstilles nogen fordring om, at vedkommende individer skal yde penge eller penges værdi. Det tror jeg ikke det ærede medlem har ret i. Hvis det var tilfældet, ville mange af os ikke gå med til lovforslaget, og derfor har vi også fuldstændigt måttet tage afstand fra forslaget, som er fremkommet fra anden side af den natur, at dette princip må siges ganske at være opgivet. Men jeg vil sige til det ærede medlem, at vi ikke vil bygge nogen udvikling på den doktrin, at vi til enhver tid skulle møde med fordringen om hjælp til selvhjælp i den form, som han vil have det, når vi kan indse, at dette princip ikke bliver andet end en doktrin, at man ikke ved at udføre det i den form, man har, kan udrette, hvad man vil. Og der har

jeg troet, at når man spurgte om aldersomsunderstøttelse, om noget så betydeligt, noget hvortil der skal så store summer, kan man ikke af den store mængde, der her er tale om skal falde ind under loven, forlange positive bidrag, som de dog ikke ville kunne afse. De vil allerede have vanskeligt nok ved at få det allertarveligste til at tilfredsstille deres fornødenheden med, og hvis der – hvad jeg vil finde ganske billigt – skulle hos dem opstå en trang til eller en følelse af, at der dog også kunne tilkomme dem nogen livsnydelse, ville de være udelukkede fra at komme med bidrag af positiv betydning, og derfor tror jeg at kunne forsvare, at man holder sig til det negative, som væsentlig er, at de enten ved egen eller ved andres hjælp i 10 år i en vigtig periode af deres liv skal have holdt sig udenfor fattigvæsenet. Det er ganske vist ingen positiv ydelse, det er kun opstillet negativt, men jeg påstår bestemt, at der vil for mange mennesker fordres ikke ringe anstrengelse, ja stor anstrengelse, for at nå dette mål. I den form er altså selvhjælpsfordringen fyldestgjort, men ganske vist ikke i de former, man tidligere har tænkt sig.

Så siger det ærede medlem for øvrigt om vort forslag, at det er så simpelt, at det næsten er genialt. Det glæder mig overordentligt at høre denne bemærkning. Jeg tror, at den højtærede ministers tanke, som han fik indført i lovforslagets § 3, i virkeligheden er så tiltalende og så betydningsfuld på det punkt, at den næsten kan kaldes genial. Jeg skal med fornøjelse gå ind på det ærede medlems tanke, at, hvad der end kan siges om vort forslag, erkender jo dog alle, at den hele administration er så simpel og let og bygger i den grad på det bestående uden at medføre nogensomhelst udgift, at enhver må sige, at det er en, for ikke at bruge udtrykket genial, overordentlig heldig tanke, som den højtærede minister der har fundet, og jeg kan gentage, hvad jeg sagde ved første behandling, at enhver vil vide, hvorledes man i den store verden i andre lande vander sig for at få denne tanke om aldersforsørgelse bragt ud i livet, og hvilke vanskeligheder og uhyre bekostninger, man er kommet til. Lad os nu ikke kritisere, men lad os acceptere det, som ubetinget er en fordel ved forslaget, set fra hvilket som helst synspunkt, selvom man er så langt borte derfra som det ærede medlem fra Fredensborg.

Så kommer jeg til den større og mere politiske del af det ærede medlems foredrag. Han er jo utvivlsomt efter sit hele syn ikke ringe bekymret over dette forslag og hvad dermed står i forbindelse, idet han mener, at vi der kommer ind i et uføre, at staten ved dette lovforslag anerkender det socialistiske princip, således at de tre repræsentanter, der her er tilstede for socialismen, nu for fremtiden kan køre med os i så stramme tøjler som de vil. Jeg tror, at det ærede medlem tager fejl i den henseende. Jeg tror ikke, at tilstedevæ-

relsen af disse 3 repræsentanter for socialismen her i Tinget er det, som har ført os ind på dette lovforslag. Nej, det, der har gjort det, er den socialistiske bevægelse i hele verden, det er den storartede organisation, der er skabt, det er de krav, som er kommet frem, den utilfredshed, der er fremkommet i verden, og som man overalt tager hensyn til og selvfølgelig også må tage hensyn til her i landet, og som enhver regering må tage hensyn til, for så vidt der er noget retfærdigt krav på bunden af, hvad der føres frem. Det er så langt fra, at vi ved dette forslag direkte anerkender, at de socialistiske principper skulle have yderligere fremgang her i landet, at jeg vil sige til det ærede medlem, at for mit vedkommende betyder det netop, at her sættes punktum.

Med hensyn til alderdomsforsørgelse behøver det ærede medlem kun at se på det forslag, som er fremkommet fra anden side, for at se, at man ved dette lovforslag vil have slået de yderliggående tanker om alderdomsforsørgelse, som er kommet frem i andre forslag, til jorden. Hvis dette er meningen hos det flertal, som vil støtte dette lovforslag, så handler vi jo fuldstændig rigtigt; fremtiden vil jo vise, om det er rigtigt eller ikke.

Tanken for mit vedkommende er, at hermed skal denne sag være til ende, og så mener jeg, at den er bygget på principper, som ikke fører til nogen konsekvens i socialistisk retning, og som er fuldstændig forsvarlige.

Nu siger det ærede medlem, at det vil føre til, at den frivillige sammenslutning for at hjælpe sig selv ganske vil ophøre. Nej, det er ingenlunde tilfældet, der er mange områder endnu, hvor det kan være nødvendigt, at de vedkommende sørger for sig selv, hvor de kan komme i trang i deres 60de år. Intet menneske tænker på at slå sygekasserne ihjæl, det er en bevægelse, som er rejst af sig selv, som vistnok vil udvikle sig videre, og som der vedvarende vil være tilstrækkelig brug for.

Så siger det ærede medlem, at denne lov vil føre til, at man overskærer alle bånd mellem forældre og børn mellem tyende og husbond (Indsigelse af J. Hage), i en væsentlig henseende overskære disse bånd. Jeg vil indrømme, at der kan tænkes tilfælde, hvor fattige børn stadig understøtter deres fattige forældre og tager fra sig selv, hvad de skulle spise, for at forældrene ikke skulle komme på fattigvæsenet. Der gives mange af den slags eksempler. Idet vi giver denne lov, tager vi da også en stor byrde bort fra mange mennesker netop af dem, som har holdt familiebåndet helligt, men der bliver dog forhold nok, hvorved det kan blive ved at virke. Det er der intet i vejen for.

I det hele taget må man sætte sig ind i den tankegang i lovgivningen, at vi går i den retning, at der er krav fra den ene side og anerkendelse fra den

anden side af, at det var meget ønskeligt og godt, om menneskene gennemgående fik det noget bedre og navnlig noget rigere i materiel henseende, end de har haft det hidtil, idet man erkendte, at disse materielle betingelser spiller en overordentlig stor rolle for den hele udvikling. Jeg skal ikke sige andet, end at det efter alle disse lovforslag efterhånden vil føre til, at fordringerne til livet stiger noget, men så må jeg også gøre opmærksom på, at det har kun været samfundets egen skyld. Thi det samfund, som hviler på det princip, som det ærede medlem hylder, på konkurrencens princip og på princippet: Hjælp dig selv, har i det hele overfor de fattige kun haft een ting at holde frem og sige, nemlig: Skaf bare de fattige oplysning. Dette er alt gået ud på. Man har villet skaffe skoler og har indført tvungen undervisning. Men det nytter ikke at skaffe de fattige oplysning, når man ikke tillige skaffer dem andet, thi jo mere oplysning man skaffer dem, desto større bliver kravene til livet.

Jeg vil ikke nægte, at der kan være arbejdsgivere, som nu ikke mere vil blive så beredvillige som hidtil til at sørge for deres arbejders alderdom. Det er klart, at mangen godsejer, som hidtil har sagt som så: Ingen af mine gamle arbejdere skal på fattigvæsenet, jeg har huse til dem, og jeg giver dem det fornødne; på fattigvæsenet skal ingen af mine arbejdere komme. – Dette er der mange eksempler på. Jeg siger, at det er klart, at herefter vil sådanne folk være fristede til at sige: Jeg skal betale i alle retninger, og skal også nu betale til dette, men så kan jeg ikke heller holde mine folk udenfor alderdomsunderstøttelse nu, da de jo dog uden gene kan få der, hvad de behøver. Det er en af de ulemper, som en almindelig lov medfører. Hvis det var således, at alle mennesker, der kunne understøtte andre, uden dertil sigtende lovbestemmelser ville gøre det af sig selv og ikke blot nogle enkelte, ja så behøvede man ingen lov. Men på den anden side må man jo også erindre, at de folk, som vil blive understøttede efter denne lov, når også noget mere end hidtil, de når dog så at blive fuldstændig uafhængige på dette område. Jeg kan forøvrigt være enig med det ærede medlem fra Køge (Hørup) i, at det væsentligste for de gamle er at få mad og klæder, hus og fred, og at stemmeretten er det underordnede. Det kan jeg godt være enig med ham i. Men jeg mener rigtignok tillige, at der er mange, som sætter pris på begge dele.

Jeg vil altså særlig nedlægge en indsigelse imod, at alle bestræbelser for selvhjælp skulle være slået ned ved dette lovforslag, og jeg må nedlægge indsigelse imod, at vi ved at give denne lov skulle have anerkendt socialistiske principper for den hele statsordning og derved ville blive ført så

vidt, at vi ikke atter kan komme tilbage. Nej, jeg vil tværtimod sige – og der kan jeg henholde mig til tanker, der er kommet fra mægtige mænd i syd –, at vi skulle give denne lov for at kune modstå den socialistiske bevægelse. Vi skal give denne og mange andre love for at have en god samvittighed og for at kunne sige, at vi ikke vil tåle, at man kommer frem med nogensomhelst bestræbelse, som sigter til at omstyrte samfundet, idet vi netop afhjælper den trang, som det er muligt at afhjælpe indenfor det bestående samfund. Det er netop i den retning jeg mener, at lovforslaget skal virke, at det skal give os en god samvittighed til at modstå disse bestræbelser, for så vidt som de går over stregen.

Mellem fattiglovens anden og tredje behandling blev sagen påny drøftet af det moderate Venstre og Højre, og som resultat heraf blev der forelagt et forslag til en særlig *Lov om aldersundersøttelse for værdige trængende udenfor fattigvæsenet*, som var stillet af fattigudvalgets seks forhandlende venstremedlemmer og dets fire højremedlemmer. Det førtes med nogle mindre ændringer gennem alle tre behandlinger i Folketinget 11., 14. og 16. marts 1891 og vedtoges dernæst uforandret af Landstinget. Den 9. april 1891 stadfæstedes loven.

Som man kan forstå har H. C. Holchs medvirken ved gennemførelsen af denne lov ikke været ganske ubetydelig, og det synes også at fremgå deraf, at hans politiske indsats på de sociale områder er blevet omtalt i de biografier, der i tidens løb er skrevet om ham. Om han selv har været tilfreds med omtalen, vides ikke, men der findes et brev fra Lars Dinesen til redaktør Jacobsen, Nykøbing F., som kan tyde på en vis bitterhed hos H. C. Holch på grund af manglende skyldig omtale:

København den 15. april 1891.

Kære Jacobsen !

Tak for hvad du har sendt mig og for de oplysninger jeg derigennem har modtaget. Det er jo glædeligt, at det går fremad derovre, det vil vi håbe vil blive tilfældet over det hele.

R. Clausen er næppe gået med til det gode, han har gjort med sin gode vilje, man har måttet gøre store anstrengelser for at få ham med og det er N. Th. Petersen man har brugt til at skubbe ham frem, thi han har indset, at det ikke går ellers. Bogstavelig er R. Clausen uskyldig i hvad der kom frem i hans blad, men i virkeligheden er han skyldig, for han sidder og sludrer til hvem, der vil høre ham i den retning, når han sidder og drikker.

H. C. Holch og Mor Hansine lod sig fotografere den 18. august 1891 i Nykøbing F. Han havde netop overstået de tidkrævende forhandlinger om alderdomsunderstøttelsesloven m.m., og hun, der da var 44, var kun optaget af at brevveksle med de tre voksne sønner fra H. C. Holchs ægteskab med søsteren Mor Marie og passe sine egne 6. Hun havde også omsorgen for sin broderdatter Augusta Petronelle Niemann (1871-1961).

At Holch ikke er nævnt af Th. Nielsen, er fordi Th. N. ikke tog selv så megen del i forhandlingerne og derfor ikke ved fuld besked med al ting og så har han naturligtvis også nogen hang til at give sine venner æren.

Borgmester Holch beder jeg meget hilse.

*Din heng.
Lars Dinesen.*

H. C. Holch skrev også til redaktør Th. Nielsen, Herning, angående det samme spørgsmål, og den 13. april 1891 skrev Th. Nielsen tilbage således:

Højstærede

Hr. borgmester Holch.

Ja, De har ret, Hr. borgmester, jeg har udtalt og formuleret den mening, at De har stor fortjeneste af den sluttede overenskomst – særlig hvad der vedrører alderdomsforsørgelsen og fattigsagen, hvilke sidste sager næppe ville være blevet gennemført uden Deres værdifulde understøttelse og sagkyndige bistand. Nej, jeg har ikke givet nogen beskrivelse af »de betydningsfulde« forhandlinger, en sådan kunne jeg ikke give uden at medtage Deres navn, men »Skanderborg Amts Avis« gav en fremstilling af »den sidste episode« i ministerværelset, ved hvilken lejlighed De vistnok ikke var tilstede. Denne beskrivelse anser jeg mig forpligtet til at rette noget, for at den kan blive så virkelighedstro som muligt. Som De ser, beror det altså på tilfældighed, at Deres navn ikke er medtaget og da nærmest den, at De ikke var tilstede ved dette møde.

Dersom jeg overhovedet kommer til at skrive om »forhandlingerne«, er det en selvfølge, at jeg medtager Deres navn. Iøvrigt hr. borgmester, tak for Deres brev og tak for arbejdet.

*Herning 13. 4. 1891
Med højagtelse
Deres ærbødige
Th. Nielsen.*

At H. C. Holch netop var med i ministerværelset synes utvivlsomt efter de oplysninger, der er givet om hans politiske virksomhed i de biografier, der er skrevet af hans samtidige, og også efter den eftersætning Lars Dinesen kommer med i brevet af 15. april 1891.

H. C. Holch, som jo nu var borgmester i Nykøbing F., fik efter lovens vedtagelse ikke nogen hvileperiode. Der var andre lovforslag til behandling foruden at han skulle passe sin stilling som formand for byrådet i hjembyen og

sit embede som by- og herredsfoged, og når dertil kom, at han også skulle være direktør i Sparekassen, er det naturligt, at han bliver stresset, og det sammen med den sygdom, han har båret på siden sine unge dage, må bevirke, at han af og til må holde sengen. At nogle af hans stillere tvivler på ægtheden af hans sygemeldinger, er jo kedeligt, men en lægeattest kan selvfølgelig overbevise dem. H. C. Holch kan heller ikke se bort fra, at det kan være forbundet med betænkeligheder at være valgt til Folketinget eller Landstinget samtidigt med, at man er indehaver af et eller flere embeder af nogen betydning.

I 1892 skulle der igen være valg, og H. C. Holch finder anledning til at skrive sin ven Lars Dinesen et brev til. Dette brev er måske aldrig afsendt, eller også er det skrevet om, hvad det måske også kunne trænge til, fordi der er visse gentagelser i det, som måske kan skyldes træthed, men det bør citeres her, fordi det også omhandler forholdet til Johs. Hage.

Nykøbing F, den 17. april 1892.

Kære Dinesen ! Jeg er nu oppe igen og med lidt gunstigt vejr venter jeg snart at være rask. Jeg ville akkurat have været i nogenlunde ordentlig stand at møde til valgdagen men heller ikke før, og da jeg i 1890 valgtes som sengeliggende og når henses til vanskelighederne i valgkredsen, kunne der jo ikke være spørgsmål om at byde vælgerne min kandidatur, eftersom jeg, der har oparbejdet en bestemt og god regeringskreds, ikke ville udsætte den for at falde af personlige grunde. Det var mig derfor ikke vanskeligt hin eftermiddag, da jeg ikke kunne rejse efter bestemmelsen at tage en afgørende beslutning, hvorfor jeg udfærdigede 10 telegrammer og 1 brev til Dem og 1 do. til H. Jørgensen. Overalt rådede jeg til at vælge ham, af hvis brev til mig man jo kunne se, at han nok ville.

Det hele er gået ganske efter mit hoved. Jeg vidste, at De og de lokale ledere dagen efter den 8de ville være samlede henholdsvis i Hillerød, Helsingø og Frederiksværk, så at alt med telegrafens hjælp i en fart kunne arrangeres, og det er godt præsteret, at man med 1 dags varsel, som jeg ønskede, gik ind i de af mig berammede møder. Jeg nærer med Dem ingen tvivl om, at H. Jørgensen vil blive valgt, hvad der naturligvis har lettet mig den hele sag. Hr. Petersen synes mig tilmed i alt fald efter højreavisens referat (Frvk. Dagblad) at have forkludret sin stilling i høj grad ved ikke at ville bekende kulør og indtage et uklart standpunkt, hvilket ikke plejer at gavne en kandidat. Forsåvidt er alt godt; men naturligvis er det ikke så tiltalende for mig at være klar over, at en del af kredsen føler det som en lettelse at blive fri for mig, hvad jeg var på det rene med ved vort møde i

Nybylting F. d. 17 April
1892

Hyre Director! Jeg er mit oppe
sigende og med det givende Klare ønske
sigende at være med. Jeg vilde så gerne
sætte navn i regulerende ordrettig Klare
at være by Klare, men jeg er i Klare
før, og du jeg i 1890 vilde jeg vilde jeg
naer jeg så at Klare. Klare
første jeg i Klare mine Klare
at by Klare min Kandidat, efter
sine jeg, der jeg og at Klare og
god Klare, Klare Klare Klare Klare
før og før af Klare Klare. Det
er mig Klare Klare Klare Klare
da jeg Klare Klare Klare Klare
at by og Klare Klare, første jeg
jeg vilde jeg 10 Klare og Klare Klare
den og Klare Klare Klare Klare
jeg klare Klare Klare Klare Klare
men jeg Klare Klare Klare Klare Klare
det Klare Klare Klare Klare Klare Klare
men jeg, at Klare og Klare Klare Klare

Helsinge før jul, hvilket De dengang næppe havde tilstrækkeligt syn for. Imidlertid, havde jeg været rask og sat lidt kraft på, føler jeg, at det ville have stået i min magt at beherske de modstræbende kræfter. Disse er forøvrigt formentlig sat i bevægelse af vor kollega J. Hage, der jo efterhånden er blevet mig en modstander og som gennem amtsrådet og ved andre lejligheder skabte stemning imod mig for min deltagelse i den sociale lovgivning – og også meget af jalousi fra ifjor. Han har i al fald med sin sædvanlige ligefremhed udtalt til mig, at det var forfærdeligt, hvor jeg var i folkemunde og betragtedes som en bærer af alderdomsforsørgelsen af alle småfolk især, og han har med sin sædvanlige hensynsløshed ladet mig vide, at han af mine stillere var anmodet om at opfordre mig til at love at indtage en mere reserveret holdning i sociale spørgsmål – i så fald kunne han måske nok hjælpe mig til genvalg. Som svar herpå vendte jeg ham ganske vist ryggen.

Under disse omstændigheder har det naturligvis været mig meget ubehageligt at skulle vige pladsen netop i øjeblikket under en valgkampagne med så fyldigt indhold og som forberedelse til et så vigtigt valg. Det ville have været mig særdeles kært at forsvare forhandlingspolitikken, dens hidtidige store resultater og min egen andel heri, og som jeg føler for vist, slå alt vrøvlet i kredsen til jorden. – Det er forøvrigt ret komisk og må vel tilskrives personlig animositet, som jeg forøvrigt altid har mærket lige fra amtsrådet, at Hage angriber mig og lader indenrigsministeren og Dem gå fri for alderdomsloven og det øvrige; det ser egentlig temmelig latterligt ud.

Bortset fra det ubehagelige i at vige på grund af sygdom og i den nævnte situation, finder jeg forøvrigt, at der ikke kan siges noget til, at man, når man som jeg – der stillede mig første gang 25. april 1876 – har gjort tjeneste i et parti i 16 år altså omtrent i hele den Estrupske så betydningsfulde og indholdsrige periode og oparbejdet min kreds til en bestemt regeringskreds, søger nogen ro og for en tid holder op med den spredte virksomhed. Dette gjorde jeg naturligvis ikke, hvis ikke dette sygdomsanfald havde gjort det nødvendigt, eller hvis jeg havde nogen politisk ærgerrighed. Denne har jeg heldigvis været fri for; thi ellers ville det liv, jeg har måttet føre, have taget endnu mere på mig, men som De vil have bemærket, har jeg, der dog ifølge mine mange forskellige stillinger, forstår mig på adskilligt, aldrig søgt at trænge mig frem men bestandigt indskrænket mig til at udføre de hver man overdrog mig, de være små eller store.

Hvad valget angår i sin helhed, da mener jeg, at de Moderate kommer tilstrækkeligt godt derfra; thi jeg antager, at det vil vise sig, at moderate stemmer er i fremgang i landet. Om det derimod ville være nogen gevinst, at de Moderate som parti voksede i kvantitet på Rigsdagen er vistnok et

spørgsmål; det kunne let få indflydelse på kvaliteten; thi lad os være oprigtige og erkende, at de moderate ledere er i en yderst vanskelig stilling med det, de nødvendigvis må gå med til og at de som et stort og mægtigt parti måske får vanskeligere ved at gå sammen med Højre, end når de kommer så nogenlunde fra valget. Jeg tror, at det vigtigste er, om Højre kunne gøre nogen fremgang og om en eller anden radikal fører, først og fremmest Hørup, kunne falde, så går det hele måske bedst. Derfor håber jeg, at Højre i Køge gør sin pligt. Jeg kan forstå, at det kan være ærgerligt, at Højre ikke ellers et og andet sted vil følge parolen fra dem, der har ledelsen, men på den anden side må man også sætte sig ind i de folks tankegang, idet de frygter for at se frugten af deres mangeårige arbejde spildt ved desorganisation, hvortil kommer, at Højre i den enkelte kreds, som skal støtte en Moderat, hverken har eller kan få nogen garanti for, at der noget sted fra de Moderates side gøres gengæld.

Men som sagt, jeg tror ikke, at antallet af moderate repræsentanter er afgørende, når de blot omtrent holder, hvad de har. Mange nye mænd vil ikke have let ved at forstå den tankegang, der ligger bag ved den moderate politik, der dog i virkeligheden er og må være ikke lidet forskellig fra hvad der kommer frem på valg møderne, hvis det hele skal føre til et resultat.

Forøvrigt kan jeg ikke lade være at tænke på den mulighed, at det hele endnu kan gå i stykker; thi det ses jo tydeligt, at der på det militære område for en stor del af Højre vil blive stillet fordringer, som det ikke er de Moderate uligt at komme over, og jeg tænker mig, at der godt kan komme nye store situationer og nye valg, og hvem ved da, om ikke, når jeg nu har sundet og plejet mig i nogen tid, kunne falde på som en af dem, der dog har nogen forståelse, at prøve at være med til endnu engang at slå et slag i en enkelt stor afgørende situation, hvor der kunne være brug for alle mand på dækket.

Forresten håber jeg, som bortset fra sygdom, at ingen vil med grund kunne bebrejde mig, om jeg, der siden 25. april 1876, altså omtrent samtidigt med den Estrupske regering, har deltaget i kampen, kunne trænge til lidt ro, når henses til min livsstilling og mine familieforhold, i hvilket det politiske liv er dybt indgribende. Hvis jeg havde nogen politisk ærgerrighed, ville jeg måske have taget mig min situation mere nær, men derfor har jeg heldigvis været fri; ellers ville det spredte liv have taget ganske anderledes på mine kræfter end tilfældet er. At det forholder sig som jeg siger, vil De vistnok erkende, da jeg jo dog ellers næppe i de mange år ville have indskrænket mig til kun at befatte mig med de hverv man overdrog mig og ganske undladt ethvert forsøg på at gøre mig gældende, hvad dog måske ville have været muligt, eftersom

jeg på grund af de mange livsforhold jeg har arbejdet i, dog forstår mig på en del ting. Den omstændighed at jeg – forøvrigt som så mange andre – i disse år har set min egen interesse fremmet, har forøvrigt også bevirket, at jeg har holdt mig tilbage, ligesom jeg overhovedet ikke anser embedsmandens stilling i det politiske liv for videre tiltalende, uden at jeg dog ser, at man helt kan undvære dem. – Men uagtet jeg således tror at have indtaget en ret beskedene holdning, har jeg dog været genstand for jalousi. Vor kollega J. Hage er jo ligefrem blevet min modstander; han har med en ligefremhed sagt mig, hvor forskrækkeligt det var, så populær jeg var blevet i Tinget og for småfolk ved den alderdomslov, og det er ham, der gennem Frederiksborg amtsrådsmedlem Lund m. fl. har undergravet min stilling i Frederiksværk-kredsen, ja med den ham egen hensnsløshed har han angivet at have mandat fra ledere i min kreds til at affordre mig løfte om at være mindre fremtrædende i fremtiden på det sociale område, så troede han nok, at han kunne støtte mit valg. Jeg svarede ham ganske vist ved at vende ham ryggen, men ærgerligt var det, at jeg ikke fik lejlighed til at forsvare både den sociale lovgivning og den nye politik overfor hans angreb – de dårer af hartkornsmænd, som ikke ser, at det sociale spørgsmål vil give dem ganske andre nødder at knække end de virkelig gode og moderate reformer, hvormed man hidtil er sluppet.

Skønt jeg formener at have mindre politisk ærgerrighed end de fleste, hvem der gives lejlighed til at udvikle denne sygdom, vil jeg dog, inden jeg slutter, forhindre, at De skulle tro, at jeg er ganske af træ eller aldeles følelsesløs, hvilket er lige så forkasteligt som modsætningen, og jeg vil da sige, at jeg ved at se Højres piece er ligeså forbavset som ifjor over, at jeg absolut ikke må være den tolvte af de mænd, som ifjor havde væsentlig andel i de da nåede resultater, hvoriblandt i piecen som nogle af de vigtigste fremhæves fattigloven og alderdomsloven. Det, der mest interesserer mig, er virkelig spørgsmålet hvorfor? da jeg ikke kan få kig på grunden til min forbigåelse, der selvfølgelig er forsættlig og ikke tilfældig.

Brevet er ikke underskrevet, men det giver et ganske godt indtryk af H. C. Holchs sindsstemning i tiden efter den 9. april 1891. Hans ønske om, at Hørup ikke blev valgt i Køgekredsen gik i opfyldelse, idet P. A. Alberti, der havde stillet sig imod ham opnåede 1284 stemmer mod Hørups 1132.

9.

H. C. Holch ønsker ikke genvalg.

H. C. Holch lod sig ikke stille til valget i 1892. Han kunne simpelt hen ikke påtage sig arbejdet i en ny samling med nye folk, og da der – som han skrev til Dinesen – var en vis misstemning mod ham i kredsen, var det også klogt at trække sig tilbage i stedet for at lide et nederlag, hvilket nok ville have tæret stærkt på hans kræfter og dermed humøret.

At der var misstemning fremgår af nogle breve, som H. C. Holch har gemt, og måske kan man også se det af en lille historie, fortalt af den kendte Laurits Larsen, Vinderød Skov, til Nordsjællands Venstreblad den 10. november 1954:

Jeg blev født i Frederiksværk i 1862, hvor min fader var smedemester. 12 år gammel kom jeg så til Ll. Kregme, hvor min far overtog bedstefars ejendom. Min far var dengang som alle borgere i Frederiksværk højremand, men gik snart over i Venstres rækker. Bedstefar var også en god venstremand og var en god ven af den gamle venstrehøvding C. Berg, og de samledes hos en af Bergs gamle venner, Ole Hansen, Kregme. Der var også en anden god venstremand i Kregme, det var Jørgen Nielsen, og en svigersøn af ham var Ole Nielsen, som var en god mand for os unge, og som kørte os ud omkring til de store møder.

Vi var også kørende til det store møde i Hillerød, hvor det gik varmt til, og hvor paraplyer og stokke susede i luften ude i Slotshaven, og hvor tilsidst Højre måtte forlade skansen, og Holstein-Ledreborg indtog talerens plads for Venstre. Der var en del politi fra København, og de slæbte af med en del som anholdte men måtte lade dem gå fri igen. Og Venstre jublede, da Højre måtte forlade skansen.

Der var også på de tider et stort møde på Lyngby Kro med taler af byskriver Holch fra Højre og fra Venstre af C. Berg og statsrevisor Madsen-Mygdal; men der var byskriveren kommet i de rette hænder; det endte med, at han stille forsvandt ud af en bagdør på kroen, og vi så ham ikke mere. Ja, nu går møderne mere roligt af end dengang.

Laurits Larsen
Vinderød Skov.

Som det ses heraf, kunne der rejses visse stemninger, om hvilke erindringerne kunne holde sig op til vore dage, men historien om passagen gennem Lyngby kros bagdør tyder mere på misstemning end på det modsatte.

Og det gør så vist også brevet fra skovrideren på Tisvilde-Frederiksværk skovdistrikt, Frederik Bang:

Arresødal, d. 18. marts 1892.

Kære hr. borgmester Holch !

Det er Dem måske ikke ubekendt, at den delvise misstemning, De ved Deres sidste nærværelse her i kredsen selv mærkede spor af, ikke blot ikke har lagt sig, men har været i jævn vækst siden dengang. Hvad De derimod måske ikke ved, og som jeg derfor finder mig foranlediget til at meddele Dem, er at denne misstemnings korrektiv i den sidste tid forekommer flere af Deres politiske venner betænkelig over for Deres tidligt eller senere forestående valg. Agerlin, med hvem jeg flere gange har drøftet sagen, har indtil den allersidste tid følt sig så tryk overfor den. Sidst jeg talte med ham herom, blev vi dog enige om at der, dersom det begyndte rumleri ikke døde hen igen ret snart, burde gives Dem meddelelse herom.

Der er »fra Højre« ? i kredsen indsendt en anonym adresse, der skal gå ud på at opfordre den konservative klub hersteds og andetsteds i kredsen til at anmode Dem om ej at stille Dem igen, og optage spørgsmålet om en anden højrekandidat. Igår læste jeg i Frederiksborg Amts Avis en meddelelse om, at Højre her i kredsen skulle være rådvild om, hvem der i fremtiden skulle repræsentere den, thi at De ikke ville blive valgt ind, ved man nu. En gendrivelse af denne påstand kommer nok i Frederiksværk Dagblad i dag eller i morgen. Alt dette har nu bibragt mig overbevisningen om, at skal der overhovedet tilflydes nogen meddelelse desangående, så er det nu blevet på høje tid, og jeg gik i formiddags til Agerlin for i forbindelse med ham at gøre skridtet. Jeg traf ham imidlertid ikke hjemme, og foretager det nu, da jeg mener, det er periculum in mora, på egen hånd i forvisning om, at jeg handler i forståelse med ham.

H. Jørgensen ved man ikke noget til endnu. Som klubbens formand var han jo nærmest til det. – Han nævnes i Frborg A. A. som Deres eventuelle afløser og desuden to stråmænd. – Adressen får mange underskrifter, og man kender vælgerfolket. Skulle H. J. gå i gøngen – men den mulighed tør jo foreløbig ikke tænkes – så frygter jeg for, at sagen kan blive betænkelig forkludret, for han er i stand til at få alle åndelig umyndiges stemmer, og i politisk henseende ved man jo, at afgjort flertallet af landets vælgere desværre må regnes til den kategori.

At det er forlorne (en forloren) Højremænd, der står bagved adressen er klart deraf, at det ikke er mig bevidst, at den er præsenteret nogen eneste ledende højremænd i kredsen til tilslutning.

Animam meam liberavi, og De ved i den sag, hvad jeg ved, om De har vidst det mindre tidligere end nu, ved jeg ikke.

*Deres
Fr. Bang*

Nogle dage efter kom der et nyt brev fra Frederiksværk. Det var fra fabrikant E. Agerlin:

Frederiksværk, 27. marts 1892.

Velbårne hr. borgmester Holch !

Tak for Deres venlige brev, jeg må gøre en undskyldning for, at jeg ikke allerede har tilskrevet Dem igår, men grunden var den, at jeg var i København og søgte Dem i Rigsdagen, hvor jeg blev meget ked af at erfare, at De var rejst hjem på grund af sygdom i Deres familie. Jeg havde den fornøjelse at tale med statsrevisor Dinesen, både om stillingen her i valgkredsen og om selve valget. Dersom borgmesteren ikke har set de lister, som har cirkuleret, tillader jeg mig her at fremsende en afskrift af en; nogen særlig betydning med hensyn til valgets udfald, tror jeg ikke de har, men gavnnet har de i hvert fald ikke. I Helsinge fik den ingen underskrifter, ja, de kunne ikke engang få nogen til at gå med den, i Skærød blev den revet i stykker, i egnen omkring Sandkroen og ind ad Ramløse fik den kun 2 underskrifter, hvorimod den i Halsnæs har fundet stor tilslutning og i Kregme sogn ikke så få underskrifter. Hvilken tilslutning listen har fået syd for søen, er jeg endnu uvidende om.

At jeg ikke kom til København tidlig i ugen var fordi jeg ville overvære hr. Petersens møde i Tisvilde, for derefter at kunne give Dem nogen meddelelse derom, ligeså snart jeg modtager Frederiksværk Dagblad skal jeg afsende det til Dem, så at De kan se referatet deri.

Jeg omtalte igår til hr. Dinesen, at den, der skadede os mest i Helsinge egnen var vejassistent Møller, thi han har ikke alene sagt til mig selv, at han ikke ville stemme på Dem, men jeg har hørt ham i Vejby udtale til flere: »Vi er nok højremænd, men vi stemmer ikke på Holch.« Dinesen tager vistnok forholdsregler herimod.

I det møde, som under forrige valgperiode under Deres sygdom blev afholdt i Hillerød af en del ledende mænd her i kredsen blev jeg på forslag af statsrevisor Dinesen valgt til forretningsfører eller formand for den valgbestyrelse, der skulle lede de forberedende arbejder i anledning af valget

dengang, og jeg går derfor ud fra, at jeg skal arbejde i samme egenskab denne gang, idet jeg i så tilfælde ikke skal vige tilbage for det arbejde, der bliver pålagt mig, men nødigt vil underordne mig H. Jørgensens ledelse.

Jeg skal med fornøjelse ordne alt med kroværterne, angående Deres møder og med hensyn til mødet her i Frederiksværk, skal De høre fra mig, når jeg har talt med birkedommeren om, hvilket lokale han synes heldigst at afber.ytte.

Med venligst hilsen er jeg

Deres ærbødige
E. Agerlin

Afskriften af den af Agerlin nævnte liste lyder således:

Til den konservative klub

for

Frederiksværk og omegn.

Vi undertegnede vælgere af Frederiksborg Amts 4de kreds ere blevne enige om til det forestående Folketingsvalg ikke at give vores nuværende Folketingsmand Hrr. Borgmester Holk vores stemme. Vi beder ham derfor venligst trække sig tilbage, for at give Plads for en anden Højremand, da vi ellers er bange for, at Venstre vinder Kredsen.

NB. På listen findes ingen indbydere og kun 2 mand påtegnet:

Parcellist Jørgen Andersen, Ramløse Sand
Husmand Hans Sørensen, Tibirke Sand.

Et par dage efter modtog H. C. Holch i Nykøbing F. et nyt brev fra Agerlin, men dene gang kun med nogle praktiske oplysninger samt eksemplaret af Frederiksværk Dagblad. Han spørger endvidere om følgende:

...Da mødet i St. Lyngby er torsdagen den 7. april, går jeg ud fra, at vi har æren af at have borgmesteren her til Kongens fødselsdag (8/4), som på sædvanlig vis skal fejres på Gæstgivergården.

Tror hr. borgmesteren ikke at det ville være heldigt, om De til Deres møder opfordrede H. Jørgensen, Hald, i egenskab af formand for den konservative klub til at være til stede, for at få vished om hans stilling overfor både klubben og valget ?

Der synes altså virkelig at være røre om den konservative kandidat til posten som folketingsmand for Frederiksværkkredsen. Nogle mener, at H. C. Holch efter sit engagement i de sociale love for et år siden ikke kan betragtes som en ægte konservativ, medens andre mener, at H. Jørgensen, Hald, er

ulden. Det er ikke første gang, at spørgsmålet om hans konservative indstilling har været på prøve.

Der var gang i korrespondancen, og dagen efter modtog H. C. Holch et nyt brev, denne gang fra birkedommeren og dennegang mere beroligende:

Frederiksværk, den 31. marts 1892.

Kære Holch !

Da jeg hører, at De har fået sygdom i Deres familie, uden at jeg dog kender udfaldet, vil jeg tillade mig at udtale min deltagelse, da jeg i hvert fald kan vide, at tilfældet har været betydeligt, siden De i den senere tid har været fraværende fra Rigsdagen.

Det glæder mig nu meget at høre, at De agter Dem til Frederiksværk til Kongens fødselsdag, og De mener måske endog, at, når jeg har tiet endnu, kunne jeg gerne spare min pen. Når jeg ikke tidligere har ladet høre fra mig, er grunden ganske simpelt hen den, at jeg i denne Deres travle tid mindst kunne falde på at fylde Dem med sludder herfra; det har her navnlig været nok af. Men på den anden side har jeg ikke betragtet sagen som så farlig som andre har gjort, eller rettere jeg troede, at det kun var den gamle sludder om, at Holch denne gang ikke blev valgt, hvad jeg så ofte tidligere har hørt uden at blive forskrækket. Ikke heller denne gang tror jeg på nogen fare, og jeg tror ikke på forræderi fra nogens side af de folk, De med rette troede at kunne stole på.

Men ganske vist ved jeg nu nok, at der er gjort tåbeligt og ondsksfuldt muldvarpearbejde, vistnok både af over- og undermuldvarpe. Jeg synes nu forresten, at folk tager den med mere ro.

Med denne afskedshilsen til Dem fra dette års rigsdagsvirksomhed, og ønske om lykke til det næste slutter jeg og undertegner mig

Deres hengivne

C. J. Hvalsø Møller.

Hvornår H. C. Holch har besluttet sig til ikke at lade sig opstille, kan man ikke se, men at hans tanker mere og mere cirkler omkring det spørgsmål, er der vist ingen tvivl om. Ikke blot misstemningen i valgkredsen men også hans sygdom, som nok er mere afgørende end familiens, fører ham nærmere til afslutningen af hans rigsdagsvirksomhed. Valget skulle afholdes den 20. april 1892, mødet i St. Lyngby den 7. april og sammenkomsten i anledning af Kongens fødselsdag den 8. april i Frederiksværk, alt dette har sikkert kørt rundt i hans tanker, han udebliver i al fald fra disse to møder i Nordsjælland, naturligvis efter at have givet de vedkommende underretning, men først

modtager han et brev fra sin gamle onkel i Aagerup, lærer Eskild Besoni Eskildsen, som jo var gift med hans faster, Marie Louise Holch, og som var H. C. Holchs stemningsundersøger:

Aagerup d. 4. april 1892

Kære Holch !

Altså har vi valget den 20. d.m. Jo før, jo hellere. Kampen vil blive hård ! thi Petersen og hans parti (soc. dem) har i lang tid arbejdet med rastløshed og som det synes også med kneb; dog tror jeg ikke brugt ulovlige midler. Jeg har frygtet, at Højre ikke har været så ivrige, men så må der nu tages fat med al mulig kraft. Jeg tror, at der her i egnen ikke bliver en eneste venstremand hjemme, og i disse sogne er der mange, mange af den slags. Hvad det er at være forhandlingsmand tror jeg, at størsteparten ikke har forstand på. Kongens fødselsdag skal den konservative klub have festlighed i Helsing. Kommer De der ? Jeg kan ikke komme der, thi skolebørnene her skal i år som de foregående have en lille festlighed i skolen den dag. Jeg antager dog, at De inden valget vil holde et møde i Helsing, og da står vores hus til Deres rådighed. Jeg ved nok, at De har så mange gode venner i Helsing at De kan overnatte hos, men antager også, at De kunne have godt af at udhvile Dem i et roligt hus. Det overlades nu til Dem selv at tage bestemmelse desangående. Skulle De ikke selv have tid til at skrive et par ord hertil derom, så gør Knud det nok, uagtet jeg har forsinket mig med at lykønske ham til hans stilling i Nykøbing.

Gud bevare Deres liv og helbred !

*Venligst hilsen fra os til Dem og hele kære familie ved Deres hengivne
E. B. Eskildsen.*

Nu også en invitation til fødselsfest for Kongen i Helsing ! Det var måske dråben, der fik bæget til at flyde over. Han telegraferer til skovrider Fr. Bang og aflyser alle møder – på grund af sygdom, og den 7. april 1892 går han til lægen og får en attest på, at han ikke bør stille sig til valget. Attesten lyder i sin helhed således:

Efter anmodning af hr. borgmester Holch skal jeg herved erklære, at jeg for hans helbreds skyld har på det bestemteste frarådet ham at rejse til Frederiksværk til valgsteder. Da han kom hjem fra rigsdagssamlingen, havde han en forværrelse af sin kroniske brystaffektion med en del feber, hvorfor han under min behandling har ligget tilsengs et par dage, hvorved feberen blev standset, uden at dog hosten væsentligt bedredes, og da han i går og i dag har været oppe og i dag i forretninger, er feberen straks vendt

tilbage, så at han må holde sengen i nogle dage og altså ikke kan rejse, men desuden har jeg rådet ham til at opgive at stille sig som kandidat til valget. Grunden hertil er, at jeg mener, at hans brystlidelse ikke i længden vil kunne tåle den anstrengelse og det uregelmæssige liv, han hver vinter må føre, når han stadig den halve tid må være i København og den halve tid her i Nykøbing, for at passe sit embede her og altså ugentlig må rejse frem og tilbage.

Nykøbing F. d. 7. april 1892

*C. Hansen
Stiftsfysicus.*

H. C. Holchs telegrafiske afllysning af alle møder kommer som et chok for skovrider Bang. Han griber omgående pennen og skriver spontant:

D. 7. april 1892.

Kære Mand !

Jeg er ganske rædselsslagen – De må ikke – De kan ikke, det ville være det sorteste forræderi imod den kreds, der har vist Dem sin tillid i så mange år.

Sludder !

Uforskammet ! Det vil være fejhed af Dem.

Nej for Deres egen og for kredsens skyld – gør det ikke – De vil komme til bitterligt at fortryde om De lader os i stikken.

H. Jørgensen bliver ikke valgt, det er socialisterne (Petersen), der går af med sejren, ifald De ikke fastholder Deres kandidatur. – Det kan De aldrig forsvare eller være bekendt – kan De ikke komme selv, så bed general Tvermoes om at møde på Deres vegne. Og synes De ikke at kredsen er for god til således at kastes i grams. Det er slemt, at De allerede har telegraferet »rundt i valgkredsen« og jeg vil indrømme, at det kan være svært for Dem at tage Deres så ilfærdigt fattede beslutning tilbage, men langt, langt hellere må De dog det, end stå som den, der svigter Deres vælgeres tillid – efter alt hvad der er gået forud (Tillidsadressen herfra før jul).

Deres sygdom er slet ingen grund her. De kan blive rask igen – kommer tid kommer råd. Får vi tid, får vi også nok en repræsentant. De må lade Dem vælge dennegang, så kan De efter den første samling nedlægge Deres mandat,

ifald det skulle vise sig nødvendigt. Det bliver som jeg siger. Petersen sejrer, når De trækker Dem tilbage og De sejrer, når De fastholder Deres kandidatur, selvom De ikke skulle kunne møde personlig.

Telegrafer eller skriv snart.

*Deres
Fr. Bang.*

Efter at H. C. Holch havde modtaget dette brev, der synes mere foranlediget af de vanskeligheder, som skovrideren så nærme sig forud for valget end ønsket om at se Holch forblive i sin politiske position, skriver han den 17. april 1892 brevet til Dinesen, citeret foran. Der er for H. C. Holch ingen tvivl om, at hans efterfølger i kredsen skal være H. Jørgensen, Hald, som jo gerne vil være folketingsmand, og som altså også blev det ved valget den 20. april. Hvad der har ligget bag ved de lokale politiske repræsentanters mistro mod H. Jørgensens politiske overbevisning, kan man ikke se i dag, men han holdt dog kredsen indtil 1898, da han faldt for Venstres kandidat, der havde kun 22 stemmers overvægt.

Hans Jørgensen, Hald, var født 1850 i Melby sogn, hvor faderen Jørgen Olsen var gårdejer. Han besøgte den Classenske højere Bondeskole i Frederiksværk 1866 og overtog i 1874 sin hustrus fødegård i Hald i Torup sogn. Foruden at være lægdsmand og sognefoged var han medlem af bestyrelsen for Hundested havn og landboforeningen i Frederiksborg amt. Han havde tidligere søgt valg som folketingsmand for Frederikssundkredsen, men opnåede ikke valg. Han var Folketingets sekretær 1893-94. Altså, han nød udstrakt tillid blandt sine egne og var en værdig afløser for H. C. Holch. Han døde i 1903, kun 53 år gammel.

H. C. Holch var altså med H. Jørgensen, Hald, som sin efterfølger vel ude af Folketinget.

KAPITEL 4

Tiden derefter.

1.

Efter disse anstrengende år i Folketinget og med andre gøremål var det naturligt, at H. C. Holch søgte hvile i sin relativt nye by. Det var kun et par år siden han blev udnævnt til by- og herredsfoged i Nykøbing F., og når dertil kom stillingen som borgmester og endvidere den tillokkende stilling som direktør i Sparekassen i Nykøbing, syntes han at måtte være kommet økonomisk højt på strå i forhold til det, byskriverembedet i Hillerød kunne afkaste sammen med honoraret som folketingsmand. Der var altså noget at se til, hvad H. C. Holch selvfølgelig også kunne føle sig tilfreds med.

Selvom ikke alle i hans tidligere folketingsvalgkreds stode blindt på, at han var virkelig syg men anså ham for angrebet af den såkaldte »politiske syge«, skal vi senere se, at der lå en mere langvarig end på det tidspunkt alvorlig sygdom bag hans ønske om en hvilepause.

Det varede ikke længe, før der kom brev »derindefra«.

Først fra indenrigsministeren:

København 24-4-1892.

Kære borgmester !

Tak for Deres brev. De er gået ud af Folketinget med al ære både i forhold til virksomheden i Tinget og overfor overleveringen af Deres valgkreds. Vi vil savne Dem - i al fald vil jeg det - og det bliver ikke så let at fungere med det ret store tal af nye mænd. Derfor vil der rimelig kræves nogen tålmodighed. Det hele vil vanskeligt kunne gå i orden så hurtigt som adskillige nu synes at antage.

Jeg opgiver iøvrigt ikke håbet om at se Dem igen. Muligt kunne det blive på et bekvemmere sæde, f. eks. i stedet for Oxenbøll, der falder 1894. Dette være sagt i fortrolighed, det ville være urigtigt allerede nu at tale derom. Jeg selv er ikke sjældent både medtagen og udslidt, og jeg anser det for tvivlsomt, hvor længe jeg og flere andre kan holde ud. Men jeg påskønner, at der har været lejlighed for mig til at udrette noget og det endda ikke lidet udover min

egen forventning. Dette i forbindelse med at man igennem den politiske virksomhed kan erhverve sig virkelige og solide venner, gør en ministerstilling med al dens møje og vanskeligheder lønnende og tilfredsstillende.

*Deres hengivne
H. P. Ingerslev.*

H. C. Holch har selvfølgelig opbudt al sin kraft for at kunne tilskrive de tidligere kolleger, som var blevet genvalgt, og som svar herpå må også brevet fra indenrigsministeren kunne betragtes. Blandt dem, der ikke blev genvalgt var amtmanden over Svendborg amt; der blev slået af en venstremand ved valget den 20. april 1892:

Min hjerteligste tak sender jeg Dem, kære borgmester Holch for Deres venlige brev. Udfaldet af valget på Ærø var mig ikke tvivlsomt, og det var mig derfor meget ubehageligt at stille mig; men der blev anvendt et meget stærkt tryk på mig af de ærøske højrevælgere, og det blev navnlig gjort gældende, at højrepartiet blev fuldstændig sprængt, hvis jeg ikke opfyldte det udtalte ønske, og så gav jeg efter. Bagefter er jeg imidlertid tilfreds med, at jeg ikke sagde nej til opfordringen, da jeg vel nok efter to gange at være valgt havde en slags forpligtelse til ikke at lade Højre i kredsen i stikken. Jeg tror iøvrigt ikke, at jeg vil savne rigsdagsvirksomheden, da jeg afset fra nogle pikante momenter har fundet den temmelig kedsommelig. Iøvrigt er der jo al grund for Højre til at være i høj grad tilfreds med valgets udfald, jeg havde ikke troet at Højre havde fået en så stor tilvækst. Det er jo også godt, at det forhandlende Venstres sammensætning er således, at det fremdeles trænger til Højres hjælp. Idet jeg takker Dem ret meget for en god samvirken i de forløbne år, og med håbet om, at vi af og til må kunne træffe hinanden er jeg Deres hengivne

Brockenhuus-Schack.

Svendborg den 24.4.92.

Disse to breve var jo opmuntrende for H. C. Holch, og der gik heller ikke længe inden han fik et brev fra Lars Dinesen med visse politiske opgaver til ham. Hans sygdom må formentlig været gået i bero, siden han drister sig til at tilskrive Dinesen, der svarer således:

København 11. juni 1892

Kære borgmester Holch !

Tak for brevet. Når jeg nu svarer Dem, beder jeg Dem blot bemærke, at dette svar er personligt og aldeles privat.

Jeg tror oprigtigt talt ikke, at man skal lægge sig for stærkt i selen enten for eller imod nogen af de herrer Grev Raben eller Brun; der er ikke stort vundet ved hverken den ene eller den anden og heller ikke tabt. Matzen er meget ivrig for justitsråd Berthelsen og aldeles oprigtig anser også jeg ham for at være den heldigste. Han har den fordel ikke at være slikken efter at blive valgt og dertil er han utvivlsomt den af de 3, der har den bedste forståelse af øjeblikket.

Skulle De derfor blive valgmand og skulle det stille sig så ved valget, at der ikke kunne blive enighed om enten Brun eller Raben, kan De måske optræde som frelsende engel og foreslå Berthelsen, Binitze, som er den, der har tjent Højres sag længst, var med ved Højres organisations første bevægelse og har båret Højres sag i Maribo, indtil denne dag. Der kan jo tilføjes, at valget kun gælder for to år, og da B. ikke er liebhaver efter stillingen, kan alt måske bedre klare sig til den tid.

Imidlertid, som sagt, jeg mener, det hele kan tages med ro, dog må købstæderne ikke devovere sig for stærkt, det ville let føre til, at de ved det ordinære valg sættes udenfor. Så vidt jeg skønner, bliver der 160 vælgere, deraf 54 venstre og 30 af købstæderne plus 76 højrevælgere fra landet. Bidrager nu købstæderne på en for fremtrædende måde med sine 30 stemmer til at slå Bruns kandidatur fast, kan Grev Raben ved det ordinære valg samle et antal om sig, der er 1 stemme over $\frac{1}{4}$ af det hele antal og derved sikre sit valg.

Godsejerne her er jo naturligvis meget ivrige for Grev Raben, der nærmest må betragtes som en meningsfælle af Grev M. Frijs, de er det naturligvis først fordi han er en af deres egne, men dernæst også i øjeblikket fordi han er en tilhænger af regeringens mådeholdne politik, som gaves en yderligere besegling ved valget af Reedt Thott til udenrigsminister. For Brun er man noget bange, at han med de enkelte utilfredse skal være med til dannelsen af en intransigeant gruppe i Landstinget. Jeg tror, med Dem, at der ikke er fare derfor.

Dersom De kan have nogen indflydelse derpå, beder jeg Dem sørge for, at der ikke holdes prøvevalg af Højre, før de første valgmænd er valgt - i hvert fald - for at man også kan få dem med. Bedst var det ikke at holde prøvevalg, før alle valgmænd er valgt.

Endnu har jeg ikke fået tid til at tale med indenrigsministeren om M. Nielsen, da han har været bortrejst indtil i torsdags; derimod har jeg skrevet til ham om den m. fl. sager og træffer ham nok hen i ugen. Søndag og mandag er jeg bortrejst.

*Deres hengivne
Lars Dinesen.*

Som tidligere nævnt i forbindelse med H. C. Holchs brev af 17. april 1892 til Dinesen, hvilket brev formentlig aldrig blev afsendt, havde H. C. Holch vistnok intet imod at blive opfordret til at påtage sig politisk arbejde igen, og det tyder de her citerede breve også på, og for så vidt kunne man ikke bebrejde hans uvenner, at de mere troede på politisk syge end virkelig sygdom, men skal man idag vurdere forholdene upartisk, vil man nok være af den overbevisning, at de beretninger H. C. Holch giver i sine breve til sin søn Hans Niemann Holch (1872:1924), som senere var læge i Odense, indeholder det sande billede af hans almene tilstand. Men desuagtet tog H. C. Holch mod opfordringen til at stille sig som landstingsmand, og som sådan blev han valgt i 1894 som repræsentant for 5te landstingskreds (Maribo), og det passede ham fint. Nu var han igen i sin egen kreds og altså også i sit Es. Allerede i 1892 havde han haft opmuntringer, idet han havde haft sin ældste søn Knud Ørbæk (1869-1941) oppe til juridisk embedseksamen og fået ham anbragt. Endvidere blev han medlem af Den danske Købstadsforenings bestyrelse, og det medlemskab bragte ham ud på rejser, bl. a. til Svendborg i 1894. Det var således en ganske anden livsførelse H. C. Holch nu kunne nyde godt af, og som han skrev i brevet til Lars Dinesen den 17. april 1892: *...ligesom jeg overhovedet ikke anser embedsmandens stilling i det politiske liv for videre tiltalende, uden at jeg dog ser, at man helt kan undvære dem ...*, så har han nok følt sig lettet på samvittigheden. Hvordan andre folketingsmedlemmer har følt det, kan man ikke sige, men et af dem, som heller ikke søgte genvalg ved valget den 20. april 1892, var amtmanden over Svendborg amt, grev Brockenhuus-Schack, der i oktober 1893 i et brev til H. C. Holch netop giver udtryk for de samme samvittighedskvaler:

Kære borgmester Holch !

Det er mig meget kært ikke at skulle møde mere i Folketinget; når man er embedsmand, er det pinligt at skulle drive så længe i Folketinget, hvor som bekendt forretningsgangen er så langsom og det er kedeligt at høre de mange og lange taler.

Næste sommer kommer De jo til købstadsmøde i Svendborg, og jeg gør da regning på, at De vil glæde mig med at bo hos mig.

*Med venlig hilsen
Deres hengivne
Brockenhuus-Schack.*

Svendborg 9/10 93.

H. C. Holch imødekom indbydelsen fra amtmanden, og under købstads-mødet i juli 1894 boede han og sikkert også andre på Ørkildshus.

Efter hjemkomsten skrev han følgende til sin søn Knud Holch:

Nykøbing F. 19. juli 1894.

Kære Knud.

Købstadmødet forløb jo godt. Arrangementet var godt og mødet værdigt og roligt. Byen og omgivelserne henrivende og vort ophold hos Grev Brockenhuus-Schack på Ørkildshus uforligneligt. Jeg var den første dag mødets helt, for så vidt mit foredrag blev modtaget med stort bifald af forsamlingen og rost både af Koch, Schack og Jensen som udmærket og klart, så jeg var i godt humør. Næste dag blev jeg imidlertid meget ærgerlig, ikke over, at jeg ikke kom med i bestyrelsen men over, at der ikke i repræsentantskabet eller indenfor den gamle bestyrelse var en eneste, der lod mig ane, at man stemte på de gamle. I så fald kunne jeg have trukket mig tilbage og havde ikke behøvet at falde igennem. Også var jeg ved gildet gal over, at Koch kun soled sig i sin egen forfængelighed men ikke havde et ord tilovers for sine forhenværende kolleger eller for det nye repræsentantskab. Der blev således ikke givet mig lejlighed til at tale. Nu er det imidlertid gået over !

Dineren med champagne i Odense var meget tiltalende med stort selskab og i Svendborg ligeledes 2 store diners med champagne, så at man nu kan hjælpe sig i længere tid. – Jeg har måttet diktere det væsentligste af mit foredrag til Jacobsen og hermed følger avisen, så at jeg først nu er ganske færdig med Købstadmødet.

H. C. Holchs foredrags titel var »Den kommunale Beskatning«, og den nævnte Jacobsen er identisk med Lolland-Falsters Stifts-Tidendes udgiver, redaktør og trykker, og referatet blev optaget i bladet for lørdag den 14. juli 1894 og fylder hele forsiden. H. C. Holch går i sit brev over til at fortælle om et besøg hos en kusine Alvilda. Hendes fulde navn var Thora Alvilda Kamilla

Købmanden i Præstø Eiler Christian Holch- (III) (1836-1905), H. C. Holchs ældre broder. Hans hustru, Henriette Hermine, f. Krogh, fra Majbølle fik i sit ægteskab 11 børn, hvoraf 3 døde af difteritis i månederne oktober, november og december 1887, sidst den næsten 13 årige Ellen. Børnene overstod sygdommen, men døde senere af lammelse. Også andre af børnene døde i barneårene. Kun 3 opnåede voksenalderen, heraf Niels Frode Holch, der ved sin død efterlod sig børn og børnebørn i U. S. A. Fot. 1889.

Fich, født den 26. april 1828 i Simmerbølle. Hun var datter af lærer i Simmerbølle på Langeland Johan Carl Gottfred Fich, som var en ældre broder til H. C. Holchs moder Dianora Louise Sofie Fich (1815-1889). Alvilda var gift med sparekassedirektør H. Peter Hansen, der var møller ved Nederste Ørkilds Mølle ved Svendborg, og om hendes efterslægt er der at læse i bogen »Stamtavler over danske slægter Fich«, 1941. Men om mødet med Alvilda, som altså var 9 år ældre end H. C. Holch, fortsætter han:

Jeg kom forøvrigt hjem allerede onsdag aften efter et meget behageligt slutningsbesøg onsdag formiddag hos min kusine Alvilda og hendes mand møller Hansen, hos hvem jeg tilbragte så herlige timer for 36 år siden, da jeg i 3 måneder opholdt mig i Svendborg. Blandt andre interessante ting erfarede jeg der, at jeg er kødeligt næstsøskendebarn til de to bekendte pastorer Moe, som vi så ofte har kritiseret, idet deres moder, en frøken Techt er eller var kødelig kusine til min moder.

Hvad H. C. Holch har kritiseret ved de to brødre Moe, ved man ikke i dag, men at slægtskabet var tilstede, er rigtigt, idet brødrene, hvoraf den ene var Otto Frits Moe, født den 3. november 1846 i Roskilde som søn af institutbestyrer Frederik Olaf Moe. Moderen var Emma Dianora Techt, datter af justitsråd Martin Christoffer Techt og Johanne, f. Lind. Martin Christoffer Techt var en broder til H. C. Holchs mormor Elisabeth Christine Techt, gift med lærer Hans Christian Fich (1769-1854) i Åsum. Her ser vi, at H. C. Holch er opkaldt efter sin morfar, at H. C. Holchs ældste søster Elisabeth Christine Holch (1834-1925) er opkaldt efter sin mormor, og at H. C. Holchs moder har fået fornavnet Dianora fra sin kusine.

Men een ting tænker H. C. Holch ikke på, og det er, at den ene af brødrene Moe også på anden måde er beslægtet med ham. H. C. Holchs ældre broder Eiler Christian Holch III (1836-1905) var gift med Henriette Hermine Krogh (1850-1940), hvis søster Andrea Alma Merceditta Krogh (1849-1929) i 1876 blev gift med pastor Otto Frits Moe. De to søstre var døtre af sognepræsten i Majbølle Andreas Laurids Krogh (1816-1881).

Der er imidlertid også andre spørgsmål, der optager H. C. Holch på denne rejse til Svendborg. Hans ældste søn Knud Ørbæk Holch var jo blevet juridisk kandidat for et par år siden. Hans eksamen kunne måle sig med senere juridiske professores, og det var derfor ikke unaturligt, at H. C. Holch søgte at hjælpe ham til en stilling i et af ministerierne. Knud Holch fik straks efter eksamen ansættelse i Nykøbing F. som amtsfuldmægtig, og her var han så til 1. juli 1894, da han fik stillingen som fuldmægtig i den pr. samme dato oprettede forvaltningsafdeling i Bikuben. Men han skulle videre. Fra Bikuben skrev man, at fuldmægtigstillingen meget vel kunne forbindes med stillingen som assistent i ministeriet, og H. C. Holch havde besluttet sig til på rejsen til mødet i Svendborg at gøre en indsats. Han skriver til Knud Holch videre:

..vendte man sig til dineren, og om aftenen drak man the, hvorefter ministeren kørte til havnen for at sejle hjem i forening med højesteretssagfører Jensen og Jonquières, der lovede at presse ham. Ministeren henvendte, medens vi gik hos Schack, ikke specielt noget ord til mig, uagtet jeg dagen i forvejen havde holdt det ham vedrørende hovedforedrag, og altså kunne jeg ikke vælte mig ind på ham.

Forøvrigt talte jeg meget med Jonquières om sagen. Da vi imidlertid gennemgik ansøgerne og kom til Waage, måtte vi alle sige: ja Liebe det er et farligt sted. De 2 points kunne jo tjene ministeren som en ypperlig løftestang. Spørgsmålet synes kun at være, om Waage muligvis kunne betænke sig,

eller om ministeren skulle have mod til at regne de to år på et amt som værende afbetydning til at give fortrin. Den nye plads vil vistnok blive ledig, når en amtmand fra ministeriet bliver udnævnt. Når dette sker, råder jeg dig til at gå til Jonquières i hans hjem, hilse fra mig og spørge, om der nu bliver en plads, og om han mener, at du har mere at foretage. For tiden nytter det vist ikke at gå til ham, som jeg forøvrigt er blevet meget fin ven med.

Ministeren talte derimod længe med Møldrup; thi den Andersen, som har fået den sidste plads, er medmanuduktør med Møldrup og har manuduceret ministerens søn.

Jeg beder dig nu at holde ørene stive, frygte det værste og håbe det bedste...

Der var nu gået en månedstid siden H. C. Holchs hjemkomst fra Svendborg, og der forelå stadig intet nyt med hensyn til Knud Holchs ansættelse i indenrigsministeriet, og såvidt man kunne forstå, var der flere ansøgere til en ledig sekretærstilling, som dengang hed en stilling som assistent i ministeriet, og det er forståeligt, at man hjemme i Nykøbing var spændt på udfaldet, og den 15. august 1894 sætter H. C. Holch sig til skrivebordet og skriver:

Nykøbing F., d. 15/8 94.

Kære Knud ! Nu har vi hver dag ventet på telegram her kl. 7 med gode efterretninger, men hidtil er der ikke kommet noget fra dig, og vi kan næsten ikke holde det ud for spænding. Dig går det vel ligeså. Teoretisk har jeg hele tiden sagt, at Ingerslevs »nærmeste dage« næppe gjaldt, da de kongelige udnævnelser formodentlig skulle ekspederes først. Nu kom vi da til Jonquières, der som jeg forudsatte, blev departementschef. Det hele må jo være som et æventyr for de gode folk i indenrigsministeriet. De, der nu kommer ind, vil rigtignok få vanskelighed ved at komme ud igen – ikke desmindre vi vil derind ! Formodentlig skal nu den nye kontorchef og 2 eller rettere 3 fuldmægtige udnævnes, forinden man kommer til assistenterne; men snart må det vel komme. – 3 pladser er der da ledige og i værste fald kan man da tage eder alle 3, hvilket ganske vist ikke er en fuldt tilfredsstillende løsning men dog en udvej.

Jeg fatter ikke hvorledes Ingerslev skulle kunne opretholde den indflydelse for sit ministerium, som han taler og skriver om. Såsnart det lille »ad interim« faldt bort, er stillingen vistnok uholdbar for ham. Heller ikke kan fællesskabet mellem indenrigsministeriet og offentlige arbejder bevares uden en formelig resolution. At det hele skulle gå an uden konflikt, kan jeg

ikke tænke mig; men at Ingerslev endnu denne gang kan bevare nogen indflydelse på personer er dog rimeligt. Skulle det gå uheldigt og han ikke kan redde sig selv uden at måtte tage dig i sit ministerium, så afslå ikke tilbudet men gå på og lad os så se, hvad der kan gøres ud af den situation: man kan jo, om galt skal være, gå ud igen, og I. måtte da i al fald senere kunne skaffe dig over. Dog synes jeg, at vi har forberedt sagen så godt som muligt, idet jeg tror, at både Ingerslev og Jonquières vil hænge i for at du ikke skal blive forurettet. Imidlertid, man må kunne tage enhver situation og om fornødent lægge nye planer. Hvis I. intet kan, er det en meget flov historie for ham, hvilken han imidlertid nok ville snakke sig fra. At Lüttichau skulle blive vor banemand, ville være meget lidet tilfredsstillende og Valløe ville du vel nødig falde for. – Dog jeg håber det bedste af de to år på amt og din udmærkede anbefaling.

Moder faldt forrige mandag ned ad stentrappen til gården. Hun slog heldigvis kun sin fod og var lidende og liggende nogle dage. Nu humper hun på foden og er ellers nogenlunde vel.

*Din fader
Holch.*

Som det kan ses af brevet, har der været nervøsitet hjemme hos borgmestrens, og man har dannet sig billeder af de farer, der lurede fra Valløes side og måske mere fra Lüttichaus, og der måtte altså gå endnu nogle dage, før det var officielt, at både Knud Holch og Knud Valløe var ansatte som assistenter i indenrigsministeriet fra 1. september 1894 at regne. Knud Holchs ansættelsesbrev er dateret den 24. august 1894 og er underskrevet af indenrigsminister Hørring. Valløe var 2 år ældre end Holch men cand. jur. 1892, altså sammen med Knud Holch, der jo hele tiden har været »tidligt på den«.

Der blev telegraferet hjem om ansættelsen, og H. C. Holch greb straks pennen og skrev:

N. F. d. 25/8 94

Kære Knud !

Så ønsker vi dig tillykke med det opnåede resultat, og håber, at du takker gud for det held, der følger dig. Det er vistnok længe siden, at nogen kandidat, der ikke er 25 år gammel, er kommet i indenrigsministeriet. Nu må du jo sørge for at få pålidelig besked om, hvem du skal takke. Det næste er jo, hvor du skal anbringes; der er vel ikke andet at gøre end at finde sig med et buk i arrangementet i så henseende. Formodentlig har det været den Bache,

der hele tiden har drillet for Hørring, og da Valløe (Lüttichau) kom til, kunne det have knebet nok, havde du ikke haft dine to amtsår.

Landstingsvalget har udviklet sig meget livligt til en kamp mellem Lindet og mig og det er ret opmuntrende. Det havde udviklet sig således, at medens jeg stod med de 8 stemmer her fra byen på forhånd, og Lindet synes at have Nakskov og Maribo, var biskoppen og hans stilling ret fortvivlet. Nu agiteres der imidlertid stadigvæk for, at jeg ikke kan være væk fra byen, og fysikus kommer med helbredshensyn; det er tydeligt nok Lt. formodentlig med amtmanden og Jensen til assistance. Jeg forholder mig rolig til den rette situation. Lindet bliver nok valgt. Jeg skal nu hen til amtmanden i anledning af din udnævnelse – du skriver ham vel til – og der kommer vi nok ind på sagen (Landstingsvalget) på en mindre behagelig måde.

Moder hilser.

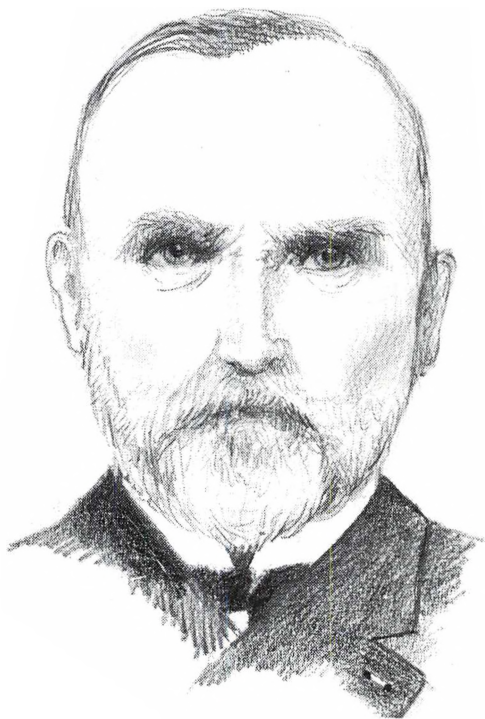
Din fader

Holch.

Den faderlige side var nu overstået, og H. C. Holch kunne nu bedre dyrke sine politiske interesser. En måned efter besøget hos amtmanden, C. A. Fabritius Tengnagel, var H. C. Holch valgt til landstingsmand for 5. landstingskreds, Maribo kredsen. Valget galdt for 8 år.

Han havde nu påny opnået at kunne tage til København for at deltage i det politiske liv og føle sig som medlem af en forsamling, der dog havde en vis og i mange tilfælde en afgørende betydning for lovgivningsarbejdet. Det var alt sammen noget der bekom ham vel. Han havde netop opnået den position, som man i dag kan se han har stræbt efter gennem årene, siden han i 1867 slog sig ned i Helsingør. Han blev sognerådsformand, amtsrådsmedlem, byrådsmedlem, overligningskommissær, borgmester, folketingsmedlem og nu sidst landstingsmedlem.

Denne anden side af hans tilværelse måtte naturligvis føre en vis uro med sig, der også må føles af hustruen og hjemmet iøvrigt, navnlig under de enerverende valghandlinger, hvor Holch skulle være helt på toppen af sig selv, ikke blot ved vælgermøderne men også ved de sammenkomster, som altid lå i kølvandet heraf. Ingeborg Holch (1872-1945) har hørt ham tale, *men jeg mangler ord til at udtrykke, hvor storartet det var. Det var ikke alene indholdet men måden, hvori det blev sagt, og tonefaldet og hans ansigtsudtryk; han havde nogle meget smukke øjne ...* fortæller hun i et brev kort før hun døde.

H. C. Holch gik af som borgmester, by- og herredsfoged i Nykøbing F. i 1905, men han bestred direktørstillingen i Sparekassen til sin død i 1906.

Han og Mor Hansine foretog en helserejse til Hartzten, og ved hjemkomsten gav han udtryk for sin irritation over den enkle men meget dyre behandling han måtte underkaste sig og som ikke hjalp, og en anden gang tog de ophold på Juelsminde Kuranstalt, og det hjalp heller ikke. Men ind imellem var der lyspunkter, som f. eks. Købstadforeningens årsmøder, men når han kom hjem derfra måtte han lægge sig.

I marts 1898 havde han påny været til møde, og en uregelmæssig arbejdsuge fulgte med skiftevis at ligge i sengen at passe Sparekassen, byfogedembedet og byrådsudvalgene, og i et brev slutter han af med ordene: Stillingen i det hele ikke meget hyggelig.

Af den omfangsrige brevveksling fra slutningen af halvfemserne fremgår det, at han selv var klar over, at han måtte trække sig tilbage fra sine mange gøremål, og den 19. september 1902 nedlagde han hvervet som landstingsmand, han ønskede ikke genvalg. Nogle dage før havde han haft besøg af Raben-Levetzau fra Ålholm, der ville tilbyde sin bistand ved det kommende

landstingsvalg, men H. C. Holch var syg og kunne ikke tage imod. Han skrev derefter til Raben-Levetzau, som straks svarede følgende:

Aalholm, Nysted 27/8 1902.

Hr. byfoged.

Jeg takker for Deres brev, som jeg modtog imorges. Hensigten med mit besøg hos Dem forleden var nærmest, at jeg ønskede at forklare Dem min stilling til de kommende landstingsvalg, da jeg mener, at jeg muligvis kan være til nogen nytte for købstæderne. – Mine bestræbelser ville gå ud på at forsøge at få de direkte landvælgere til at blive enige om en kandidat – enten det blive hofj. Brun eller kjkr. Beck er mig forsåvidt ligegyldigt som jeg ikke ønsker at stemme på nogen af dem – men hovedsagen er for mig, at de bliver enige om en mand, så at man med sikkerhed kan sige hvormange stemmer der er til overs og kan give dem til købstæderne. – Det er den eneste måde hvorpå jeg kan se, at vi atter denne gang ligesom vi plejer kan sætte to konservative kandidater igennem. Til hvilken gruppe i Højre de hører eller om de hører til »de otte«, gør mig ikke så nøje, når de kun ikke går med til de kongevalgte landstingsmænds opløselighed og ikke til den udvidede kommunale valgret, det forekommer mig at være de to store afgørende spørgsmål ved dette valg. Møder købstæderne med en kandidat, som opfylder disse to betingelser og er han ellers en mand, som passer til landstinget, da skal det være mig en glæde at arbejde for, at der opnås enighed mellem de direkte vælgere, således at han kan få deres overflødige 20 stemmer. Jeg er sikker på, at De hr. byfoged som gammel politiker og forhenværende landstingsmand vil kunne få stor indflydelse på det kommende valg, og det skulle glæde mig om jeg kunne komme til at arbejde i fællesskab med Dem for et heldigt udfald.

*Deres ærbødige
Raben-Levetzau.*

Der foreligger ikke breve, der fortæller, hvorledes samarbejdet gik; det har sikkert været afbrudt af H. C. Holchs sygdomsanfald, som kunne komme som lyn fra en klar himmel. Et heldigt øjeblik havde han dog i september 1903, hvor han var til kur hos Christian IX, der i en bestemt anledning opholdt sig på kongeskibet i Gedser havn. Han fik her god vin, som gav ham noget af det gamle livsmod tilbage. Han skriver herom til sin søn Knud Holch:

Nykøbing F 1/10 1903.

Kære Knud !

Festen ved Gedser var storartet og virkelig imponerende. Fabritius og jeg var til kur på Dannebrog i mindst 20 minutter, og fulgte derefter med konseilspræsidenten, nogle enkelte andre og de kongelige til festhallen, hvor storhertugen modtages. Jeg holdt mig tilbage som tjenstgørende politimester, men Hs. Majestæt kom hen og præsenterede mig som »Der Polizeimeister von Nykøbing Holch«, og jeg stak altså storhertugen på næven. Jeg havde plads mellem en regeringsråd og en handelsråd, som, da den udmærkede vin virkede, ligesom jeg var fortrydelig over, at jeg ikke skulle med til Rostock.

*Din fader
Holch.*

Kongebesøget i Gedser i 1903 har utvivlsomt haft en fortrinlig indflydelse på H. C. Holchs almenbefindende, og den gode vin og de glade bordfæller har sat ham i en stemning, som var i stand til at bortvejre de onde tanker han altid måtte have om sin sygdom og dens uhyggelige følger. Det var også i disse dage, at han skrev, at *folk komplimenterer mig for mit gode udseende og min raske gang.*

Når H. C. Holch var syg, måtte Mor Hansine overtage korrespondancen med børnene i København, overfor hvem hun gav udtryk for sine alvorlige bekymringer for hans helbred. H. C. Holch ville leve sit liv som han plejede. I et brev af 7. juni 1903 til Knud Holch skriver Mor Hansine bl.a.:

Fader har i de sidste dage været ualmindelig medtagen af hoste, søvnløshed og kraftesløshed, så jeg er meget bekymret, da han i dag i en ynkelig tilstand tog til Maribo kl. 2 til det årlige kollegamøde, hvor han havde lovet at forklare skattelovene for dem, og hvor han naturligvis strammer sig op, for bag efter at være endnu mere mat. Jeg har bedt Per Justesen i telefonen at tale med fader indgående og muligen hjælpe på tilstanden. Det er sørgeligt, at fader har savnet den »hvile« i København, som han kalder det, så meget, og jeg er nærvæd at fortryde, at jeg opmuntrede ham til at trække sig tilbage, skønt jeg er vis på, at hvis han var blevet i Tinget, når den årlige forårsforkølelse var kommet, ville han have beklaget, ligeså meget som nu det modsatte, at han ikke havde trukket sig tilbage !

Det var altså den 19. september 1902 H. C. Holch trak sig tilbage fra rigsdagsarbejdet, men han var stadig formand for byrådet og var stadig by- og herredsfoged og direktør i Sparekassen, og derfor kunne han måske nok trænge til »hvilen« i Landstinget. Han fik af og til en hilsen fra sine gamle kolleger som i et brev fra sin søn Knud, hvori han omtaler en rigsdagstur til Gilleje:

Vesterbrogade 19, København B

11. maj 1903

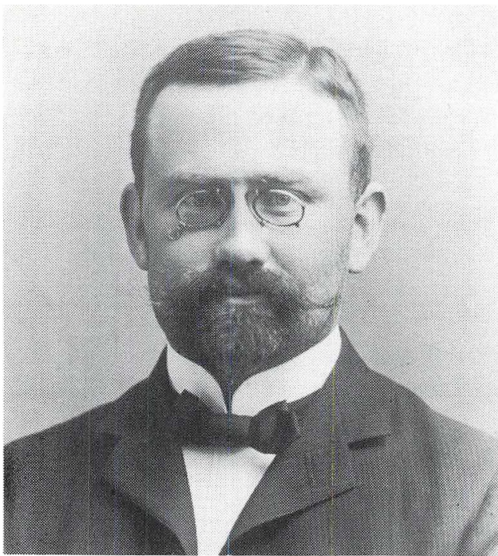
Kære fader.

Moder skriver i aften, at du ikke er rask. Jeg håber dog, at du snart må være på benene igen, men jeg kan ellers nok forstå, at det kolde majvejr giver forkølelse.

Som du husker fik jeg af min gamle skolekammerat Michael Djørup Brüel, der er guvernementsfuldmægtig på St. Croix, et fad vestindisk rom, som blev indviet forleden aften. Den er god til toddy – jeg vil meget anbefale dig at prøve den; den hjælper måske også for forkølelse og er i alle tilfælde udmærket for maven.

Den sidste uge indeholdt ellers flere interessante momenter. I torsdags var jeg med på rigsdagsturen til Gilleje. Om udbyttet af turen nu egentlig har stået i et passende forhold til bekostningen (for statskassen), må jeg lade stå hen; vist er det imidlertid, at det var en morsom dag. Jeg genopfriskede ved den lejlighed bekendtskabet med min gamle skolekammerat Sigurd Berg, ligesom jeg talte med flere andre rigsdagsmænd: Dinesen, Blem, Doose, Zahle osv. Jeg skal hilse dig fra general Hedemann, der udtalte, at de savnede dig meget i Landstinget. Også skovrider Brüel havde jeg en længere samtale med om gamle og nye tider, og amtmanden, som var med på turen og blev meget feteret af ministeren, kom hen og hilste på mig og glædede sig ved at høre, at jeg var vel renommeret i ministeriet. Min respekt for baron Wedell har altid været stor, men den steg flere grader ved at høre den elegante, verdensmandsmæssige speech, han holdt ved frokosten, hvor han uden hverken at sige for meget eller for lidt udbragte ministeriets skål. Af ministre deltog d'hr. Hage, Madsen, Enevold Sørensen og Ole Hansen i turen. En nærmere udvikling af det indtryk, jeg fik af Sørensen og Ole Hansen, må dog hellere ske mundtligt.

Knud.

Knud Ørbæk Holch (1869-1941), H. C. Holchs ældste søn, fotograferet på hans 34 års fødselsdag, nådenen før han giftede sig med dyrlægedatteren fra Store Hedinge, Ingeborg, f. Petersen (1872-1945). K. Ø. Holch var da assistent i ministeriet for offentlige arbejder. Han var medarbejder ved lovforslaget om Esbjergs ophøjelse til købstad, hvor han den 1. januar 1908 blev borgmester.

Et andet brev fra Knud Holch har sikkert glædet den gamle fader, der flere gange havde spurgt om Knud Holchs muligheder for forfremmelse. Han vidste jo nok, at advancementerne gik ad krogede veje henimod de bedst kvalificerede. Var man først kommet ind i trædemøllen, var lønforbedringerne kun betinget af et advancement til en ledig højere stilling indenfor samme ministerium, men hvis ministeriet var delt, således som indenrigsministeriet, der havde udskilt ministeriet for offentlige arbejder, kunne der opstå problemer, men disse blev løst via hævdvundne principper..

Charlottenlund 29. juli 1906.

Kære fader.

Hvad nu advancementet angår, da var det godt, at Ammentorp blev amtmand; men det ville være endnu bedre, om det næste advancement faldt oppe hos os. Med de af dig omtalte mystiske begivenheder forholder det sig således. Lerche blev kgl. fuldmægtig i fjor, da kancelliråd Schou gik af; det er en fejl i Statskalenderen (som skyldes sekretær Fr. Petersen oppe hos os), at han endnu står opført som fungerende fuldmægtig. – Da nu Vedel blev kontorchef, fik Krarup kgl. udnævnelse, og da pladsen var ledig i kommunkontoret, blev Bache fung. fuldmægtig. Havde advancementet været hos os, så var jeg blevet fung. fuldmægtig. Var det faldet i landbrugsministeriet, var

Valløe. Falder det næste avancement i landbrugsministeriet, bliver Valløe altså fung. fuldmægtig; falder det i kommunekontoret, er sagen mere prekær; thi medens Bache, Valløe og jeg har lige stor anciennitet, så at det ikke er nogen forbigåelse, om den ene eller den anden først bliver fg. fm., så har jeg jo 1½ års længere tjenestetid end Oxholm, der er ældst i kommunekontoret, og jeg skulle altså, hvis pladsen blev i kommunekontoret, være fg. fm. dernede. Det ville jeg imidlertid ikke være synderlig glad for, dels ville det efter 12 års eller længere tjeneste i off. arb. at begynde på noget helt fremmed være ret vanskeligt, dels ved jeg ikke, om jeg kunne få det tilfredsstillende ordnet med biindtægterne. I kommunekontoret vil de jo nødvendig have nye mænd ind, og det kunne jo derfor meget vel tænkes, at de gjorde Oxholm til fg. fm.

Her bliver det nødvendigt at forklare, hvad der forstås ved fg. fm. En fg. fm. har fuldmægtig lønning, altså ca. 1600 kr., og den ældste af de to fg. fm., – der lønnes af lønningskontoen – får tillige alderstillæg, medens den yngste – der lønnes af en medhjælpssum – ikke har ret til alderstillæg, men vistnok faktisk får det. De fg. fm. gør fuldstændigt fuldmægtigarbejde. Derimod er der ingen pensionsret forbundet med stillingen, den opnås først ved den kgl. udnævnelse, og denne gives efter hidtidig praksis strengt efter anciennitet, så at det for så vidt ikke bliver en mand til præjudice, om en yngre assistent er blevet fg. fm. først. Således var Lerche i mange år – siden 1899 – fg. fm. men måtte vente med at få kgl. udnævnelse, til de assistenter, der var ældre end han, var blevet kgl. fuldmægtige. For tiden spiller det altså kun en mindre rolle, om man lidt før eller senere bliver fg. fm., og man kunne derfor, når man nødvendig vil bort fra sit kontor, med sindsro se en anden blive fg. fm. først; men anderledes vil det stille sig, hvis den projekterede lønningslov bliver til noget, thi det hedder i den, at de unormerede stillinger som fg. fm. skulle gå over til at være embeder, og i så fald får det jo mere betydning, hvornår man bliver fg. fm., da den tjenestetid, man har haft i stillingen førend lovens ikrafttræden, vil blive regnet en til gode.

Hvis altså det næste avancement ikke falder hos os men i kommunekontoret, er det ikke udelukket, at situationen kan blive en sådan, at man vil stå meget tvivlende overfor sagen.

At Krarup er udnævnt til fuldmægtig i landbrugsministeriet, ser unægtelig underligt ud, og misforståes vist af alle uindviede, men det hænger sammen med, at avancementet i de 3 ministerier er fælles. Vedel, som altid har siddet i kommunekontoret, var af navn fuldmægtig i landbrugsministeriet, og derfor blev Krarup det også, men Krarup bliver i off. arb. som hidtil.

Efterhånden har samtlige fuldmægtige udnævnelser et andet sted end der, hvor de er. I vort kontor sider Gjødese, Nørgaard, Lerche og Krarup med udmævnelser henholdsvis i indenrigsministeriet, landbrugsministeriet, indenrigsministeriet og landbrugsministeriet. De 4, som har udnævnelse i ministeriet for offentlige arbejder, og som altså lønnes af vore konti, er:

Larsen og Danneskiold i landbrugsministeriet og H. Andersen og Bache i indenrigsministeriet.

Det er noget underligt roderi men uden reel betydning.

Det er afgjort, at vi skal have Gjødese op som ekspeditionssekretær. Vi får på en måde 2 avancementer, idet der i anledning af skattelovenes gennemførelse midlertidig er bevilget en ny fuldmægtig i indenrigsministeriet. Vedel og Danneskiold er da blevet fuldmægtige, og der er så kun 4 assistenter over mig, nemlig d'herrer Jermiin, Krarup, Andersen og Bache. Så synes man dog, man ligesom i det fjerne kan skimte muligheden for en gang at blive fuldmægtig.

Knud.

H. C. Holch, der døde den 15. august 1906, opnåede således ikke at se, hvad der herefter skete. Jermiin blev ekspeditionssekretær og døde den 18. maj 1909, Krarup, der fik kgl. udnævnelse til fuldmægtig, blev kontorchef i 1912, Hans Andersen blev fuldmægtig 1907 og kontorchef 1909. Bache blev fuldmægtig også i 1907.

At Knud Holch sprang fuldmægtigstillingen over, fremgår deraf, at han kort før jul 1907 blev opfordret til at søge stillingen som borgmester og auktionsdirektør i Esbjerg efter borgmester Jørgen Lyngbye, der havde opnået forflyttelse til borgmesterembedet i Helsingør. Knud Holch indsendte sin ansøgning den 23. december 1907, og den 31. december 1907 forelå den kgl. udnævnelse, der havde virkning fra 1. januar 1908.

H. C. Holch var efterhånden klar over, at det ikke kunne blive ved med de mange sygeperioder, og han må derfor begynde at tænke på at forlade ikke blot by- og herredsfogedembedet men også borgmesterposten. Han skriver følgende til sin søster Hedevig Søgård i Søsøm:

Nykøbing F 20/11 04.

Kære Hedevig !

Da moder rejste til København i 2. halvdel af september, var jeg mindre vel, og jeg var temmelig syg en månedstid – nu er det noget bedre og jeg

besørger selv både embede og sparekasse; men det falder mig meget svært. Om afsked er der jo jævnlig tale, dog i dette øjeblik står det på at holde ud til oktober næste år. Hvis jeg med nogen afbrydelse og konstitution for fuldmægtigen kan holde det gående i vinter, så er det min plan til sommer at søge permission og hvile i 6 uger og tage ophold her i landet. Når jeg så kommer hjem, ville jeg indgive min ansøgning om afsked, og fra det øjeblik kan jeg som patient nok få konstitution for fuldmægtigen resten aftiden – nå, men der kan jo ske så meget inden den tid.

Det er ellers underligt så stadigt at gå og beskæftige sig med død og begravelse. Jeg har nu bestemt at ville begraves her, medens bestemmelsen tidligere har været Frederiksborg i den tanke, at der kunne børnene dog engang se til graven; men hernede har jeg dog haft min hovedvirksomhed og ikke mange venner eller modstandere.

*Din broder
Christian.*

H. C. Holch må have glemt at fortælle familien om, hvorledes der skulle forholdes med hans begravelse, når han engang var død, for begravelsen fandt sted under stor deltagelse dels fra Nykøbing dels fra Frederiksborg amt på kirkegården i Hillerød.

Hans sidste hvileplads på Hillerød gamle kirkegård (Afd. F. 3) eksisterer stadig, og hans håb om, at familien vil se til det, er gået i opfyldelse.

Derimod kunne hans helbredstilstand ikke tillade, at han kunne forblive i embederne helt til efteråret 1905, for allerede i foråret 1905 måtte han indgive sin afskedsansøgning, som blev bevilget pr. 1. august 1905.

Holchs tilbagetræden gav som tidligere anført anledning til megen rosende omtale i de Lolland-Falsterske aviser, og hans egen afskedstale i Nykøbing byråd blev optaget i bladet »Danmarks kommunale efterretninger« for 1. august 1905. Han har naturligvis kun draget de gode sider fra byrådsbeslutningerne frem, og når man læser bogen: »Nykøbing F. By og Borgere 1898-1923«, udgivet af Låne- og Diskontokassen i 1923, kan man godt undre sig over borgmesterens og byrådets lidet fremsynede indstilling til spørgsmålet om indførelse af offentlig elektricitet i byen:

Et spøgelse, der ofte viste sig i byrådsmøderne var elektricitetens ånd. Den havde ondt ved at holde sig tilbage til dens tid kom, og byrådet havde efterhånden skabt et bestemt trylleord, der hver gang kunne mane spøgelsen i jorden. I 1898 rammede man en så forsvarlig pæl igennem det, at det ikke skulle vise sig for det første. Dampmøller M. Bay havde allerede anlagt eget

elektricitetsværk på dampmøllen, hvorfra »det hvide lys« havde begyndt at vække folks opmærksomhed. Gang på gang ansøgte et privat konsortium byrådet om koncession på et elektricitetsværk, der skulle levere strøm rundt i byen, men det lykkedes aldrig at blive enige om betingelserne. Elektriciteten blev navnlig af ældre folk anset for noget moderne djævelskab, som man fortræffeligt kunne leve foruden. Selve borgmester Holch udtalte under en forhandling i byrådet sin ængstelse for at få flere af den slags »knaldemaskiner«, som dampmøllen havde anlagt. Den leverede nemlig nogle eksplosioner, der om natten fik brave borgere til at rejse sig på højkant i sengen, i den tro at den yderste dag var kommet. Begejstringen for elektricitet var således alt andet end hidsig, og da byrådet i sit møde den 20. juni 1898 for 4. gang havde et koncessionsandragende til behandling, var det sikkert medlemmerne kærkomment, at andragerne i sidste øjeblik havde trukket sig tilbage i god orden. Byrådet benyttede lejligheden til at gribe »ondet« om roden og dekretere, at man »herefter ikke oftere ville indlade sig på forhandlinger om koncession til private, men at spørgsmålet om elektricitet måtte vente til trangen dertil blev så stor, at kommunen selv kunne anlægge et værk«. – Spøgelset var dermed manet ned og rejste sig ikke igen, før det 20. århundredes pionerer i 1907 fik bugt med modstanden og rejste værket.

Så strenge kunne H. C. Holch og byrådet være i 1898, men i et senere punkt på dagsordenen i hint byrådsmøde viste H. C. Holch dog nogen mildhed, idet der var stillet forslag om, at det i politivedtægten skulle bestemmes, at cyklister skulle have begge hænder på styret under kørselen. Denne bestemmelse blev dog ikke gennemført, idet et medlem hævdede, at »så kunne de enarmede ikke køre«, hvortil borgmester Holch føjede bemærkningen om, at »han syntes, det så ganske flot ud, når en cyklist kunne slippe styret med den ene hånd for at hilse«. Dette reddede situationen – og cyklisterne har beholdt retten til »at tage sig flotte ud og hilse«.

Men tilbage til H. C. Holchs afskedstale i byrådet. Den lød således:

Det er noget over 15 år siden jeg kom til Nykøbing og overtog hvervet som formand for byrådet. Da jeg kom hertil, havde der lige stået en stor strid om anlæget af vandværk og kloak, men det er gået her som det er gået så mange andre steder. Trods den forudgående strid er nu enhver glad for både vandværket og kloakvæsenet. Efter denne strid indtrådte Nykøbing, om jeg så må sige, i de moderne provinsbyers række.

Byen har i de forløbne 15 år haft en betydelig fremgang i kommunal henseende. Kloaksystemet er fuldført, vi er endog på dette område gået videre end påtænkt. Gasværket har gentagne gange gennemgået betydelige udvidelser. Vore gader har vi i høj grad forbedret, således at det må siges, at vi har meget god brolægning og gode fortove. Vi har udvidet gader og torvet. Vi har på forsørgelsesvæsenets område også gjort fremskridt; vi har således fået oprettet et fattiginspektorat, der er af stor betydning, da arbejdet i forvejen var uoverkommeligt. Vi var en af de første byer, der fik et tidssvarende alderdomshjem. Vort brandvæsen er omordnet, idet vi har fået et fast brandkorps, der er til stor betryggelse for byens borgere. Vi har i god tid fået en kødkontrol, der arbejder meget tilfredsstillende. Vi har til kommunen erhvervet engarealerne på byens nordre side; her er anlagt nye gader og det smukke anlæg, der viser, at vi også har haft byens forskønnelse for øje. Vi har erhvervet Vesterskov, hvormed der vistnok også er tilfredshed. Vi har udvidet havnen, bygget moler og opfyldt arealer, som ikke har ringe betydning i sanitær henseende. Og vi har påbegyndt en kostbar uddybning af sejllobet, og det uden bekostning for selve byen. Vi har også fået råd til at erhverve arealer, hvorved vi har beskyttet den gamle kirke imod ildsvåde ved at udvide kirkepladsen.

Trods alle disse fremskridt og bekostninger, så er det dog gennemført således, at skatteprocenten i de senere år er knap 5, medens den var ca. 7 i begyndelsen af halvfemserne. Byens indbyggerantal var i 1890 6016 og 908 i landsognet, medens det nu er 7651 i byen og ca. 1500 i landsognet. Tilvæksten har været stigende, og det er den sundeste og naturligste udvikling, medens en pludselig tilstrømning til en by i regelen bereder skuffelser. Endelig har vi, når henses til statsbygninger, fået en ny smuk toldkammerbygning. Personjernbanestationen er blevet udvidet og er nu mere rummelig, og nu står vi overfor udvidelse af jernbanens terræn til forbedring af godstrafiken. Ligeledes er spørgsmålet om en udvidelse af katedralskolen, hvorved der opnås lyse og luftige lokaler, blevet løst i den allersidste tid.

Når jeg fremhæver alt dette, er det ikke for at forlange nogen ros eller anerkendelse derfor. Men jeg kan ikke tænke mig nogen smukkere og lykkeligere udvikling for denne by, end den, der er foregået i de forløbne 15 år, og det har været en lykkelig tid for mig at deltage i denne udvikling.

Når hertil kommer, at det er lykkedes mig at leve i god forståelse med de skiftende byråd, og at bevare en god ånd og tone under forhandlingerne, uagtet medlemmerne ofte er valgt ind som opposition, så vil De forstå, mine

herrer, at det er med virkelig beklagelse, at jeg træder tilbage. Men jeg håber endnu nogen tid at blive boende her i byen og være vidne til byens fremgang og se dens borgere glade og tilfredse. (Medlemmerne rejser sig).

Efter en kort pause tager rådets ældste medlem, smedemester Mathisen, ordet:

Må jeg på byrådets vegne få lov til at sige et par ord i anledning af borgmesterens fratrædelse. Byrådet beklager naturligvis i højeste grad, at det er af hensyn til et svækket helbred, at borgmester Holch trækker sig tilbage fra stillingen som byrådets formand, idet vi alle anerkender hans dygtighed og kommunale sans samt hans store iver og lyst. Næstes kan det ikke, at den store interesse, borgmesteren har næret for vor by, har haft en stor betydning for byens udvikling og derfor har han sin andel i denne udvikling. At borgmester Holch også havde hjerte for de små indenfor byens borgere, vises deraf, at det skyldes borgmesterens energi, at vi nu har alderdomshjemmet.

I erkendelse af borgmesterens virksomhed har byrådet jo også sat ham et minde her i kommunen, idet det har givet en af byens gader borgmester Holchs navn.

Idet jeg udtaler byrådets bedste tak for Deres virksomhed, borgmester Holch, så sker det med ønsket om, at De endnu i flere år må færdes blandt os her i byen. Jeg vil ønske, at den ro, De nu må få, vil blive til held og lykke for borgmesteren og Deres familie. Med dette ønske udtaler jeg endnu en gang byrådets tak. Endnu engang – tak. (Medlemmerne rejser sig).

Den 23. august 1905 blev der afholdt en stor fest for den afgående embedsmand, og det store deltagerantal (176) viste, hvor stærk en stilling han havde vundet i Nykøbing by og dens borgeres hjerter, skrives der i et jubilæumsskrift udgivet i 1928 i anledning af Sparekassen i Nykøbing Falsters 100 års jubilæum.

Selv skriver H. C. Holch i et brev af 1. september 1905 til Knud Holch: *Før festen lå jeg i flere dage med feber, og al appetit var borte og kortåndetheden (sygdommens nyeste symptom) var kollosal. Imidlertid gik jeg med til festen og tog mig sammen. Den forløb meget smukt og har glædet både mig og folket, men nu trænger jeg til at være fri for yderligere omtale og til at forsvinde i stilhed, når tiden kommer ... Den 15. juni, da jeg havde haft det forholdsvis godt i nogen tid, var vægten gået op fra 60 til 61½ kg. Den 15. juli, da jeg sidste gang var i København, var den gået ned til 61 kg., og nu er den 57¼ kg. Det må snart den anden vej!*

Som skik var den gang – og måske visse steder endnu – modtog byens embedsmænd visitter af kolleger, venner og bekendte, og i et brev af 14. januar 1906 skriver Mor Hansine: *Fader har det så nogenlunde, men humøret synes jeg er kun dårligt, nå, det kan vel ikke blive anderledes. Fader var så dejligt oplivet i julen, og nu til nytår modtog han 30 visitter helt standsmæssigt.* Trods den lave vægt og det ringe almenbefindende kunne han endnu stramme sig op. En mand, der var ribbet for al myndighed, måtte gøre sit til overfor omverdenen at bevare den værdighed og agtelse, han tidligere havde i folks bevidsthed. Han havde venner også udenfor Nykøbing og omegn, nemlig sine politiske venner fra Rigsdagen, både de rige og de mindre rige, og herom hører man lidt i et samtidigt brev:

Kære Knud og Ingeborg.

.... Jeg vedlægger til gennemsyn et yderst elskværdigt brev fra grev Christian Danneskiold, hvoraf det blandt andet fremgår, hvilken stor betydning det politiske liv har til at tilvejebringe samarbejde, tillid og intimt forhold mellem folk af forskellige samfundsklasser, som ellers let kun får lejlighed til at uglese hinanden på afstand. Jeg erindrer således fra min studentertid endnu den nationalliberale storhedsperiode, hvorledes mange af vore søgte at håne bemeldte excellence og hans fætter, der naturligvis brugte mange penge, som ubrugelige og umulige samfundsmedlemmer blot på grund af deres stilling, og hvorledes professor Rasmus Nielsen vigtede sig ved at håne en af dem, der var tynd til filosofikum som mange andre dog også var – ja, tiderne har unægtelig forandret sig, og mig har det interesseret at have været med i udviklingen og at have studeret mennesker til alle sider og fået venner iblandt dem fra håndværkere og bønder til grever; de mest frastødende mennesker var unægtelig de nationalliberale koryfæer med deres kolossale åndshovmod.

*Eders
Holch.*

H. C. Holchs tanker om døden kom klart til udtryk, da han den 16. marts 1906 skrev til sin svigerdatter Ingeborg Holch (1872:1945) i anledning af, at hun dagen før havde mistet sin fader, dyrlæge Sofus Petersen (1840-1906) i Storeheddinge. Ingeborg Holch, der i oktober 1903 havde giftet sig med Knud Holch, havde den 7. februar 1906 født en søn og kunne derfor vanskeligt deltage i faderens begravelse. H. C. Holch skriver:

Endnu mere trist er det jo, at du skal være udelukket fra at følge din fader til hans sidste hvilested og at være nærværende i denne sorgens tid hos dine slægtninge og navnlig hos din moder.

Imidlertid man må jo finde sig i situationerne, som de lægges til rette for os. Hovedsagen er dog, når nogen går bort, at man kan mindes den afdøde med taknemmelighed for den kærlighed, der er vist os, og at man ikke har forsømt at vise genkærlighed – da vil man, når den første oprivende tid er forbi, kun have de gode minder tilbage.

I disse sidste linier ligger der vel også noget af H. C. Holchs livsfilosofi, som er den samme som mange andre mennesker har. Nu om dage bruger man ordene, at man ikke må glemme *at komme hinanden ved*.

Det fremgår af brevene, at H. C. Holch omfattede det ægteskab, som Knud og Ingeborg Holch havde indgået, med stor opmærksomhed, idet – som man sagde i sin tid – det dog var sønnerne, der skulle føre familiens traditioner videre. Ingeborg Holch havde den 22. november 1904 født en datter, der blev døbt Estrid Marie Holch, Marie efter Mor Marie. Men den 7. februar 1906 fødtes så en søn, der blev døbt Finn Christian Sofus Holch (1906-1950). Mellemløbet efter de to bedstefædre.

Finns fødsel gav anledning til en brevveksling mellem H. C. Holch og Finns fader:

Nykøbing F. 28/2 1906.

Kære Knud. ... Det er jo godt, at det er gået jævnt og normalt med ankomsten af den lille Holch, og at både han og Ingeborg er i stadig fremgang. Jeg hører, at han skal være ikke lidt af en Petersen eller Eichmüller. Det er jo også meningen, at der ved ægteskab skal nyt blod i slægten – i visse retninger kan mit første hold fysisk trænge dertil; når blot blandingen er god, vænner man sig hurtigt til det forandrede og som vi vil håbe – det forbedrede præg – nå endnu kan der vel ikke være meget at iagttagte ved fyren udover hovedets facon. ...

*Din fader
Holch.*

Fra Knud kom følgende svarbrev:

15. marts 1906.

Kære forældre.

Herinde er alt ellers vel. Estrid er rigtig flink til at gå alene og ser meget morsom ud, når hun balancerer hen over gulvet. Drengen trives udmærket;

han bliver almindelig beundret af dem, der har set ham. Vi synes også han er en rigtig pæn dreng at se på, selvom han ikke er en så udpræget Holch som Estrid! Denne bemærkning fremkommer ikke som udtryk for, at jeg skulle anse den Holchske type som en særlig fortrinlig, men nærmest fordi fader i sit sidste brev synes at nære en vis mistillid til »den ikke Holchske type«.

Det vil være en stor glæde, hvis moder vil holde sin første sønesøn over dåben; vi har foreløbig tænkt os at holde barnedåb den 10. maj – Ingeborgs fødselsdag. Vi venter også Hans samt Ingeborgs fætter, arkitekt Vilhelm Eichmüller fra Paris som faddere.

... hengivne Knud.

H. C. Holch replicerede således:

Nykøbing F. 23/3 1906

Kære Knud.

I anledning af dit sidste brev må jeg forøvrigt udtrykke min forbavselse over, at du har kunnet læse mit forrige brev som om det indeholdt en udtalelse af mindre tilfredshed med, at den første Holch ikke var af Holch-typen. Jeg udtalte tværtimod tilfredshed med, at der viste sig præg af nyt blod og kritiserede mit eget afkom i fysisk henseende som trængende til fornyelse, og det i den grad, at moder, som så brevet, næppe var rigtig tilfreds med, at jeg »altid« havde noget at udsætte på vore egne.

Kærligst hilsen

Din fader

Holch.

2.

Afslutningen.

H. C. Holchs søn Hans var læge i Odense, og i brevvækslingen med ham kommer han mere ind på sin sygdom end i brevene til sine andre børn, og lægens svarbreve indeholder selvfølgelig også den lægelige vurdering, som han på grundlag af de iøvrigt indgående beskrivelser af symptomer og smerter. Et brev lyder således:

Kære Hans! det var en rar grundig besked vi fik idag. Jeg har jo nu rigelig tid til at følge hvert af børnenes udvikling og forhold i enkeltheder, men det er underligt at tænke sig, at man selv, bortset fra sygdommen, efter naturens, orden vil kunne vente at få så lidt at se af, hvad det bliver til med de mange børn. Min fader sagde altid, at det var altfor kort levetid, mennesket havde, uagtet han ikke havde danset på roser, men han havde rigtignok, når meget mangelfuld høreelse undtages, altid haft et fortrinligt helbred og en del interesser. ... Jeg har meget god appetit. Kræfter i benene tiltaget noget – vistnok også atter lidt huld. I reglen sover jeg om natten med et par små afbrydelser, men forleden efter stormen havde jeg en afskyelig nat, uagtet jeg ikke havde været ude om dagen. Den værste kortåndethed er forbi, men hjertet er nu stadig overordentlig følsomt, således var det idag, da jeg i det prægtige stille vejr gik nogle gader igennem, endog uden at hvile; jeg måtte for at hvile gå ind hos konditoren i Jernbanegade og købe kager til kvinderne.

*Din fader
Holch.*

Af følgende brev fra Mor Hansine til sin svigerinde, Hedevig Søgård, vil man se, at også andet end H. C. Holchs sygdom kunne bidrage til, at afslutningen på et meget virksomt liv nærmede sig hurtigere end ventet:

Nykøbing F. 21/6 1906.

Kære Hedevig!

... Du skal have tak for dit rare brev. Christian har selv villet svare men han er desværre meget svag, har ligget nogle dage men er nu lidt oppe efter at have haft flere søvnløse nætter, hvad jo tager meget på kræfterne. I foråret var det så godt, og vi glædede os over vor nye lejlighed og have med rigelig sol og frisk luft, udsigt til Sundet og Lolland. Så kom valget, som Christian interesserede sig levende for, han gik endog til et møde aftenen før valget, men da han kommer hjem derfra, går han i mørket ind i soveværelset (dejlig stort), hvor mit runde, lave badekar, som sædvanlig, var stillet frem for at undgå uroen om morgenen, lige ved døren til dagligstuen, ad hvilken vi sjældent eller aldrig går derind, men altid ad den dør fra Christians værelse på den anden side soveværelset. Der styrter Christian så over den ene kant over på den anden afkarret uden at kunne tage for sig og får et voldsomt slag i venstre side af brystet, som får ham til at skribe højt af smerte, hvad jeg hørte ud i køkkenent, hvor jeg havde lys, som lyste ind i spisestuen. Mærkeligt nok så Christian, at der var lys og stod lidt og betænkte sig,

hvilken vej han skulle gå. Var det dog ikke forfærdeligt. Der vedblev at være smerte, skønt intet ben var brækket. Valgdagen stod Christian op (han var stiller for Lawaetz) og ændrede så lidt sin svaghed, at han endogså valgaftenen var ude for at høre resultaterne. så kom der en drøj tid med smerter, navnlig når hosten næsten uden standsninger kom, men efter en enkelt dags sengeleje stod Christian dog op og mødte i Sparekassen. Han ville endelig, at jeg tog ind til barnedåben, hvad du nok kan tænke dig jeg var ængstelig ved, men derind skrev så Christel Frost, Jens' forlovede, som var blevet her siden pinsen, at fader gik hver dag i Sparekassen og han bad mig blive derinde til onsdag morgen for også at kunne se de andre børn. Da jeg så kom hjem, var det tydeligt, at Christian havde overanstrengt sig, og han måtte ligge 5 dage med omslag, hvad egentlig ikke hjalp, men hvilken var nødvendig. Nu er det kræfter vi mangler. Appetiten er ikke helt god, men dog nogenlunde.

Christian kan ikke hverken tåle at køre ej heller gå mere end ganske kort, da han er meget kortåndet og ikke tåler det stærke lufttryk ved at køre, han sidder i varmt vejr for åben hoveddør og fryder sig over sin have.

Søndagen gik jo med dåben, det var meget hyggeligt, men vemodigt at begge bedstefædrene savnedes. Barnet hedder Finn Christian Sofus Holch, og er en dejlig lille blåøjet dreng.

*Din altid hengivne svigerinde
Hansine.*

Det var klart for enhver, at det fald kunne blive farligt for H. C. Holchs helbredstilstand, som i forvejen var skrøbelig. Enhver ny sygdom kunne blive skæbnesvanger for ham. Den 12. august var det patientens 69 årige fødselsdag, og den skulle fejres. Dagene omkring denne sidste fødselsdag gik imidlertid anderledes end man havde håbet, og herom skriver lægen Hans Holch til sin faster:

Nykøbing F. 20-8-1906.

Kære faster Hedeveg.

... Fader havde som du måske ved i løbet af vinteren rettet sig lidt, og han var meget glad for det nye hus, vi var flyttet ind i, havde ligefrem en rørende interesse for den lille have, der hører til, og alt så således egentlig godt ud, indtil i i begyndelsen af maj, da han var så uheldig at falde og støde siden. Han var længe øm og havde smerter på stedet ved hoste. Noget bedre var det dog blevet igen, og fader skrev til mig for en månedstid siden, da jeg meldte, at jeg ville komme hjem til hans fødselsdag, at han nok mente, at han om

eftermiddagen ville kunne være med; men det blev anderledes. Far var den dag ligesom de tidligere sengeliggende og meget svag, men dog havde jeg håb om, at han endnu kunne komme sig. Der skete imidlertid ingen forandring, og det blev derfor klart, at det var på det sidste. Han døde stille onsdag den 15. kl. 7¼ aften.

Fredag aften blev fader ført bort fra hjemmet, her var en lille højtidelighed, hvortil havde indfundet sig ikke så ganske få mennesker her fra byen og var sendt en mængde krans og blomster. Kisten kørte med følge til jernbanen og kom i løbet af lørdagen til Hillerød. Knud fulgte med for at ordne alt der.

*Din hengivne brodersøn
Hans Holch.*

Om den lille højtidelig i hjemmet skriver Lolland-Falsters Stiftstidende bl.a.: *Inden kisten bares ud blev der afsunget et par salmer, og stiftsprovst Kemp talte bevægede mindeord over den afdøde, der i sit liv havde forstået, at man står i gæld til andre, og derigennem sikkert havde fået kraften til det store arbejde han havde gjort i samfundets tjeneste. Holch havde med den varmeste kærlighed omfattet sit land og været den mest trofaste borger, og fra Nykøbing by skulle der lyde en varm og inderlig tak til den afdøde. De, der personlig var kommet ham nær, skyldte ham fremfor alt tak for det eksempel han gav på, hvad en mandig vilje kan udrette. Han brugte sine rige evner, men kun gennem en stadig kamp med et skrøbeligt legeme kunne det lykkes at udfolde dem. I denne kamp hærdedes Holch, og han trak ofte som en skal om sit følelsesliv, der dog var rigt og varmt. Stiftsprovsten sluttede med en hjertelig henvendelse til Holchs familie, for hvem den afdøde havde været så overordentlig meget.*

Ligtoget bevægede sig derefter gennem byen – til stationen, hvorfra kisten førtes til Hillerød.

Dagens Nyheders Hillerød-korrespondent refererede begravelseshøjtideligheden i Hillerød og skrev bl.a.:

Frederiksborg, Onsdag.

Det sporedes fra formiddagen i Hillerød i dag, at sørgehøjtidelen for tidligere landstingsmand, fhv. borgmester i Nykøbing F., H. C. Holch ville blive særdeles stor og særegen. Med middagstoget ankom fra forskellige egne af landet en mængde kendte personer. Kl. 2, da jordefærden skulle finde sted, havde tilrejsende, lokale autoriteter, borgere fra Hillerød og fra

andre egne af Nordsjælland, hvor Holch under sit tidligere mangeårige private og offentlige virksomhed havde skaffet sig mange venner, fyldt kapellet til sidste plads.

Kapellet var smukt pyntet. Båren var dækket af et pragtfuldt blomstervæld. Blandt signerede kranser bemærkedes en mægtig palmedekoration, hvorpå stod: Farvel og tak ! Nykøbing F.s byråd.

Efter salmen Lær mig o skov, talte slotspræst Paludan-Müller, Hillerød, over ordene »Arbejder medens det er Dag« og sagde herunder bl.a., at da bølgerne på Rigsdagen gik højt, valgte han sit stade, og han svigtede ingensinde. Men han var tillige en forhandlingens mand, når det gjaldt store sager, som skulle og måtte løses for fædrelandets skyld. Han fik politiske modstandere, men ingen uven eller fjende.

I det repræsentative følge bemærkedes repræsentanter for byrådet i Nykøbing F. og for Sparekassens direktion, nemlig overretssagfører Holst, konsul Ph. Sørensen, handeleggartner Jørgensen. Endvidere sås fhv. stiftsfysikus Hansen, landstingsmand, etatsråd Tolderlund, statsrevisor Dinesen, borgmester Neumann, Hillerød, birkedommer Øllgaard, Hillerød, birkedommer Boesen, Hørsholm, hoffægernester Grüner, Hegnsholt, amtsvejinpektør Birk, slotsinspektør Holck, medlemmer af Hillerød byråd og flere af Holchs gamle stillere fra Frederiksværkkredsen med den ældste af disse, gårdejer Hans Nielsen, Amminstrup, i spidsen.

Et virksomt liv var afsluttet.

Anvendt litteratur.

C. F. Bricka: Dansk biografisk Lexikon.

Svend Dahl og P. Engelstoft: Dansk biografisk Håndleksikon, 1920

Victor Elberling: Rigsdagens medlemmer gennem 100 år, 1950.

Povl Engelstoft og Hans Jensen: Mænd og meninger i dansk socialpolitik 1866-1901.

Gunnar Olsen: Kronborg vestre birk, Holbo Hrd, 1961.

Sigv. Mørch: Nykøbing F., By og Borgere 1898-1923.

Robert Neiiendam: Det kgl. Theaters Historie.

Palle Rosenkrantz: Amtmandsbogen, 1936.

Sparekassen i Nykøbing F. 1828-1928.

Anders Uhrskov: To Nordsjællænderes Erindringer, 1921.

P. B. C. Westergaard: Danske Portrætter I-III, 1930.

P. Wulff: Den danske Rigsdag, 1882.

Register

- Aasten, von, frk., 115
Abrahams, Charles, arkitekt, 60
Agerlin, E., fabrikant, 147, 179
Agerlin, H. fabrikant, 147, 178
Ahlefeldt, F., greve, general, 27, 42
Alberti, P.A., folketingsmand, 160, 178
Albrethsen, Vilhelm, distriktslæge, 144, 147
Alderdomsunderstøttelsesloven, 158
Algreen-Ussing, Frederik, forfatter, 60, 64, 67
Ammentorp, C. E. A., amtmand, 200
Andersen, Hans, cand.jur., assistent 192, 202
Andersen, Jørgen, Ramløse Sand, 180
Andersen, Th., inspektør, 163
Andersen, Vilhelm, professor, 109
- Bache, C. O., cand.jur., 193, 200, 202
Bachegaard, mægler, 32
Balle, N. E., Biskop, 37
Bandholtz, H. C., kancellist, 60
Bang, Frederik, skovrider, 177, 182, 183
Barnholdt, slægten, 33
Bay, M., dampmøller, Nyk. F., 203
Beck, kammerjunker, 197
Berg, C. rektor, 100
Berg, Christen, folketingsmand, 142, 151, 153, 154, 155, 156, 177
Berg, Sigurd, folketingsmand, 199
Bergsøe, Paul, fabrikant, 70
Bergsøe, Vilhelm, forfatter, 59, 65
Berling, J. C. E., kammerherre, 12, 13
Berregaard, Henrik, kammerherre, 67
- Bertelsen, v.d.Aa., justitsråd, Binnitze, 187
Beyerholm, O., lærer ved Søetatens skoler, 109
Beyerholm, Oline Petrine, g. Thorkil- sen, 110
Bikuben, 191
Birk, C. L., amtsvejsinspektør, 213
Birkedal, Vilhelm, 124
Bissen, H. W., billedhugger 136
Blem, M. P., folketingsmand, 199
Blågård Seminarium, 23 f
Boesen, birkedommer, Hørsholm, 213
Bolt, Margrethe, 47
Borregaard, R. jomfru, 30
Brammer, lærer, Store Karlsminde, 41, 147
Brammer, oberst, 25
Brandt, maler, 40
Brask, Erhard Theodor, præst, Torup 41
Brendstrup, købmand, 147
Bricka, L. F., 214
Brockenhuus-Schack, L., amtmand, 186, 188, 191
Brummer, Sophus Scheel, præst, 90
Brummer, oberst, 142
Brun, Oscar, godsejer, landstingsmand, 187, 197
Bruun, frk., Hjørring, 90
Brüel, G. P. L., skovrider, 199
Brüel, Michael Djørup, guvernements- fuldmægtig, 199
Bræstrup, Chr. J. C., politimester, 60
Bugge, Hans, degn i Vejrum, 50
Buhl, Hans Hofman, herredsfoged, 25

- Buhl, Charlotte Lovise, f. Randlev, 25
 Bøgh, Elisa, f. Plum, 60
 Bøgh, Frederik, forfatter, 60, 61, 64
 Bønløkke, C. C., folketingsmand, 137
- Carstensen, cand. theol., 89
 Carstensen, Carl, redaktør, 60, 61
 Christensen, Anders, Ørby, 123, 140, 145, 148
 Christensen, Rasmus, Ramløse, 121
 Christian IV, 59
 Christian VI, 51
 Christian IX, 12, 180, 197
 Clausen, Niels, præst, Helsingø, 148
 Clausen, Rasmus, folketingsmand, 169
 Cold, Dan, distriktslæge, 123, 137
 Cour, la, C. G., provst, Helsingø, 104, 109
 Cuvier, George, fr., naturforsker, 65
- Dahl, Svend, forfatter, 214
 Dam, skuespillerinde, 115
 Damgaard, Offer, 52
 Danner, Louise, grevinde af, 13
 Danneskiold-Samsøe, Chr. 1838-1914, landstingsmand, 207
 Danneskiold-Samsøe, F. V. 1837-1895, landstingsmand, 207
 Danneskiold-Samsøe, Fr., fuldmægtig, 202
 Dinesen, Lars, folketingsmand, 137, 143, 144, 145, 150, 171, 172, 179, 184, 186, 199, 213
 Doose, H. A., folketingsmand, 199
 Dreboldt, Carl, kontorchef, 60, 61, 64, 68
 Dyrhauge, Peter Nielsen, 46
 Dyrmaler, Byrde, professor, Berlin, 115
 Dønnergaard, H. J., folketingsmand, 134
- Egenæs, Else, f. Søgaard, 39
 Egenæs, Eyvind, 39
 Eichmüller, Vilhelm, arkitekt, 209
 Elberling, Emil, forfatter, 130, 214
 Elsass, købmand, Frederikssund, 32
 Engelstoft, P. forfatter, 214
 Englekor, slægten, 33
 Esbensen, J., amtmand, 76
 Esche, Mary, 31
 Eskildsen, Eskild Besoni, lærer, 39, 139, 141, 182
 Eskildsen, Johanne, 42
 Eskildsen, Marie Louise, f. Holch, 39, 55, 139, 141, 148, 182
 Estrup, I. B. S., konseilspræsident, 144, 161, 178
- Fabritius Tengnagel, C. A., stiftamtmand, 195, 198
 Faye, Hermine, lærerinde, 86
 Feldt, Kristiane Sofie Kirstine, g. Holch, 38, 46
 Feldt, Peter Johan Conrad, advokat, 38
 Fibiger, C. L., postmester, 33
 Fich, Alvilda, g. Hansen, 189
 Fich, Christiane Emilie, f. Holch, 94, 101
 Fich, Dianora Louise Sofie, g. Holch, 18, 31, 43, 108, 190
 Fich, Elisabeth Christine, f. Techt, 191
 Fich, Hans Christian, lærer i Aasum, 191
 Fich, Helge, St. Rørbæk, 94
 Fich, Hjalmar, læge, Fredericia, 94
 Fich, Hjalmar Odin, 94
 Fich, Johan C. Gottfred, lærer i Simmersbølle, 190
 Fich, Thomas V. G., lærer i Everdrup, 94
 Fich, Valdemar, lærer, Skelskør, 94

- Fich, Viggo, Mesinge, 94
 Flemmer, H. M., rektor, 13, 14, 15, 57
 Frederik IV, 51
 Frederik VI, 30
 Frederik VII, 12, 13, 14, 87
 Frederiksborg Amts Avis, 143, 150, 163, 178
 Frederiksværkbanen, 144
 Freuchen, Peter, forfatter, 118
 Friis, M. P., overformynder, 161, 163
 Frijs, Mogens, landstingsmand, 187
 Frost, Christel, g. Holch, skuespillerinde, 211
- Giertsen, Elisabeth, f. Holch, 94, 191
 Gjertsen, Rudolf, lærer, Ll. Værløse, 94
 Gjødesen, fuldmægtig, 200
 Glud, ingeniør, 139
 Gram, Mad., 30
 Grundtvig, L., fotograf, 94
 Grüner, G. E., hofjægermester, 213
- Hage, Christopher, finansminister, 199
 Hage, Johannes, folketingsmand, 156, 161, 163, 164, 165, 167, 172 f
 Hammerich, Louis, birkedommer, 148 f
 Hansen, forpagter, Vejby, 140
 Hansen, frk., Hjørring, 90
 Hansen, A., Helsingø, 140
 Hansen, C. stiftsfysicus, Nyk. F., 183
 Hansen, Chr., indsidder, Helsingø, 122
 Hansen, H. Peter, sparekassedirektør, Svendborg 190
 Hansen, Octavius, højesteretssagfører, 119
 Hansen, Ole, Kregme, 177
 Hansen, Ole, landbrugsminister, 199
 Harboe, Helsingø, 96
 Harboe, Marius, 98
- Harhoff, byfoged, Ringsted, 77
 Hasselbalch, H. P. I., fuldmægtig, Hjørring, 86 f
 Hasselbalch, Hedevig, f. Spårck, 87 f, 91
 Hauch, Carsten, forfatter, Sorø, 111
 Hedemann, Marius, landstingsmand, 199
 Heegaard, Louis, fabrikant, 147, 148
 Heger, Hans, konferensråd, 109
 Heger, Kamma, g. Rahbek, 109
 Heiberg, J. L., forfatter 110
 Heide, Svend Christian, præst, 51, 53
 Heilmann, Frederiksværk, 149
 Helgason, Jon, biskop, 99
 Hellemann, fru, 41
 Hellemann, proprietær, Grønnæsegaard, 147
 Helnæs, fadder, 30
 Henningsen, Im., 41
 Hertz, by- og herredsfoged, Frederikssund, 17
 Hertz, F. A., redaktør, 124
 Hjerrild, Ingvar, journalist, 61
 Hjordt, Karen, 30
 Hjortholm, Fodslette, 29
 Hjørring-perioden 77
 Hodges, Agnes f. Holch, 42
 Holberg, Ludvig, forfatter, 51
 Holch, Holck, Holk (Stavemåden pag. 53)
 Agnes, gift Hodges, 42
 Anne, f. 1747, 36, 50
 Anne Bolette, f. Schouboe, 49
 Anne, f. Trabjerg, 34, 49
 Carl Georg, konsul, 136, 194
 Christel, f. Frost, skuespillerinde, 211
 Christian Frederik, 118, 136, 194

Holch, Holck, Holk

- Christiane Emilie f. 1841, gift
Fich, 101
Christiane, f. Feldt, 38
Christine Sofie, g. Kofod, 43
Christoffer Eiler, 194
Dianora Louise Sophie,
f. Fich, 18, 31, 43, 108, 190
Eiler, f. 1702, 46, 49
Eiler (f. 1830), 31, 38, 39, 43
Eiler, (f. 1627), 45, 54
Eiler Christian (I), f. 1658, 55
Eiler Christian (II) f. 1779, 16,
23, 31, 34, 46, 54, 55, 70
Eiler Christian (III) f. 1836,
18, 55, 104, 190, 191
Eiler Christian (IV) f. 1978,
55
Elisabeth, g. Gjertsen, 94, 191
Elisabeth Sophie, 45
Erik Nellemann, lektor, 63,
80, 102, 105, 140, 194
Esther Elisabeth, 170, 194
Estrid Marie, 208
Ethel O., 42
Finn Christian Sofus, 208,
211
Gotha, f. Saxtorph, 38, 39, 41
Gustav Theodor, 18, 81, 94
Hans, agent, 47
Hans Christian Knud, advokat, 55
Hans Eilersen, lærer, 34, 46,
54, 55
Hans Niemann, læge, 39, 40,
76, 101, 102, 105, 159,
160, 188, 194, 209, 211
Hans Peter Christoffer, lærer,
11, 12, 14, 15, 16, 23, 31,
34, 38, 42, 81

Holch, Holck, Holk

- Hansine, f. Niemann (Mor
Hansine), 11, 24, 44, 76,
78, 80, 170, 178
Harald, 53
Hedevig Mathilde, g. Søgaard,
43, 94, 109, 202, 210, 211
Henriette Hermine, f. Krogh,
104, 190, 191
Henrik, 54
Ingeborg, f. Petersen, 171,
195, 200, 207
Ingeborg Dorothea, f. Vind, 45
Jacob Elias, 53
Jens Augustus, 118, 194
Johanne Conradine g. Sørensen, 39
Karen Elisabeth, 101, 109
Karen Margrethe, g. Holm,
192
Kirstine Marie, g. Tinggaard,
54
Kirstine Marie, f. Højer 49, 54
Knud Ørbæk, 39, 40, 54, 99,
105, 188, 189, 191, 194,
197, 200
Laura Ursuline, f. Holst, 64,
194
Laurids Eilersen, lærer, 36,
50, 54
Maren Sofie, 38
Marie Christiane (Mor
Marie), 24, 62, 74, 80
Marie, g. Justesen, 12, 62, 72,
99, 101, 194
Marie Louise, g. Eskildsen,
39, 55, 139
Mathias, 55
Michel, borger, 54
Oluf, 53
Poul Anton, 103, 194

- Holch, Holck, Holk
 Viggo, 41
 Vilhelm, arkitekt, slotsinsp.
 213
- Holchsgade, Nyk. F., 206
- Holkenhavn, 35
- Holm, Karen Margrethe, f. Holch, 194
- Holst, Kirstine Sofie, g. Købke, 23
- Holst, overretssagfører, Nyk. F., 213
- Holst, Laura Ursuline, g. Holch, 64,
 194
- Holstein-Ledreborg, folketingsmand,
 177
- Holten, Nicolai Abraham, gehejme-
 konferensråd, 13, 14
- Holten, professor, 98
- Hundested havn, 136,
- Huth, Ida, 98
- Hvalsøe-Møller, C. J., birkedommer,
 138, 146, 148, 149, 181
- Hvid, Anders, 33
- Hvidt, Charlottes ven, 111
- Højer, Mathias, præst, 55
- Højer, Kirstine Marie, g. Holch, 49,
 54, 56
- Højmark, F. J., lærer, 122
- Hørring, H. E., indenrigsminister, 170,
 193
- Hørup, Viggo, folketingsmand, 128,
 163, 175, 176
- Haa, madam, Studegård, Nyborg, 30
- Ingerslev, H. P., indenrigsminister,
 158, 162, 164, 174, 185, 192
- Jacobsen, H. J., redaktør, Nyk. F.,
 169, 189
- Jacobsen, stabssergent, Helsinge, 148
- Jacobsen, A. Fisker, 149
- Jakobsenske legat, 45
- Jansen, tandlæge (»Sukkerdoktoren«),
 80
- Jensen, Anders, sognefoged, 122
- Jensen, Hans, forfatter, 214
- Jensen, Hans, sognefoged, 147, 148
- Jensen, Johannes, provst, 37
- Jensen, Mads, skomager, 122
- Jensen, P. G. C., landstingsmand, 189,
 191
- Jensen, R. P., folketingsmand, 133
- Jermiin, Sophus, cand. jur., assistent,
 202
- Jermiin, Thomas, provst, 53
- Johansen, forpagter, Ramløse, 140
- Josephsen, Melby, 141
- Jonquières, F. L. G., departements-
 chef, 191, 192,
- Juel, Margrethe, g. Holck, 114
- Juncker, familien, 94
- Justesen, Marie, f. Holch, 12, 62, 76,
 99, 101, 109, 194
- Justesen, P. Th., læge, 12, 62, 103
- Jørgensen, handelsgartner, Nyk. F.,
 213
- Jørgensen, urmager, Hillerød, 12
- Jørgensen, Christoffer, Koldsbæk, 121
- Jørgensen, Hans, gårdejer, Hald, 41,
 138, 139, 141, 141, 143, 147, 172,
 178, 180, 183, 184
- Jørgensen, Peter, gårdejer, Ramløse,
 139
- Jørgensen, Tor, redaktør, Frederiks-
 sund, 150
- Kemp, A. G., stiftsprovst, 212
- Kjær, Gertrud, g. Købke, 24
- Kjølsen, F. H., kontreadmiral, 29
- Klein, C. S., folketingsmand, 124
- »Klubben af 8. maj«, 59
- Koch, George, borgmester, folketings-
 mand, 189

- Kofod, Christine Sofie, f. Holch, 43, 94
 Kofod, Jens, lærer, Bornholm, 45
 Kofod, Jens Christian, lærer, Jørlunde, 43, 94
 Kornerup, Bjørn, forfatter, 57
 Krabbe, Christopher, folketingsmand, 137
 Krag, Fadder, 30
 Krag, Johan, biskop, 54
 Krarup, Christen, 49
 Krarup, Janus Balthasar, provst, 14, 46, 49
 Krarup, Johanne, f. Schouboe, 49
 Krarup, Niels Bygum, 49
 Krarup, Sofie Dorothea, f. Schouboe, 49
 Krarup, Thure Frederik, kontorchef, 200, 201, 202
 Krogh, Andrea, Alma Merceditta, g. Moe, 191
 Krogh, Andreas Laurids, præst, 191
 Krogh, Henriette Hermine, g. Holch 104, 190, 191
 Købke, institutbestyrer, København, 32
 Købke, klokker, Roskilde, 32
 Købke, preussisk major, 32
 Købke, Christen, degn, 33
 Købke, Christen Schiellerup, maler, 33
 Købke, Gøde Laurentius, lærer, 23, 24
 Købke, Ida, 32
 Købke, Karen Rigels, 24
 Købke, Kirstine Sofie, f. Holst, 23
 Købke, Marcus Barnholdt, 24
 Købke, Maren, g. Ørbæk, 22, 24, 32
 Købke, Peter, skrædder, Assens, 33
- Larsen, lærer, Vinderød, 148
 Larsen, Bent, Melby, 141
 Larsen, Børge, Valby 121
 Larsen, Joakim, forfatter, 50
- Larsen L., Lyshøjgård, 140
 Larsen, Lars, Frederiksværk, 123, 146
 Larsen, Lars, folketingsmand, Vejby, 153
 Larsen, Lars, forfatter, 119
 Larsen, Laurits, Vinderød Skov, 177
 Larsen, L. P., kontorchef, 202
 Larsen, Ole, husmand, Landerslev, 17
 Larsen, Ole, Rørbæk, 119
 Larsen, Ole, Ørby, 121
 Larsen, Vilhelm, landinspektør 139
 Lawaetz, C. B. E., proprietær, 211
 Lehm, J. D., fyrmester, 41, 137
 Lerche, kgl. fuldmægtig, 200, 201, 202
 Levetzow, V. amtmand, 37
 Liebe, C. C., landstingsmand, 191
 Lindet, landstingskandidat, 195
 Linné, Carl v., sv. botaniker, 65
 Lolland-Falsters Stiftstidende, 128, 159, 189, 212
 Lund, H. A., prokurator, Hjørring, 86, 88, 95
 Lund, V. N., etatsråd, Annissegård, 140
 Lunddahl, læge, Slagelse, 81
 Lyngbye, Jørgen, borgmester, 202
 Lüttichau, Chr., cand. jur, 193, 195
 Løvenørn, Poul, ministerresident, 60
- Madsen, Christian, kaptajn, 28
 Madsen, Lars, Amminstrup, 121
 Madsen, V. H. O., krigsminister, 199
 Madsen-Mygdal, N. P., statsrevisor, 177
 Marcher, slægten, 45
 Marott, Emil, folketingsmand, 160
 Mathiassen, Søren, (Regnebog), 36, 47
 Mathisen, C., smedemester, Nyk. F., 206
 Matzen, Henning, landstingsmand, 140, 145, 187

- Milder, Erna, sangerinde, 115
 Militarismen, 129 f
 Moe, Andrea Alma Merceditta, f. Krogh, 191
 Moe, Emma Dianora, f. Techt, 191
 Moe, Frederik Olaf, institutbestyrer, 191
 Moe, Otto Frits, præst, 191
 Moesgaard, Erik, Vejrum, 52
 Monrad, D. G., minister, 87, 134, 135
 Mourier-Petersen, Ferdinand, lands-tingsmand, 163
 Muhle, Hjørring, 87, 88
 Mynster, J. P., biskop, 15
 Møldrup, J. V., cand.jur., 192
 Møller, vejassistent, Helsingø, 155
 Mørch, Sigvald, 214
- Neergaard, Johan Thomas, provst, 16
 Neiendam, Robert, teaterhistoriker, 117, 214
 Nellemann, S., højesteretsadvokat, 95, 102, 162
 Neumann, O., borgmester, 213
 Nielsen, Aage, lærer, Freerslev, 37
 Nielsen, Hans, gårdejer, Amminstrup, 213
 Nielsen, J. P., Helsingø, 121, 122
 Nielsen, Jens, Ramløse, 121
 Nielsen, Jørgen, Kregme, 177
 Nielsen, Lars, Valby, 121
 Nielsen, M. 188
 Nielsen, Ole, Kregme, 177
 Nielen, Rasmus, professor, 207
 Nielsen, Th. folketingsmand, 133, 171
 Niemann, Augusta Petrine, f. Thor-
 kilsen, 101, 109
 Niemann, Augusta Oline Petronelle, 25, 107, 109, 170, 194
 Niemann, Georg, kaptajn, 24, 25, 39, 72, 80, 94, 101, 114
- Niemann, Hans Heinrich, bager, 24, 25, 31, 33, 62, 96
 Niemann, Hansine, g. Holch (Mor Hansine), 11, 24, 44, 76, 78, 81, 170
 Niemann, Karen Henriette Wilhel-
 mine, f. Randlev, 24, 25, 62, 72, 78, 81, 96
 Niemann, Marie Christine, g. Holch (Mor Marie), 24, 62, 74, 78
 Nordby, Anders Pedersen, 33
 Nørgaard, Poul Christian, fuldmægtig, 202
 Nørsøller, Johanne Olufsdatter, 55
 Nørsøller, Laurids, 55
- Oldenborgske kongestamme, 35
 Olsen, Frederik Christian, filolog, 110
 Olsen, A. P., fru, Helsingø, 96
 Olsen, Gunnar, forfatter, 121, 214
 Olsen Jørgen, gårdejer, Melby, 184
 Ortvid, fadder, 30
 Oxenbøll, V. M. C., landstingsmand, 185
 Oxholm, W. H. T., cand.jur., assistent 201
- Paludan-Müller, B. slotspræst, 213
 Parlamentarismen, 134
 Paasche, cancelliråd, 25
 Pedersen, Anders, Helsingø, 122
 Pedersen, Christen, Vejrum, 52
 Pedersen, Jørgen, Højbjerg, 121
 Pedersen, Lars, møllejer, Annisse, 120, 121
 Pedersen, Peder, (1822-1911), lands-tingsmand 137
 Pedersen, Peder, (1835-1904) folke-tingsmand, 155, 156
 Pedersen, Søren, Højbjerg, 121
 Petersen, Clemens C. M., æstetiker, 67

- Petersen, Fr. V., cand.jur. sekretær
200
- Petersen, Lars, møller, Annisse, 139,
146, 148
- Petersen, N. Th., redaktør, 169
- Petersen, Sofus, dyrlæge, Storehedinge
200, 207
- Petersen, Søren, lærer, Ammindrup,
143, 144, 148, 182
- Phister, Ludvig, skuespiller, 110 f
»Pommerske Penge«, 31, 33
- Poulsen, lærer i skuespilkunst, 115
- Quistgaard, Victor, godsejer, 60
- Raben-Levetzau, Aalholm, 187, 196
- Rahbek, Kamma, f. Heger, 109
- Randleff, Randlev
Hans Nansen, overkrigs-
kommissær, 24
Hansine Charlotte 29
Christiane Johanne, f. Ørbæk,
25
Carl, 30
Henrik Barnholdt, 24, 25, 27
Henrik Barnholts nyfødte
børn, 29 f
Karen Henriette Wilhelmine,
g. Niemann, 24, 25, 28, 33,
80
Lovise Charlotte, 25
- Rasmussen, K. S., forfatter, 162, 164
- Rasmussen, Peter, Melby, 141
- Ravn, C. Folketingsmand, 163
- Reedtz-Thott, Tage, udenrigsminister,
187
- Regensprivilegiet, 59
- Reinhardt, Antoinette, 11, 18, 57, 72,
77, 87
- Reinhardt, Johan Clemens Tode,
overlærer, 11, 72
- Riegels, H. Chr. kammerherre, Snog-
høj, 33
- Rosenborg, Christen, Vejrum, 52
- Rosenkrantz, Palle, forfatter, 214
- Rundin, hotelejer, Helsingø, 71, 98
- Rørbech, proprietær, Tøpholm, 41,
147
- Raaschou, Frederiksværk, 147
- Saxtorph, Gotha, g. Holch, 38, 39, 41
- Saxtorph, Preben, amtsprovst, 27, 42
- Scavenius, C. godsejer, 60
- Scavenius, I. F., kultusminister, 60
- Scharling, W. folketingsmand, 137,
164
- Schmidt, Hjørring, 88
- Schou, kancelliråd, 200
- Schouboe, Anne Bolette, g. Holch, 49
- Schouboe, Jens Nikolaj, 49
- Schouboe, Johanne, g. Krarup, 49
- Schouboe, Sofie Dorothea, g. Krarup,
49
- Schumann, Clara, pianistinde, 114
- Schönheyder, C. A., 60
- Seemann, Søren, provst, 53
- Skar, slægten, 33
- Sparekassen, Nyk. F., 172, 185, 196,
199, 206, 211, 213
- Spärck, Hedevig, g. Hasselbalch, 87f,
91
- Stauning, Søren P., provst, 53
- »Svend Dyrings Hus«, 117
- Søgaard, Hedevig Mathilde, f. Holch,
43, 94, 109, 202, 210
- Søgaard, Holger, 44
- Søgaard, Knud Jensen, lærer, Søsum,
20, 43, 45
- Søgaard, Poul, viceinspektør, 54
- Søjberg, Peder, Vejrum, 52
- Sørensen, Enevold, indenrigsminister,
199

- Sørensen, Hans, husmand, Tibirke Sand, 180
- Sørensen, Hans Frederik, lærer, 39, 40
- Sørensen, Johanne Conradine, f. Holch, 39
- Sørensen, Ph., konsul, Nyk. F. 213
- Techt, Elisabeth Christine, g. Fich, 191
- Techt, Emma Dianora, g. Moe, 191
- Techt, Johanne, f. Lind, 191
- Techt, Martin Christoffer, justitsråd, 191
- Them (Timm), Herman Andreas, præst, 30
- Thomsen, C. A. F., general, folketingsmand, 135
- Thomsen, Peder, præst i Blistrup, 140
- Thorkilsen, Augusta Petrea, g. Niemann, 101
- Thorkilsen, Christen, præst i Ansager, 109
- Tinggaard, Jens, lærer, Gimsing, 54
- Tinggaard, Kirstine Marie, f. Holch, 42
- Tolderlund, H. V., landstingsmand, 213
- Topp, læge i Hjørring, 90
- Trabjerg, Anne Christensdatter, g. Holch, 34, 49
- Trabjerg, Gregers Christensen, 49
- Tvermoes, Carl, folketingsmand, 183
- Uhrskov, Anders, forfatter, 119, 214
- Ussing, Frederik Algreen-, forfatter, 59, 60, 64, 67
- Ussing, Henrik, provst, 37, 70
- Ussing, Tage, konferensråd, 60, 70, 72
- Uttenreiter, Hjørring, 86
- Waage, G. H., cand. jur, assistent 191
- Valløe, Knud, cand. jur., assistent, 193, 200
- Vedel, Henrik, kontorchef, 200, 201, 202
- Wedell-Wedellsborg, V. F. (1827-1914), amtmænd, 199
- Wegener, Jens Ernst, konsistorialråd, 16
- Wegner, Anne Christina, g. Zinn, 25
- Wessel, Joh. Herm., 35
- Westergaard, P. B. C., museumsinspektør, 54, 214
- Wilder, skolebestyrerinde, 98
- Villelose, Chr. R., Vejrum, 52
- Vind, Ingeborg Dorothea, 45
- Wulff, H., forfatter, 59, 119, 124, 214
- Wulff, Jul., sekretær, 160
- Værnberg, fru, 41
- Zahle, C. Th., folketingsmand, 199
- Zamer, pladskommandant i Hjørring, 90
- Zinn, Anne Christina, f. Wegner, 25
- Zinn, Carl Henrik, garvermester, 24, 25
- Zinn, Henrik Barnholdt, møller, 24
- Oehlschläger, Adam, 70, 109
- Oehlschläger, Charlotte, g. Phister 109
- Oehlschläger, Christiane, f. Heger, 109
- Oehlschläger, Maria Louise, 109
- Ølby, Valentin Olufsen, Vester Hindsels, 56
- Øllgaard, F. birkedommer, 213
- Ørbech, Ørbæk
Christen (1707-1767), degn, 23
Christen (1781-1867), degn 23, 36

Ørbech, Ørbæk

Christiane Johanne, g. Rand-
lev, 23, 24, 25, 26

Hans Peter, degn, Fodslette, 22,
23, 26

Ørbech, Ørbæk

Kirstine Sofie, g. Holch, 23, 34,
38, 45

Maren, f. Købke, 22, 23, 27, 32
Voldborg, 27

H. C. Holch om alderdomsunderstøttelse 14. 3. 1891:

»Thi det samfund, som hviler på konkurrencens princip og på princippet: Hjælp dig selv, har i det hele overfor de fattige kun haft een ting at holde frem og sige, nemlig: Skaf bare de fattige oplysning. Dette er alt gået ud på. Man har villet skaffe skoler og har indført tvungen undervisning. Men det nytter ikke at skaffe de fattige oplysning, når man ikke tillige skaffer dem andet, thi jo mere oplysning man skaffer dem, desto større bliver kravene til livet..... Det er klart, at mangan godsejer, som hidtil har sagt som så: Ingen af mine gamle arbejdere skal på fattigvæsenet, jeg har huse til dem, og jeg giver dem det fornødne; på fattigvæsenet skal ingen af mine arbejdere komme. – Dette er der mange eksempler på. Jeg siger, at det er klart, at herefter vil sådanne folk være fristede til at sige: Jeg skal betale i alle retninger, og skal også nu betale til dette, men så kan jeg ikke heller holde mine folk udenfor alderdomsunderstøttelse nu, da de jo dog uden gene kan få der, hvad de behøver. Det er en af de ulemper, som en almindelig lov medfører. *Hvis det var således, at alle mennesker, der kunne understøtte andre, uden dertil sigtende lovbestemmelser ville gøre det af sig selv og ikke blot nogle enkelte, ja så behøvede man ingen lov.* Men på den anden side må man jo også erindre, at de folk, som vil blive understøttede efter denne lov, når også noget mere end hidtil, de når dog så at blive fuldstændig uafhængige på dette område. Jeg kan forøvrigt være enig med det ærede medlem fra Køge (Hørup) i, at det væsentligste for de gamle er at få mad og klæder, hus og fred, og at stemmeretten er det underordnede. Det kan jeg godt være enig med ham i. *Men jeg mener rigtignok tillige, at der er mange, som sætter pris på begge dele.....* Jeg vil altså særlig nedlægge en indsigelse imod, at alle bestræbelser for selvhjælp skulle være slået ned ved dette lovforslag, og jeg må nedlægge indsigelse imod, at vi ved at give denne lov skulle have anerkendt socialistiske principper for den hele statsordning *Nej, jeg vil tværtimod sige, at vi skulle give denne lov for at kunne modstå den socialistiske bevægelse. Vi skal give denne og mange andre love for at have en god samvittighed og for at kunne sige, at vi ikke vil tåle, at man kommer frem med nogensomhelst bestræbelse, som sigter til at omstyrte samfundet, idet vi netop afhjælper den trang, som det er muligt at afhjælpe indenfor det bestående samfund.*«

Af Estrup-politikeren H. C. Holchs tale om Alderdomsunderstøttelses-loven i Rigsdagen 14.3.1891.

dhh